

ОКВИР НАЦИОНАЛНОГ КУРИКУЛУМА – ОСНОВЕ УЧЕЊА И НАСТАВЕ

III део: Смернице и водич за примену

Поштоване колегинице и колеге,

Потребе савременог друштва пред образовање стављају одговорне и захтевне задатке. Образовање треба да тражи и да налази нова решења која ће, у новим, промењеним условима савременог друштва, омогућити да успешно обави свој главни задатак - да припреми младе да на компетентан, одговоран и конструктиван начин живе свој лични живот, и да ове квалитете укључе и у свој друштвени и професионални живот.

Документ *Оквир националног курикулума – основе учења и наставе* је заснован на најновијим образовним документима Владе Републике Србије, резултатима образовних истраживања и на савременом концепту наставе и учења.

Крајњи циљ овог документа је оснаживање образовног система Србије за што боља постигнућа и резултате учења на нивоу сваког појединачног ученика, сваке школе као и укупних постигнућа целог система.

Оквир националног курикулума треба да повеже важеће прописе који уређују образовање и свакодневну школску праксу, да досадашња постигнућа система угради у јединствен, кохерентан и функционалан развојни оквир и образац, да у рукама наставника постане инструмент за развој и унапређивање педагошког рада, професионалног одлучивања и праксе као и наставничких компетенција, да повеже наставнике и школе и да их подстакне да уче једни од других и да на тај начин сви напредују, да повеже школу, наставнике и родитеље и локалну заједницу, у заједничком настојању да се свим ученицима осигурају најбољи услови за учење и лични развој.

Документ integriше различите аспекте образовања, почевши од стандарда постигнућа, преко предметних исхода и међупредментних компетенција, до ставарања средине која подстиче и осигурава учење.

Као први документ ове врсте, *Оквир националног курикулума - основе учења и наставе* треба да пружи одговор на нове друштвене потребе које захтевају промене и у методама, облицима и техникама учења и да понуди приступ настави и учењу који може да одговори на те потребе.

Применом документа који се налази пред вама у вашој наставној пракси, бићете сведоци постепених промена које воде унапређивању знања и развоју вештина код ваших ученика, јачању тимског рада у вашим школама и вашем личном професионалном развоју.

Снежана Марковић

Помоћник министра за средње образовање и васпитање и образовање одраслих
Председник Управног одбора пројекта „Развионица“

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	2
1. ЧЕМУ ТЕЖИМО?	3
1.1 Учење као развој општих међупредметних компетенција и саморегулације и оспособљавање за целоживотно учење	3
1.2 Наставник који подржава учење	6
1.3 Директор који подржава учење	8
1.4 Школски програм који подржава учење	9
2. КАКО ДОПРИНОСИМО ОСПОСОБЉАВАЊУ ЗА ЦЕЛОЖИВОТНО УЧЕЊЕ?	11
2.1 Међупредметни приступ настави и учењу	12
2.2 Интегративне међупредметне теме	14
2.3 Ученик као активни учесник	28
2.4 Учење као социјални процес	32
3. КОЈИ СУ ГЛАВНИ НАЧИНИ ДА СЕ ОСНАЖЕ УЧЕЊЕ И КОМПЕТЕНЦИЈЕ?	36
3.1 Сарадничко (кооперативно) учење	37
3.2 Учење оријентисано на проблем	39
4. КАКО ПОДРЖАВАМО ИНДИВИДУАЛНО УЧЕЊЕ?	48
4.1 Повезивање садржаја са нивоом знања, вештина и интересовањима ученика	49
4.2 Стилoви учења	50
4.3 Подстицање саморегулације	53
5. КАКО ДА ОСИГУРАМО ЈЕДНАКЕ МОГУЋНОСТИ ЗА РАЗЛИЧИТЕ УЧЕНИКЕ?	56
5.1 Инклузија	56
5.2 Допунска настава	59
5.3. Учење кроз додатну наставу	61
5.4 Ваннаставне активности	63
6. КАКО СЕ ПРАТИ И ВРЕДНУЈЕ УЧЕЊЕ?	66
6.1 Континуирано оцењивање	67
6.2 Саморефлексија и самовредновање	67
6.3 Портфолио као средство за континуирано оцењивање и самопроцењивање	68
7. КАКВА ЈЕ ШКОЛА У КОЈОЈ СЕ ПОДРЖАВА УЧЕЊЕ?	73
7.1 Средина за учење	73
7.2 Школска култура	77
8. КАКО САРАЂУЈЕМО С РОДИТЕЉИМА И ДРУГИМ ПАРТНЕРИМА?	79
ПРИЛОЗИ	81
ПРЕПОРУКЕ ЗА ДАЉЕ ЧИТАЊЕ	119

ПРЕДГОВОР

Овај водич је израђен у Пројекту Развионица (Подршка развоју људског капитала и истраживању – Опште образовање и развој људског капитала, ИПА 2011) као додатна подршка школама и наставницима за што успешнију и целисходнију примену Оквира националног курикулума - основе учења и наставе (у даљем тексту: Оквир националног курикулума) у свакодневној наставној пракси и животу школе.

Важно је одмах истаћи да не постоји само један исправан модел или начин да се у школи примењује приступ дефинисан у Оквиру националног курикулума. Зато овај водич и није припремљен да би био модел, нити га тако треба тумачити. Он служи да се, кроз описе, примере и илустрације покаже како се граде промене у свакодневном животу и раду школе.

Неки од елемената тог приступа за многе школе нису новина, већ су саставни део свакодневне праксе у њима. И Оквир националног курикулума и овај водич имају за циљ да се такве праксе рашире, да се обогате и усаврше и да, уместо да остану спорадичне, стекну системски карактер.

Многи сјајни примери долазе из искустава и школске документације гимназије Светозар Марковић у Новом Саду. Ова школа је једна од школа вежбаоница, успостављених у оквиру пројекта Развионица. Наставници и сарадници ове школе су са великим интересовањем и успехом учествовали на обукама које је припремио и организовао Пројекат. Вођени вештом руком своје директорке, они су већ применили и у пракси испробали многе елементе приступа учењу и настави који је описан у Оквиру националног курикулума.

Посебно је импресиван начин на који се у овој школи приступило размишљању о новом школском програму, припреми и организацији рада и на крају и самој изradi овог документа. Цео процес је праћен и документован и, захваљујући љубазности и предусретљивости колектива ове школе, у целини објављен у прилозима у овом водичу. Начин и примери рада у овој школи нису објављени зато да би послужили као образац, већ као инспирација за друге школе и наставнике. Исто важи и за примере добре праксе који су настали у другим школама.

Примери добре праксе служе да се на њима учи, а не да се они опонашају. У свакој школи избор и планирање корака у примени Оквира националног курикулума треба да одражава услове, могућности и потребе школе. То је једини начин да примена Оквира националног курикулума не постане само још једна у низу формалности, ваћ да заиста допринесе развоју и јачању компетенција свих који учествују у образовном процесу, а тиме и квалитету и ефикасности образовног система. Неки примери добре праксе настали у нашим школама у току реализације пројекта Развионица описани су у самом тексту овог водича, док су неки описани у прилозима.

Пројекат Развионица изражава захвалност свим стручњацима, школама, наставницима и ученицима који су учествовали и сарађивали са стручним тимом пројекта у изradi овог документа. Више десетина примера добре праксе школа у складу с Оквиром националног курикулума пристигло је у базу пројекта. Они који нису могли да стану у овај штампани документ могу се наћи на <https://digitalna.riznica.edu.rs/>.

НАПОМЕНА

У ОВОМ ТЕКСТУ СЕ КОРИСТИ ГЕНЕРИЧКИ МУШКИ РОД (УЧЕНИК, НАСТАВНИК, ДИРЕКТОР, РОДИТЕЉ И СЛ.). РЕЧ РОДИТЕЉ СЕ КОРИСТИ У ЗНАЧЕЊУ БИОЛОШКИ РОДИТЕЉ(И), СТАРАТЕЉ(И) И СВИ КОЈИ ВОДЕ ПРИМАРНУ БРИГУ О ДЕТЕТУ.

1

ЧЕМУ ТЕЖИМО?

Циљ квалитетног образовања је да свакоме пружи могућност да изгради солидно знање и да развије компетенције потребне за даље учење и лични развој, а тиме и за делотворност, разборитост и одговорност у личном, приватном, радном, друштвеном животу и информатичком окружењу. Да би овај сложени циљ било могуће остварити, потребна је настава која излази из граница појединачних, узајамно неповезаних школских предмета тј. потребно је створити услове за интегрисано, предметно повезано и интердисциплинарно учење. Овакво учење подстиче ученика да истражује и успоставља различите односе међу информацијама, подацима и чињеницама из различитих области и да на тај начин комбинује предметне садржаје различитих предмета. Овакав начин учења, такође, изискује и активира многе елементе сазнајних функција, па памћење предметних садржаја престаје да буде главна ментална активност ученика, а репродукција предметног градива и садржаја главни циљ и показатељ успешности учења.

1.1

Учење као развој општих међупредметних компетенција и саморегулације и оспособљавање за целоживотно учење

Међупредметно повезана настава и активно учешће ученика у њој је и најпогоднија подлога за развој међупредметних компетенција. Суштински значајне за даље образовно и свако друго напредовање ученика, ове компетенције надилазе оквира појединачних предмета. Оне могу да се развијају само ако ученици имају прилику да осмишљавају, планирају, изводе и учествују у различитим врстама активности, да се налазе и сналазе у различитим ситуацијама, суочавају са различитим проблемима, решавају и обављају различите врсте задатака.

Један од многих трајних и корисних резултата таквог учења је и успостављање и јачање контроле над својим понашањем, а успостављање контроле над сопственим учењем је његов посебно важан резултат.

Оспособљеност за владање властитим понашањем у физичком, менталном и социјалном простору препознаје се, између осталог, и по саморегулацији. Постепено успостављање саморегулације је један од најважнијих циљева образовања. Кроз успостављање саморегулације ученик се припрема и оспособљава за успешно савладавање изазова на које наилази не само у образовању, већ и у животу изван школе и учионице. Саморегулација је претпоставка за самосталност у учењу и омогућава да се процесима учења управља без обзира где и када се учење одвија.

Ученици Земунске гимназије

У табели која следи наведене су и описане неке особине по којима се препознаје ученик који је стекао самосталност у учењу и који је оспособљен за саморегулацију. Ове особине се могу схватити и шире тј. као одлике понашања и умења одрасле особе, видљиве у њеним разноврсним улогама – грађанина, професионалца, породичног и радног човека.

<i>Вештине самопроцењивања, метакогниција</i>	Ученик прати и посматра своје учење. Он разматра и прилагођава своје стратегије учења и управља самим процесом. Поставља захтеве и циљеве. Сам регулише своје понашање. Јасно разазнаје шта му олакшава или отежава учење, као и своје личне карактеристике и квалитете. У стању је да ради на пројектима и усваја и обрађује информације.
<i>Отвореност за нова искуства и нове могућности учења</i>	Ученик је отворен за новине. Учење доживљава као откривање новог, а сусрете са новим наставницима као позитивна искуства. У стању је да учи под различитим условима и у различитим срединама. Спремно се суочава са потешкоћама и изазовима.
<i>Прихватање себе као ученика, поверење у своје вештине</i>	Ученик има поверење у себе и начин на који сам одлучује о свом учењу. Прихвата своје предности и мане. У стању је да дефинише шта му помаже приликом учења. Самопоуздање које има гради на позитивним искуствима учења.
<i>Иницијатива и независност</i>	У новој средини и новим ситуацијама испољава иницијативу и самосталност. Не зависи од других, активно приступа и поступа у ситуацији учења, прави правилне изборе и доноси добре одлуке.
<i>Одговорност</i>	Одговорност се види у ставу према учењу и шта очекује од наставе. Преузима одговорност за властито учење, труди се, даје све од себе. Очекује и од наставника да да све од себе, да га добро подучава и усмерава.
<i>Ентузијазам за учење</i>	Учење сматра занимљивим, инспиративним, подстицајним – речју, позитивним аспектом свог живота. Спреман је и вољан да учи. Активан је и у ситуацијама учења и у изради задатака.
<i>Унутрашња мотивација, посвећеност</i>	Унутрашња мотивација и прилежност помажу да на обавезе у учењу одговара чак и онда када задаци и активности нису занимљиви. Упоран је у раду и не одустаје ни пред тешкоћама. Ако је потребно, улаже додатни труд.

<i>Флексибилност, креативност</i>	Прилагођава се новим ситуацијама. Налази сопствене modele и начине за решавање проблема на које наилази. Учи и ради у различитим срединама, са различитим вршњацима и са различитим наставницима. На појаве не гледа круто и једнострано. Има став према различитим ситуацијама и појавама.
<i>Усмереност на будућност</i>	Поставља циљеве и у активностима показује организовано планирање и уредност. У стању је да дефинише, размотри и процени очекиване резултате својих активности и да све то има на уму док ради.
<i>Сарадња</i>	Ученик има социјалне вештине, сарађује с другима и у активностима везаним и у активностима невезаним за учење. Учествоје у дискусијама и слуша друге. Показује емпатију и разумевање за друге.
<i>Коришћење и контрола средине за учење</i>	Тражи савет и смернице када је то потребно. У сложеним ситуацијама зна када му је потребна помоћ и од кога може да је тражи и добије. Активно сарађује са вршњацима и наставницима. Уколико је то могуће, бира средину која му највише одговара и у којој успешно учи.

Учење и развој су процеси који никад потпуно не престају. У школским условима је важно да ученик добија одговарајуће подстицаје и подршку; да буде промишљено усмеравањем и вођењем; да учи да своје активности планира и обавља имајући у виду како разноврсне спољашње захтеве и притиске, тако и властито расуђивање и процене; да унапређује своја умења самопроцењивања и самовредновања и да користи њихове резултате.

КАКО НАСТАВНИК ДОПРИНОСИ ДА УЧЕНИК УСПОСТАВИ САМОРЕГУЛАЦИЈУ?

- гради атмосферу сарадње и поверења, поштовања и узајамног уважавања
- постепено смањује контролу, надзор и управљање понашањем ученика
- помаже ученику да увиди своје јакe стране и користи властите ресурсе
- постепено препушта ученику доношење и формулисање неких важних одлука
- даје ученику право да погреши и времена да разуме у чему и зашто је погрешио
- доследно уважава постојећа знања, умења и искуства ученика
- подстиче ученика и помаже му да постепено преузима све већу одговорност

Самосталност и саморегулација су кључне претпоставке за целоживотно учење, на коме почивају идеје о друштву које учи и друштву које је засновано на знању. У неким напредним образовним системима целоживотно учење и друштво које учи нису више идеје о удаљеној будућности, већ су постале свакодневица и саставни део свакодневних активности људи свих животних доба.

1.2

Наставник који подржава учење

Бити наставник значи обављати један од најважнијих послова у друштву. Учествојући у образовању младих генерација, наставник утиче на развој друштва у целини и то на дугорочној основи. У многим националним традицијама наставнички позив се сматра најузвишенијим који особа може имати. Када се дубље размотре професионалне обавезе, задаци, одговорност и лична и друштвена димензија наставничког позива и значај резултата које одговоран наставнички рад омогућава и има за ученика, његову породицу, самог наставника, школу и заједницу, такав друштвени углед је више него заслужен.

Шта све наставник чини, у каквим све улогама наступа сваког дана, на сваком часу, у односу на сваког појединачног ученика, које су све вештине и компетенције наставнику потребне да би школа заиста била место где се учи, где се развијају компетенције и где сваки ученик има шансу за напредовање?

Наставник је, пре свега, главни водич кроз процесе учења. Сувишно је и помињати да је школско градиво ученицима често непривлачно и незанимљиво, а учење таквог градива додатно напорно. Овај мање или више приметан неповољан доживљај учења, наставник може да промени повезујући стварни живот и интересовања ученика са учењем у школи и ослањајући се на, младима својственоу и природну радозналост, живост, оптимизам и радост сазнавања и откривања. Кад се ова веза успостави, ученици су мотивисани да уче, улажу потребан труд и напор и напредују. Тада наставник има предуслове да учењем заиста подстиче развој компетенција, припрема ученике да се осамостале и преузму контролу и управљање процесом учења, подстиче их и помаже им да остварују и своје личне циљеве, не само у учењу и образовању, већ и у животу уопште.

Наставник је и главна спона између школске и породичне средине. Сарадња са родитељима за наставника не представља само обавезу, већ ресурс на који се ослања и који користи градећи однос сарадње и са појединачним ученицима и са целим одељењем. Кад год је то потребно, наставник се са родитељима договара о елементима и детаљима приступа детету, праћењу рада, учења и понашања, а посебно о мерама подршке учењу и образовном напредовању детета. На тај начин се школа и породица узајамно допуњавају у свим облицима учења и развоја детета, и у свакодневним и у посебним околностима, када је потребна додатна пажња, брига и подршка.

Наставнички позив и сложени професионални задаци наставника у савременом образовању подразумевају да наставник поседује многе вештине које излазе из оквира предмета који наставник предаје. Од наставника се очекује да има развијене вештине колегијалне сарадње и тимског рада, да умешно сарађује са особама различитих узраста, различитог социјалног и образовног статуса, различитих етничких и културних припадности. Од наставника се очекује и да доприноси неговању и развоју културе учења и образовања, да на образовање гледа као целоживотни процес, а на наставу као процес учења. На наставнику је стога и професионална и морална одговорност да планира и остварује наставу на којој се процес учења заиста догађа и то не само онима који су за учење најспособнији, већ свима.

Подразумева се да је наставник стручњак у својој предметној области. Наставник прати, познаје, узима у обзир и примењује савремена схватања предметног садржаја, савремена стремљења у дидактици и методичке иновације. Усавршавање у домену предметних и других професионалних компетенција је стална активност наставника.

Наставник је познавалац образовног система, његових јаких и слабих страна. И за једне и за друге има професионално засновано и аргументовано тумачење. Он познаје принципе на којима се заснива образовна политика, прати и тумачи кораке који се у оквиру ње предузимају. Наставник посвећено ради на остваривању циљева образовања, прихвата и залаже се за вредности које образовање промовише и темељно познаје сва кључна просветна документа.

У приступу настави користи све могућности међупредметног повезивања, разноврсне варијане интегрисане, тематске, интерактивне, пројектне и истраживачке наставе, неопходне за учење које развија компетенције. Овакав приступ не може да почива само на индивидуалном ентузијазму и појединачним иницијативама заинтересованих наставника. За такав приступ је потребна системска подлога. Школски програм школе представља такву подлогу, стога наставник активно учествује у његовој изради.

Наставник има главну улогу у оцењивању постигнућа ученика. Његов задатак је да оцењивању приступи тако да оно постане саставни део учења. На тај начин оцена за ученике престаје да буде главни циљ учења, а оцењивање, уместо стресног догађаја, постаје процес у коме може да се чује и њихов глас. Када се овако схвати, организује и води оцењивање, оцена више није резултат пропитивања ученика, већ праћења, анализе и подржавања процеса учења. Захваљујући вођеном учешћу у том процесу, ученици стичу вештине праћења и оцењивања властитог рада и резултата учења, а те вештине учествују у саморегулацији, једном од главних оруђа целоживотног учења и једном од главних циљева образовања.

Одговоран наставник зна да се овако сложени професионални задаци не могу успешно обављати понављањем традиционалних образаца. Уместо тога, он критички и самокритички преиспитује своју праксу и резултате које је дала и користећи налазе и показатеље преиспитивања настоји да је унапреди. Наставник који има овакав приступ својом свакодневном професионалном раду се у савременој образовној литератури препознаје као рефлексивни практичар. О том свом приступу би овакав наставник могао да каже нешто слично ономе што је наведено у доњој табели:

ШТА МЕ ЧИНИ РЕФЛЕКСИВНИМ ПРАКТИЧАРЕМ?

- Анализирам и пратим своје поступке, доживљаје и осећања
- Посматрам ситуацију из различитих углова
- Трагам за елементима добре праксе
- Испробавам другачије начине рада од уобичајених
- Размењујем искуства с колегама
- Прилагођавам раније сачињене планове реакцијама ученика током часа
- Анализирам и изнова процењујем идеје на којима су засноване моје активности

Наставник који припрема ученике за целоживотно учење и сам мора стално да учи. Тада је оно што чини и за шта се залаже ученицима уверљиво и инспиративно. У раду, ставовима, понашању, делима, односу према другима, начину говора и многим другим особинама које код наставника свакодневно виде и препознају, ученици налазе узор који многим од њих обликују чак и неке од најзначајнијих животних избора и одлука. Неколико препорука за мање стандардан приступ у настави може се наћи у прилогу 1.

1.3

Директор који подржава учење

Ако су ученик и учење у центру наставног процеса, онда је потребно и да се управљање школом томе прилагоди. Померање нагласка са наставе као предавања градива на наставу као процес учења и настојање да се квалитетно образовање пружи свима, што су неке од главних карактеристика савременог, напредног образовања, утицале су на промене у професионалним задужењима и одговорностима директора. Како своју улогу у увођењу новог приступа учењу и настави види директор једне од школа вежбаоница можете погледати у прилогу 2.

Приоритет у управљању школом је постало стварање услова потребних за ефикасно учење усмерено на развој компетенција. Као кључна личност у школи и њен лидер, директор школе има највећи део одговорности за стварање, одржавање и унапређивање тих услова и стварање школске културе која подржава учење.

Услов и претпоставка да он то добро ради јесте да познаје и разуме приступ усмерен на учење описан у Оквиру националног курикулума. Директор руководи претварањем опредељења изнетих у том документу у стварни рад у школи. Као онај ко стоји на челу овог сложеног процеса, директор има и сопствену визију развоја школе и унапређивања рада у њој, али је важно не само да је та визија усклађена са Оквиром националног курикулума, већ и да уз њу стану наставници и други стручњаци у школи, а кад је потребно, и родитељи, ученици, представници локалне средине и просветних власти.

Ефикасно управљање школом и остваривање визије развоја и напредовања школе изискује не само промишљено коришћење расположивих, већ и стални рад на отварању приступа новим ресурсима и изворима подршке за остваривање развојних циљева школе.

Директор школе је због свега овога истовремено лидер и менаџер. Њему су потребна умења и средства за успостављање равнотеже између често неподударних потреба наставника, родитеља, ученика, другог школског особља, организација и појединаца у ваншколској средини. Заједничко, демократски вођено и професионално одговорно учешће у дефинисању стратешких и развојних циљева школе свих који учествују у животу школе обезбеђује да се у школи заједнички ради, сарађује и истрајава у настојањима да ученици и школа напредују у сваком погледу.

Директор у школи у којој се настава разуме и изводи као процес учења је и познавалац образовања и истраживач образовног процеса. Објективни, истраживањима добијени подаци и показатељи квалитета образовања не само да показују где је и у чему се састоји проблем, већ помажу и да се разумеју узроци и природа проблема. Стога се објективним показатељима квалитета професионалног рада у школи која подржава учење придаје велики значај. У свом расуђивању, одлукама и опредељењима директор се руководи управо тим и таквим подацима, а не утисцима, уверењима или предубеђењима. Директор и од наставника и других професионалаца у школи очекује да се у својим професионалним одлукама и плановима ослањају на објективне показатеље и истраживачке резултате, било да се до њих дошло мини истраживањима или систематским праћењем на нивоу школе, било истраживањем релевантне стручне литературе.

Унапређивање квалитета и ефеката учења је увек главни циљ стратешких планова и одлука. До видљивог побољшања не долази кад се унапреди овај или онај важан фактор, већ кад се њихова дејства повежу и удруже. Унапређивање фактора који

Постоји изрека која каже да се добар менаџер труди да људи раде свој посао, а лидер их охрабрује и подржава да дају свој максимум.

Један од често потврђиваних истраживачких налаза је постојање повезаности између начина на који се управља школом и постигнућа њених ученика.

утичу на квалитет и ефекте учења и стварање услова за њихово синергијско деловање је управо главни задатак и посао директора.

Један од фактора који доприноси квалитету наставе и на коме директор систематски ради јесте стручно усавршавање наставника. Оно се у школи не само охрабрује и подстиче, већ циљано и заједнички планира с обзиром на дефинисане стратешке приоритете. Ефекти стручног усавршавања наставника не препуштају се субјективним проценама, већ се прате кроз промене у показатељима квалитета наставе. Тако се рад на унапређивању наставе не препушта импровизацији, утисцима и осећањима, већ се темељи на објективним подацима и показатељима и има системски карактер.

Ефикасно управљање школом је повезано и са добрим резултатима школе и ученика, а њих нема без постављања високих очекивања. Једна од карактеристика успешног директора (за кратак опис карактеристика таквог директора видети прилог 3) је да има висока очекивања од наставника и ученика и да пред њих поставља високе захтеве. Високи захтеви не значе да директор очекује да сви ученици постижу исто, већ да:

- сваки појединачни ученик постиже највише што може и да
- стално постиже све више.

Наравно да је за то потребно обезбедити одговарајуће услове у настави и школи уопште, али управо због тога су овако схваћена висока очекивања кључ да се затвори пукотина која у постигнућима постоји међу ученицима различитих друштвених, економских и културних група. У неговању таквог односа према високим постигнућима, своју шансу за успех и напредак имају и ученици из занемарених друштвених група и ученици са тешкоћама у развоју и учењу. Квалитетно образовање за све значи да су створени потребни услови за то и да се та шанса заиста користи.

1.4

Школски програм који подржава учење

Под вођством директорке и на основу обуке у коју су ушли као школа вежбаоница у пројекту Развионица, запослени у гимназији Светозар Марковић у Новом Саду су покушали да кроз свој школски програм покажу како намеравају да остваре приступ учењу и настави који је описан у Оквиру националног курикулума. Узимајући у обзир и резултате спољашњег вредновања рада школе, у овој гимназији су заједнички размишљали о томе шта треба да додају, промене и унапреде да би у својој свакодневној пракси овај документ применили на најцелисходнији начин.

Начин на који су организовали овај рад, све о чему су разговарали и што су планирали, чланови овог колектива су пратили и документовали. Захваљујући томе имају увид у процес током кога су развили слику своје школе у блиској будућности, визију школе као центра учења у коме се негују и развијају вредности и нове генерације лично и друштвено успешних младих људи. Захваљујући предусретљивости и колегијалној љубазности колектива ове гимназије, запис о овом процесу се може видети у прилогу 4.

Запис о том процесу није у овај текст укључен зато да би послужио као модел за друге школе и колективе, већ као сведочанство да можемо и сами да будемо и креатори и носиоци промена на боље. Ако послужи и као инспирација и охрабрење школама и наставницима да сами, својим професионалним умењем и заједничким радом покрену точак промена и да преузму пуну одговорност за оно што се у школи догађа, како се ради и шта се постиже, још боље.

Иницијатива да се мењамо и унапређујемо свој свакодневни рад не мора да буде само резултат испуњавања неког налога одозго, већ сопственог увида и коришћења могућности које пружају индивидуална и колективна професионална аутономија. Користећи овај приступ у гимназији Светозар Марковић су израдили и анекс школског програма. Интегрални текст анекса дат је у прилогу 5.

Овај анекс добро илуструје како се дугорочно планирају промене и који кораци су предвиђени за остваривање тих промена. Свака школа у свом школском програму може да искаже оно што је за њу специфично, посебно значајно или потребно. Нпр. у анексу школског програма гимназије Светозар Марковић нису се превише бавили коришћењем савремене информационо образовне технологије, што је једна од важних тема у Оквиру националног курикулума. Разлог је што се у овој школи систематски и стално, већ дуже време, ради и на педагошком коришћењу ових нових средстава и на развоју дигиталних и информатичких компетенција ученика. У некој другој школи то не мора бити случај и у њој ће овај сегмент рада школе бити посебно наглашен и планиран. Нека трећа школа ће, пак, иако већ има праксу сличну оној у Светозару Марковићу, темељно обрадити сегмент везан за информационо-комуникационе технологије (ИКТ), зато што су ученици и родитељи за то посебно заинтересовани. У таквој школи је нарочито важно да се приступ и коришћење информационо-комуникационе технологије отвори у свим видовима наставе и ваннаставних активности у школи. Ови примери показују да школа има слободу, па и обавезу, да у свом школском програму Оквир националног курикулума интерпретира и примени на начин који најбоље одговара њеним потребама, њеним могућностима, њеним развојним очекивањима, средини у којој она постоји, живи и ради.

Школски програм никако не би требало да буде формалистички документ - резултат рада неколицине наставника, у који су убрштене копије неких других образовних докумената (нпр. Наставног плана и програма) и који већина наставника никад и не види. Кроз школски програм успоставља се мост између Оквира националног курикулума и свакодневне школске праксе усмерене на остваривање његових главних циљева – враћање учења у школе, развој компетенција, организован рад усмерен ка предметним исходима и стандардима постигнућа. Све ово може да се постигне на различите начине, те школа својим школским програмом треба јасно да покаже у чему се састоји и које су главне карактеристике њеног начина.

Зато је важно да у изради школског програма учествују сви професионалци у школи. И не само они. Школа треба да нађе најпогоднији начин да се у израду школског програма укључе и ученици, родитељи и локална средина. Тек тада школа има изгледа да постане прави центар учења.

У првим годинама примене Оквира националног курикулума, што је период интензивних и многобројних промена, наглашених стремљења у побољшању и унапређивању рада у школи, треба очекивати учестале промене, измене и допуне школског програма школе. Ово је управо и једна од предности документа ове врсте. Он има гипкост потребну да брзо изрази и на време припреми услове и терен да се у школи ради на ономе што јој је заиста потребно.

На овај начин школски програм постаје једно од најзначајнијих професионалних оруђа за достизање и осигурање квалитетне наставе и учења које води целовитом развоју ученика.

КАКО ДОПРИНОСИМО ОСПОСОБЉАВАЊУ ЗА ЦЕЛОЖИВОТНО УЧЕЊЕ?

Оспособљеност ученика за целоживотно учење заснива се на развоју општих међупредметних или, како се често каже, кључних компетенција. Наставни рад усмерен ка развијању општих међупредметних компетенција ученика изискује сарадњу и блиско повезивање наставе различитих предмета и то на свакодневној основи. Међупредметне компетенције ученици не могу да развијају ако је рад на њима спорадичан, ако се заснива на једнократним иницијативама, повременој сарадњи наставника сродних предмета и пригодном увезивању различитих наставних садржаја. Оне се развијају само у систему који је брижљиво осмишљен, који се брижљиво одржава и унапређује и који је у сталној употреби. Да би такав систем уопште био успостављен потребно је:

1. стварно коришћење свих елемената аутономије школа и професионалне аутономије наставника
2. заједничко планирање на нивоу целе школе, посебно у домену израде школског програма
3. методичко и дидактичко прилагођавање које ће и наставу и оцењивање ставити у функцију учења.

Неки примери школских стратегија које доприносе развоју општих међупредметних компетенција укључују:

1	■ организацију разноврсних ваннаставних активности ■ гостовање стручњака различитих профила из ваншколске средине ■ индивидуалне и групне иницијативе наставника и других сарадника ■ укључивање ученика и родитеља у планирање неких елемената школског програма
2	■ појачану међупредметну сарадњу ■ интегративне међупредметне теме ■ стално повезивање предметних садржаја различитих предмета (тзв. корелација) ■ флексибилно планирање распореда часова ■ развој факултативног дела школског програма према потребама ученика (нпр. предузетништво или ИКТ)
3	■ пројектно учење ■ израду личних планова за учење ■ групни и тимски рад ■ планирање огледа ■ учење на лицу места, у спољашњој средини, искуство из прве руке ■ систематско планирање приступа у формативном оцењивању

У наставку су нешто детаљније описане неке од поменутих школских стратегија.

2.1

Међупредметни приступ настави и учењу

Међупредметно повезивање омогућује изградњу знања знатно ширих од знања које настаје ограничено на појединачне школске предмете. Оно доприноси дубљем, свеобухватнијем разумевању појава, процеса, појмова и проблема зато што ученик има прилику да их упознаје и сагледава из различитих углова и да их разматра из различитих перспектива. Сложенији и разноврснији контекст учења активира бројније и сложеније сазнајне процесе и механизме, од класификовања и успостављања логичких односа, до проблематизовања, хипотетичког и критичког промишљања. Кроз овакве процесе ученик много сазнаје и о себи самом, својим својствима, предностима, јаким и slabим странама. Реалистична самосвест која на овај начин настаје је предуслов и показатељ зрелости и представља снажан ослонац у успостављању културе учења, дефинисању циљева учења, планирању, усмеравању, обављању и вредновању процеса учења.

Међупредметно повезивање претпоставља интердисциплинарну наставу и учење које води изградњи знања чвршће повезаних са различитим аспектима стварности. А управо је овакав приступ настави потребан да би се омогућио и подржао развој међупредметних компетенција, потребних за успешно савладавање изазова и у учењу и образовању и у стварном животу. Тек кроз тематски приступ, којим се у учењу и настави повезују различити предмети, сваки од њих може у пуној мери да допринесе оспособљавању ученика да ефикасно и сврсисходно одговоре захтевима на које наилазе у стварном свету и животу. Појединачни, узајамно изоловани и неповезани предмети томе могу да допринесу само у мањој мери и само у неким случајевима.

Тематски заснован и осмишљен приступ учењу и настави ствара могућности за:

- разноврсно комбиновање информација и знања и смислена обрада нових информација и података, чиме се ствара богатија основа за успостављање нових знања
- повезивање искустава и знања на разноврсне начине стечених у различитим контекстима (породици, локалној средини, културној или етничкој заједници и сл) са учењем у школи, чиме се прва унапређују и систематизују, а друга повезују са свакодневним животним ситуацијама, што их чини не само академски него и животну релевантним
- обликовање ставова и вредности као природног саставног дела процеса учења и образовања.

Тематски приступ подразумева коришћење и комбиновање разноврсних начина и техника у настави, од класичних предавања, до оних које изискују активно учешће ученика кроз различите облике тимског рада, сарадничког, пројектног и истраживачког учења. При формулисању тема узимају се у обзир, пре свих, могућности школе и потребе ученика, али је добро да се узму у обзир и потребе локалне и шире заједнице, као и да се у остваривању такве наставе користе ресурси којима локална заједница располаже. На тај начин школа улази у интензивнију сарадњу и размену са средином и постаје активан и значајан чинилац у њој. Озбиљан приступ планирању и реализацији тематске наставе унапређује културу учења и рада у школи и утиче на промене у школској култури уопште. Школа тако постаје не само заједница која учи, већ и живи центар у својој средини, а интегративни приступ настави и учењу постаје фактор истинског повезивања школе и заједнице.

Овај приступ се тешко уклапа у распоред часова који је унапред и дугорочно планиран и затворен за промене и прилагођавања. Да би заиста у пуној мери остварила све своје предности и потенцијале, тематска настава тражи и одговарајући приступ у планирању распореда часова. Ако је школски програм место где се теме формулишу и описује начин на који се планира њихова реализација, распоред часова је место на коме се планови смештају у временску и просторну реалност. Прилагодити распоред часова тематској настави значи оставити резервни простор за могуће промене, јер се начин на који ће ученици реаговати на оно што је планирано никада не може предвидети са потпуном сигурношћу. За неке активности ће можда бити довољно и мање од предвиђеног времена, другима ће бити потребно више. Тематска настава је динамична настава и, као и други облици наставе усмерене на учење, не треба, а ни не може да се уклапа у ригидне, унапред прецизно одређене временске оквири.

Примери добре праксе

У наставку су описани примери добре праксе који илуструју успешно остварен међупредметни приступ настави и учењу.

ПРИМЕР 1: ОСВРТ УНАЗАД – ПРОШЛОСТ: ВЕЛИКАНИ НАШЕ ПРОШЛОСТИ

ОШ Коста Трифковић, Нови Сад

Осврт уназад – прошлост: великани наше прошлости је међупредметна тема коју су реализовали наставници¹ основне школе Коста Трифковић из Новог Сада. Тема је припремљена и реализована с циљем да се код ученика развију знања о прошлости наше земље путем истраживања значајних личности као и да се оспособе да стечена знања примене у свакодневном животу.

Ова међупредметна тема се остваривала кроз наставу предмета Српски језик, Природа и друштво, Музичка култура и Ликовна култура. Њена реализација је трајала недељу дана и завршила се маскенбалом где су ученици приказали костиме личности из прошлости, личности чији су живот истраживали.

Наставници су током реализације теме међусобно сарађивали на нивоу стручног већа, осмишљавали истраживачке и друге задатке за ученике, мотивисали и подстицали ученике на истраживање, упућивали на изворе информација, подржавали и помагали ученицима у њиховом истраживачком раду, обезбеђивали услове за учење.

Ученици су истраживали, селектовали информације релевантне за тему истраживања, поредили прикупљене и селектоване информације и на основу њих осмишљавали и креирали презентацију и костим личности из прошлости за коју су се определили. Након прикупљених информација о изабраној личности ученици су прво ту личност представљали другим ученицима у одељењу. Они који су слушали презентацију имали су задатак да је допуне или да примером покажу како би они ту личност представили на основу стеченог знања. На крају су на основу сакупљених релевантних информација креирали костим који су приказали на маскенбалу.

Тема реализована на овај начин показала је велику заинтересованост ученика, посебно за креирање и прављење костима где је посебно до изражаја дошла креативност. Важно је нагласити да су ученици имали потпуну слободу при избору личности што је за последицу имало удаљавање ученика од историјског периода који су на часовима учили. На крају остваривања теме наставници су уочили да

¹ Снежана Недељковић, Љиљана Бабић, Катарина Сендерак, Даниела Ивков, Радмила Милић

су ученици са лакоћом представљали личности и оно по чему су познате, али су имали велики проблем да одреде време у коме је личност живела, посебно оне личности које нису припадале историјском периоду који су у то време учили. Због тога је препорука наставника да се направи списак личности који би се понудио ученицима са кога могу да бирају личност коју ће истраживати и проучавати.

ПРИМЕР 2: ШКОЛСКИ ФЕСТИВАЛ НАУКЕ – ФИЗИБИЗИ

ОШ Иво Лола Рибар, Сомбор

У овој школи су наставници² осмислили и реализовали *Школски фестивал науке – ФИЗИБИЗИ* у намери да популаризују природне науке међу ученицима путем међупредметног повезивања биологије, физике, хемије и математике на начин који доприноси и оснажује вештине комуникације, јавног наступа, сарадње, рада с подацима и информацијама и вештине за ИКТ.

Школски фестивал је одржан у једном дану, а припреме су трајале три недеље и у њима су учествовали ученици и наставници.

Наставници су давали упутства ученицима о подели задужења у оквиру група које су ученици формирали, подржавали ученике у раду и имали консултативну улогу, давали повратну информацију и вршили селекцију огледа, модела, презентација који ће бити приказани на фестивалу, подстицали ученике на сарадњу, и вршили техничку организацију и промоцију фестивала науке.

Ученици су у самостално формираним групама проналазили и приказивали оглед, модел, макету или презентацију неке природне појаве који су у вези са градивом из физике, хемије, биологије или математике, а које су потом представљали наставницима и након њиховог одобрења припремали за приказ на фестивалу. У току припрема они су самостално истраживали препоручене и проверене странице на интернету у трагању за атрактивним огледима (претраживање страница, апликација и прављење ПП и ПРЕЗИ презентација). Поред тога изводили су огледе на фестивалу, објашњавали и повезивали стечена знања и вештине из различитих наставних предмета са реалним ситуацијама у свакодневном животу.

Фестивал науке се одржао у атмосфери задовољства и сарадње. Сви огледи и презентације су фотографисани и након фестивала анализирани. Важно је нагласити да су у организацији учествовали и родитељи што је допринело бољој и квалитетнијој сарадњи школе и родитеља. Одржавање фестивала и укључивање ученика у припрему, реализацију и анализу резултата допринело је њиховом оснаживању да самостално истражују, организују време и планирају активности, као и да учествују у наредној организацији фестивала уз ослањање на стечено искуство.

2.2

Интегративне међупредметне теме

У тематском приступу настави теме могу да се бирају и формулишу на разноврсне начине и с обзиром на разноврсне факторе и критеријуме. Савремени курикулуми, међутим, врло често дефинишу специјалне теме које су посебно значајне, било из угла остваривања циљева наставе и образовања уопште, очекиваних исхода, развоја компетенција и достизања стандарда постигнућа или из неког другог угла, битног за одговарајућу примену решења која су курикулумом дефинисана.

² Анђелка Терзић, Биљана Остојић, Тања Огризовић, Јелена Ђиђић, Давор Бабић, Александар Брзаковић, Сања Балаћ

И наш документ, Оквир националног курикулума – Основе учења и наставе, предвиђа реализацију интегративних међупредметних тема које су нарочито значајне у контексту остваривања циљева образовања и васпитања у Србији. Међу овим темама су интеркултурално образовање и васпитање, образовање за одрживи развој и професионална оријентација. Заједничко овим темама јесте да нису специфично везане ни за један школски предмет, да јесу веома повезане са дефинисаним општим компетенцијама и да одговарају на неке врло изражене потребе друштва у савременој Србији.

Интеркултурално образовање и васпитање

Интеркултурално образовање и васпитање (ИОВ) уважава и подржава различитост у свим областима људског живота. Оно ученике чини осетљивим на чињеницу да су људи природно развили различите начине живота, обичаје и погледе на свет и да нас та разноликост пре обогаћује него што нас дели и раздваја.

ИОВ у исти мах промовише равноправност и људска права, залаже се за осигурање једнаких могућности, супротставља неправди и дискриминацији и заговара вредности на којима се изграђује демократско друштво.

ИОВ тежи да промовише и развије:

- боље узајамно разумевање различитих култура у модерном друштву
- способност комуникације између припадника различитих култура
- флексибилнији став према културним различитостима
- спремност за ступање у интеракцију са особама другог културног порекла.

Интеркултурално образовање и васпитање је основни предуслов за развој интеркултуралне компетентности и интеркултуралне осетљивости.

Интеркултурална компетентност је способност да се културне разлике препознају и користе као један од ресурса за учење. За то је потребно да постоји радозналост и узајамно поштовање како би се превладала напетост која често прати сусрет припадника различитих култура.

Кључни елементи интеркултуралне компетентности су:

1. свест о себи као комплексном културном бићу
2. свест о утицају који култура којој припадамо има на наше мишљење и понашање
3. способност да заједно са другима истражујемо прећутне претпоставке које утичу на наше понашање
4. отвореност за различите погледе на свет, начине мишљења и решавања проблема.

Интеркултурална компетентност и интеркултурална осетљивости нису урођене људске особине, већ се развијају кроз различите облике учења и образовања. Истовремено, интеркултурално поучавање ученика не може да буде задатак само појединих наставника нити се може свести на један школски предмет. Оно се остварује кроз све сегменте школског рада - кроз наставу, ваннаставне активности, неговање одговарајуће школске културе, познавање и заједнички рад са ученицима који припадају различитим групама и културним заједницама у школи и ван ње.

Интеркултурално образовање и васпитање изискују познавање себе и властите културе да би се могао разумети други и друга култура. Овај процес је изузетно изазован јер подразумева рад на дубоко укореним уверењима о томе шта је добро а шта лоше, преиспитивање и критичко промишљање сопственог погледа на свет. Кроз овај сложени процес ученике воде њихови наставници.

Да би били у стању да подстичу развој интеркултуралних компетенција код својих ученика неопходно је да их наставници и сами поседују. То значи да имају знања о различитим културама, способност уочавања и прихватања различитости, позитивне ставове о својој и другим културама, да су интеркултурално осетљиви. Треба имати у виду и да компетенције за интеркултурално образовање и васпитање нису додатни аспект професионалног развоја наставника, већ важан део саме професије наставника.

ОШ Мирослав Антић Београд (ученици учесници пројекта Уметност у свима нама)

Осмишљавање и реализовање програма интеркултуралног образовања није лак задатак ни за стручњаке ни за практичаре. Ипак, у свакодневном школском раду и животу школе има доста простора за развој интеркултуралног образовања и васпитања.

Сваки наставник може да развија интеркултуралну компетентност и осетљивост ученика кроз:

- истраживање, препознавање и прихватање разлика као важне димензије наставе која омогућује учење за живот у условима велике разноликости каја карактерише савремени свет
- разумевање чињенице да су ученици у одељењу и школи најважнији извор различитости и мултикултуралности
- критичко преиспитивање сопствене праксе из угла расподеле моћи и привилегија у одељењу и школи, како се не би властитим поступцима доприносило дискриминацији (нпр. да ли има ученика које чешће пропитујем или опомињем него остале, које више него друге подстичем или им помажем)
- обезбеђивање једнаких могућности за учешће у наставним и ваннаставним активностима свим ученицима, укључујући и оне који припадају мањинским тј. другим културним и етничким групама
- уочавање различитих видова дискриминације у школском животу и старањем да се забрана дискриминације доследно поштује

- коришћење сваке прилике да се разговара и да се разматрају питања која се односе на расизам, сексизам, хомофобију и друге облике дискриминације
- стварање услова за отворени разговор са ученицима о дискриминацији у друштву, о непоштовању људских права и права детета, са нагласком на правима која су повезана са етничком, културном и верском припадношћу
- избегавање етикетирања и употребе стереотипних израза, фраза и начина говора о различитим, посебно мањинским групама, као и сврставања мањинских група у категорију *други*
- коришћење различитих стратегија, метода, техника поучавања како би се створили услови у којима ученици уче једни од других кроз размену различитих искустава и перспектива
- пружање прилике ученицима да и сами предложе тему за учење у овој области
- прилагођавање начина испитивања и оцењивања искуствима ученика који припадају различитим културним и етничким групама
- организовање активности (нпр. позоришних представа, спортских такмичења, излета и сл.) у којима учествују ученици из различитих културних група
- охрабривање ученика да постављају (критичка) питања о ономе што чују на часовима или читају у уџбеницима и подржавањем критичког мишљења уопште
- сагледавање једног друштвеног догађаја из различитих углова и тачака гледишта
- повезивање поучавања и учења са кључним глобалним темама и темама важним за локалну заједницу
- наставне материјале и садржаје који укључују перспективе свих релевантних култура и група - *мултиперспективност*
- избор наставних материјала и садржаја који не изражавају наклоност, нити подржавају стереотипе, предрасуде и говор мржње
- коришћење разноврсних извора која одражавају културну разноликост не само локалне средине. Него и света уопште
- обогаћивање наставе садржајима који се заснивају на искуствима самих ученика који долазе из различитих социјалних група, заједница и култура
- непосредну примену мултиперспективности у избору и излагању различитих материјала у настави, на огласним таблама, сликама, фотографијама, постерима, у школским новинама
- тимски рад са другим наставницима и узајамним проверавањем садржаја и приступа које користе из угла праведности и равноправности (хоризонтална подршка)
- учешће у програмима професионалног усавршавања намењених развијању и унапређивању сопствене интеркултуралне осетљивости компетентности.

Пример добре праксе

У наставку је описан примери добре праксе који се односи на интеркултурално образовање и васпитање.

ПРИМЕР 3: ОБИЧАЈИ ПОРОДИЦА РАЗЛИЧИТЕ НАЦИОНАЛНЕ ПРИПАДНОСТИ

ОШ Десанка Максимовић Чокот, Ниш

У другом разреду ове основне школе је реализована тема *Обичаји породица различите националне припадности* с циљем упознавања ученика са обичајима породица које имају различито културно порекло.

Тема је реализована у одељењу другог разреда на часовима одељенске заједнице. Одељење другог разреда ове школе броји 29 ученика и то 24 ученика који припадају српској нацији, три бугарској и два ромској. У национално разноликом одељењу наставница је учила да ученици недовољно познају начине обележавања и прослављања породичних празника, те је тако и осмислила тему путем које ће упознати ученике са начинима обележавања и прослављања празника у породицама различитог културног порекла.

Наставница разредне наставе је осмислила тему и задатке за ученике (разговор са бакаом и деком, мамом и татом о обичајима који се негују у оквиру њихове породице), организовала час одељенског старешине и створила услове да сви ученици представе обичаје у својим породицама, помагала им у представљању, слушала са уважавањем и подстицала друге ученике да постављају питања након сваке презентације, а у циљу упознавања са детаљима појединих обичаја.

Ученици су разговарали са својим родитељима, бабама и дедама о обичајима за празнике који се негују у њиховим породицама, припремали се за приказивање онога што су сазнали, слушали са уважавањем приче својих одељенских другова, пратили налоге наставнице и постављали питања.

Овако осмишљен час одељенског старешине допринео је ангажовању свих ученика у одељењу и подстакао њихово интересовање за породичне празничне обичаје. Поред тога ученици су били у прилици да уочавају сличности и разлике у обичајима и начину прослављања празника у различитим културама и да науче да свака култура има вредност коју треба уважавати и поштовати.

Образовање за одрживи развој

Образовање за одрживи развој је концепт настао као одговор на изазове развоја савременог друштва. Оно је један од кључних механизма који треба да омогући „развој који задовољава потребе садашњости без угрожавања могућности будућих генерација да задовоље своје потребе“ (World Commission on Environment and Development, 1987).

Оно се најчешће схвата у значењу суженом на еколошку компоненту одрживог развоја тако да је економски и социјални контекст одрживог развоја често маргинализован.

Улога наставника

- Ако знам да многи моји ученици схватају одрживи развој претежно као питање заштите природне средина, како могу да им помогнем да разумеју и друге аспекте одрживог развоја и њихову међусобну условљеност?

Управо тај конфликт између потребе економског и социјалног развоја савременог друштва и очувања све оскуднијих природних ресурса чини одржи развој темом актуелном како на глобалном и локалном нивоу тако и на нивоу сваког појединца.

Поред знања о томе шта угрожава одрживи развој, школа треба ученицима да помогне да изграде ставове и вредности које почивају на принципима одрживог развоја, а нарочито да изграде понашање које је у складу са тим принципима. Неке основне смернице у том правцу су дате у доњој табели.

ПЕДАГОШКИ ПРИНЦИПИ ОБРАЗОВАЊА ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ (UNESCO, 2005 .)

- Интердисциплинарност и целовитост
- Оријентисаност на вредности
- Подстицање критичког мишљења
- Оријентисаност на решавање проблема
- Методичка разноврсност
- Отвореност за учествовање
- Локална релевантност

Концепт образовања за одрживи развој је нешто више него образовање о одрживом развоју. Образовање за одрживи развој поред **знати**, нужно се односи и на **чинити**. То ово образовање доводи у природну везу са развојем општих међупредметних компетенција. Веза између образовања за одрживи развој и општих међупредметних компетенција је сложена. Проблеми одрживог развоја (ублажавање сиромаштва, осигурање мира, етичност, одговорност на локалном и глобалном плану, демократија, правда, сигурност, људска права, здравље, родна равноправност, културна баштина, рурални и урбани развој, одржива производња и потрошња, корпорацијска одговорност, заштита околине и природе, управљање природним ресурсима, биолошка и пејзажна разноликост и низ других) су сложени и не припадају ни само једном нити само неким наставним предметима. Управо због тога су ови проблеми погодни за образовни рад на развијању свих општих међупредметних компетенција. Са друге стране, управо ће те компетенција омогућити нашим ученицима да се са проблемима одрживог развоја, као озбиљним изазовима како савременог тако и света будућности, суоче на одговарајући начин.

Питања за почетак рада на образовању за одрживи развој

- У каквом је односу образовање за одрживи развој са исходима и садржајима мог предмета?
- Колико сам се у досадашњем наставном раду бавио питањима одрживог развоја?
- Које опште међупредметне компетенције се могу развијати у оквиру образовања за одрживи развој?
- Које методе и технике рада, односно активности ученика ће омогућити ученицима да остваре планиране исходе?
- Како ћу вредновати оствареност циљева и исхода учења?

Вишедимензионалност одрживог развоја чини га значајним за практично све аспекте живота и рада, па самим тим и учења. Иако се одређени очекивани исходи учења могу препознати у појединим наставним предметима, природа садржаја образовања за одрживи развој је таква да је интегративни, интердисциплинарни приступ настави најпогоднији начин рада.

Питање за почетак тематског планирања

- *Како могу покренути колеге (наставнике) да се укључе у реализацију интегративне, интердисциплинарне наставе?*

Наставници различитих предмета заједно бирају тему која повезује исходе неколико предмета, планирају и реализују наставу. Ученици истовремено проучавају различите предмете, јер су теме које се односе на одрживи развој целовите и не могу се истражити и разумети само са становишта једног наставног предмета. Овакав приступ најчешће подразумева наставне и ваннаставне пројектне активности, тимски рад наставника и ученика у коме се комбинују истраживање и проучавање садржаја као и временску и просторну флексибилност.

То значи да би наставу која се односи на образовање за одрживи развој требало организовати око једне теме или проблема који повезује садржаје који су заједнички, слични или се узајамно надовезују у различитим предметима и дисциплинама. Теме које се односе на одрживи развој углавном припадају реалном, свакодневном животу, али да би се проблеми који се кроз те теме покрећу заиста могли разумети потребно је применити знање које припада одређеном наставном предмету.

Питања која помажу приликом избора теме и планирања

- *Како могу да помогнем ученицима да развијају свеобухватан, интердисциплинарни приступ проблемима одрживог развоја?*
- *Које су теме погодне за тематски приступ образовању за одрживи развој?*
- *Зашто је одабрана тема важна и како доприноси учењу и развоју ученика?*
- *Које опште међупредметне компетенције се могу развијати у оквиру ове теме?*
- *Да ли тема мотивише ученике?*
- *На која претходна знања и вештине могу да се ослоним приликом проучавања теме?*
- *Који су структурни елементи теме (подтеме, проблеми, процеси, појаве)?*
- *Које методе и технике рада, односно активности ученика ће омогућити ученицима да остваре исходе планиране у оквиру теме?*
- *Који ресурси и каква средина за учење нам је потребна?*
- *Колико је времена потребно за реализацију теме, а колико за остваривање појединих исхода везаних за тему?*
- *Како ћемо распоредити активности односно издвојити и повезати садржаје градива различитих предмета који највише и најбоље логички иду заједно (сачињавају неки појам, комплекс појава и сл.)?*
- *Како ћемо обезбедити да водоравна координација предмета не иде на штету вертикалне логичне систематичности појединог предмета?*

- *Да ли бављење темом уважава индивидуалне стилове учења, разнолике начине подучавања и учења и презентовања наученог?*
- *Како ћемо вредновати оствареност циљева и исхода учења планираних у оквиру теме?*

Једна од таквих тема је нпр. тема **потрошачке навике** која може послужити за развијање малог школског пројекта који би обухватио матерњи и страни језик, социологију, психологију, филозофију (анализа текстова реклама, самостални састави, дебате, дискусије са том тематиком) математику, биологију, физику, хемију, географију, чуваре природе (различите аспекте утицаја потрошње на простор, земљиште, ваздух, воду, биљни и животињски свет и будућност), ликовну и музичку културу (дечје стваралаштво на ову тему, коришћење уметности у рекламне сврхе), историју и живот у прошлости (историјски развој потрошње, историјски аспект утицаја потрошње на животну средину) и грађанско васпитање (организовање акције усмерене на подизање свести актера школског живота или локалне заједнице о утицају потрошачких навика на одрживи развој). Ову тему, као и већину других из области одрживог развоја ученици могу разматрати на глобалном, локалном и индивидуалном нивоу. За формирање ставова, односно система вредности веома важно је да ученици размишљају не само о потрошњи на нивоу целог света, већ и да траже одговоре на питања какве су потрошачке навике у мом насељу, породици, школи и моје личне и како то утиче на окружење у коме ја живим?

Питања која постављају ученика у центар процеса учења

- *Како да обезбедим учествовање ученика у развоју процеса учења о одрживом развоју?*
- *Како могу на најбољи начин да искористим претходно знање ученика?*
- *Како могу на најбољи начин да искористим свакодневно искуство и ванишколска интересовања ученика?*
- *Како да осигурам да ученици разумеју разичите друштвене перспективе одрживог развоја?*

Образовање за одрживи развој мора да постави ученика у центар учења, уважавајући његово свакодневно искуство, подстичући га да то искуство стави у функцију даљег учења, односно да елементе тог искуства користи за разумевање нових појмова и изградњу новог знања. Настава тиме постаје интересантнија и животноја, а знања које се усвајају су трајнија јер су функционална и логички повезана са већ постојећим знањима, уз велику могућност за испољавање креативности ученика.

Оваква настава има низ предности за наставника. Поред тога што су ученици у већој мери заинтересовани за учење, па самим тим остварују и боља постигнућа, наставници добијају прилику за хоризонтално учење кроз тимски рад са колегама и могућност да испоље сопствену креативност, истраживање сопствене и туђе праксе, нове увиде у могућности повезивања различитих наставних предмета.

Како би се остварили принципи образовања за одрживи развој важно је да наставник обезбеди могућност ученицима да истражују и дискутују о различитим ставовима у безбедном окружењу, могућност да остваре увид у сопствене ставове и понашања и као и увид у то шта утиче на њихово размишљање и понашање у овој области, активан, партиципативан приступ учењу и активности учења које се односе на стварне животне проблема. Учење у области одрживог развоја требало би да се одвија у великој мери на нивоу понашања, што значи да ученици треба

да буду укључени у процес учења који као начин рада сасвим искључује слушање предавања и упамћивање градива. Укљученост подразумева да је ученик заиста део нечега, да дели одговорност, предузима акције и иницијативе и припрема се за улогу одговорног грађанина. Постизање и подстицање промене на нивоу понашања је могуће само кроз делање тј. активност самог ученика.

Теме повезане са одрживим развојем су, по правилу, узбудљиве саме по себи, јер заправо представљају препознатљиве проблеме свакодневног живота. То их чини веома погодним за учење које се састоји у томе да ученици истражују тај проблем, покушавају да изнађу и предложе решење. Истражујући проблем они претражују различите изворе информација које затим на различите начине повезују и комбинују, пореде, анализирају, извлаче закључке, јер једино на тај начин могу да реше проблем. Процес истраживања и рада са информацијама је истовремено и процес учења. Овакав начин учења доводи не само до систематског и смисленог запамћивања, већ и до дубљег разумевања природе и порекла проблема. Дугорочна и вишеструка корист коју од оваквог приступа могу имати и имају и сами ученици и заједница су очигледни.

Истраживачки задаци су један од најпогоднијих начина да наставник покрене, усмерава и прати процес учења. Улога наставника је у таквом приступу мало другачија у односу на улогу својствену наставнику-предавачу, јер овде наставник прати рад ученика у свим фазама истраживања, подстиче их, подржава и помаже им, даје инструкције, усмерава активности и интервенише кад процени да је то потребно. Самостални избор или добијање истраживачког задатка, потом учешће у планирању и извођењу истраживања, за ученика пак значи да је усмерен не само ка томе **шта** учи, него и **како** учи и како гради своја знања. На тај начин настају услови за напредовање ученика у бар два веома важна погледа - у погледу овладавања процесом учења и у погледу осамостаљивања у процесу учења.

На примеру поменуте теме о потрошачким навикама задатак за ученике би могао да буде да истраже како рекламе утичу на потрошачке навике у њиховом школском и породичном окружењу. Уз подршку наставника ученици би могли да спроведу анкету, прикупе, обраде и саопште добијене податке. Ти подаци би могли да буду почетак следеће активности у којој се дискутује о могућим последицама појединих потрошачких навика и предлажу решења којим би се негативне последице могле спречити. Овакав рад може да допринесе остваривању различитих предметних исхода различитих предмета, што је рационална основа за међупредметно повезивање у настави и прилика да школско учење заиста добије холистичку димензију.

Уводећи ученике у ситуацију у којој је потребно да заједнички размишљају и разговарају о проблему којим се баве, да сарађују, преузимају иницијативу, решавају мање или веће проблеме и савладавају препреке, раде са подацима, одговорно се понашају према другима, према својој околини, себи и свом и здрављу и сл. рад на оваквом задатку ствара и претпоставке за развој међупредметних компетенција.

Овакав начин рада има и друге неупоредиве предности у односу на традиционални рад у учионици у којој, попут оне у позоришној сали, постоји невидљива а оптигљива рампа између ученика и наставника. Пре свега, он је занимљив и изазован, не само ученицима, већ и наставницима. То снажно подстиче мотивацију и заинтересованост, а у таквој ситуацији су и индивидуална осећања јака и позитивна. У овом начину рада ученици имају више могућности да доживе успех и да развијају самопоуздање, а наставници да избегну рутину у раду и боље упознају своје ученике, њихове карактеристике, потребе, посебности у начину учења и сл.

Примери добре праксе

У наставку су описани неки примери рада у школама који илуструју интегративни, интердисциплинарни приступ у образовању за одрживи развој и показују да је овај приступ могуће остварити у свакодневном раду у школи. Изабрани примери су само део онога што је у школама настало као резултат обуке намењене припреми за примену Оквир националног курикулума – основа учења и наставе у оквиру пројекта Развионица.

ПРИМЕР 4: ПУНО МАЛИХ УШТЕДА = ВЕЛИКА УШТЕДА

ОШ Иво Лола Рибар, Сомбор (IV разред)

Циљ овако организоване наставе је био подстицање ученика и њихових родитеља да, кроз брижљив однос према ресурсима, размишљају не само о уштеди новца у свом домаћинству него и о заштити и очувању животне средине.

Активности су организоване кроз уводни час (појам заштите животне средине, одрживог развоја и очувања ресурса), истраживање на терену тј. праћење потрошње, анализу добијених резултата, представљање добијених резултата и разговор о добијеним резултатима и закључци.

Пре почетка истраживања ученици су упознати са значајем заштите животне средине, појмом одрживог развоја и очувањем ресурса (зашто је то битно за нас, на који начин можемо да утичемо на њих). У ову сврху је припремљен и посебан материјал.

Задатак ученика је био да у току седам дана прате понашање и ситуацију у својим кућама и да, заједно са својим родитељима, податке бележе у одговарајуће табеле: *Стартну табелу*, *Табелу породичног успеха* и *Завршну табелу*.

У *Стартну табелу* су уписали стање и просечну потрошњу воде и електричне енергије из претходног периода, као и одговоре на питања који огрев користе, да ли рециклирају отпад и да ли кућа/стан у коме живе има изолацију и какву. Уз ову табелу су ученицима подељена и кратка упутства на који начин се могу уштедети вода, струја, огрев, какав је значај рециклаже и добре изолације куће/стана.

У табелу *Породичног успеха* ученици су себи и својим родитељима уписивали бодове за сваку примењену меру штедње у току сваког дана.

У *Завршну табелу* су уписивали податке о потрошњи након примењених малих мера штедње. У тој табели се могао очитати успех постигнут коришћењем тих мера.

После разговора са ученицима о резултатима истраживања, може се закључити да је потребно да се више пажње обрати на рециклажу отпада. Потребно је да ученици буду боље упознати са значајем рециклаже и чињеницом да нису потребни ни посебни ни нарочити предуслови за сортирање отпада. Уз мало воље, могуће је да сами смањимо количину отпада и тиме помогнемо очувању природе.

ПРИМЕР 5: ЖИВОТ У КУЋИ/СТАНУ

ОШ Рада Миљковић, Јагодина (V разред)

Кроз повезивање различитих предмета (српски језик, ликовна култура, биологија, техничко и информатичко образовање и физичко васпитање) заједничком темом подстакнут је развој свести о значају очувања животне средине и живота у складу са законитостима које намеће природа тј. о добробити ако се одговорно односимо према природи и последицама које нас очекују ако се понашамо бахато и немарно.

У реализацији ове теме учествовали су наставници различитих предмета³.

У настави предмета српски језик и књижевност темом одрживог развоја ученици су се бавили три недеље. У том периоду су читали задати текст (роман Робинзон Кресо), тумачили га и приказивали закључке до којих су дошли истражујући текст и размишљајући о њему. То је била и тема за писмени задатак, што им је пружио прилику да искажу своје мисли и идеје о одрживом развоју и о Робинзону 21. века. На додатним часовима су израђивали постере, предмете од глине и тражили природне материјале за макету Робинзонове кућице. Рад је крунисан јавним часом на коме су ученици изложили своје радове. Како би све било у складу са одрживим развојем, тај час је одржан у школском дворишту.

Ученици су у активностима учествовали у складу са својим склоностима. Оценили су овакав начин рада као веома занимљив и као рад који им је донео уживање. Детаљи о јавном часу могу да се нађу на адреси: <http://1drv.ms/1CJGdL>

У предмету биологија тема је била зелена архитектура као филозофија коришћење биљака и здравих материјала у осмишљавању и организовању нашег животног окружења у становима и кућама у циљу уштеде енергије и квалитетнијег живота. Другим речима, како биљке могу бити коришћене за изолацију кућа, пречишћавање ваздуха, здраву храну и сл.

Ученици су на интернету прикупљали информације о биљкама које утичу на здравље у кући, које пречишћавају ваздух у кући и које растерују штетне инсекте и својим мирисом утичу на боље расположење човека. Резултате су приказали на постерима.

Израђивали су и моделе куће (хобит куће) и дворишта који следе филозофију зелене архитектуре. Информације су добијали од наставника или их тражили на интернету. Акцент је био на здравим материјалима за градњу, и гајењу органске хране у дворишту, а све је повезано са истраживањем о Робинзону Кресоу.

Израђени модели и истраживање су искоришћени и за разговоре о различитим областима рада и занимањима (архитектура, дизајн животног простора, израда етарских уља, пољопривреда и сл).

Материјал који су ученици сачинили представљен је на изложби у школи, а од њихових радова је сачињена презентација. Линк за презентацију „Зелена архитектура – еколошке кућице“: http://prezi.com/nqg8jatddxka/?utm_campaign=share&utm_medium=copy&rc=ex0share

На математици су рађени текстуални проблемски задаци који садрже сабирање и одузимање разломака, децималних бројева, као и једначине које су у вези са угловима и површинама стамбених просторија. Осим тога, садржај задатака на писменом задатку се односио, између осталог, на прав угао, који је повезан са угловима које заклапају зидови у стану и кући.

Техничко и информатичко образовање су се обрађивала питања везана за енергију, енергетске претварање и рециклажу и заштиту животне средине.

У току пројекта Одрживи развој – живот у кући/стану ученици су на редовним часовима, на часовима слободних активности као и у виду домаћег задатка:

³ Горан Ивковић (техничко и информатичко образовање), Мирјана Ивковић (ликовна култура), Филип Маровић (физичко васпитање), Владимир Петровић (биологија), Весна Стојановић и Јелена Миљковић (српски језик и књижевност), Дејан Јовановић (математика) и Ана Стојановић, студент мастера на модулу Српска књижевност

- упознали појам енергија, њене изворе и облике и израђивали модел соларног колектора који као обновљиву енергију за добијање топлотне енергије у стану/кући користи енергију сунца (редовни часови)
- упознали појам рециклаже, дефиницијом и симболима рециклаже (редовни часови)
- сазнали који облик енергије се данас најчешће користи и како се ова енергија штеди (редовни часови)
- у групама израдили плакате на теме: електрични уређаји у домаћинству, штедња електричне енергије, рециклажни материјали из домаћинства (домаћи задатак и слободне активности)
- ученик Душан Димитријевић (5-1) је направио је презентацију на тему *Добијање и штедња електричне енергије*.

Линк за слике са часова израде соларног колектора: <http://1drv.ms/1HUnT06>

Линк за презентацију: <http://1drv.ms/1EIA4Ks>

У оквиру ликовне културе ученицима је задат домаћи задатак повезан са наставном јединицом естетска анализа. Ученици су припремили веће формате папира и на њима у паровима урадили цртеже којима су представили како замишљају уређење свог животног простора.

Један део ученика на својим радовима представио је свакодневне предмете који се могу рециклирати. Групе су једне другима приказале радове.

Направљена је мања изложба дечијих радова и вођен је разговор о проблемима на које су ученици наилазили у току рада.

На физичком васпитању наставник је на редовним часовима и изборном часу – спорт, ученицима показао вежбе које се могу радити и у кућним условима (када је време лоше). Поред вежби представљени су и реквизити који могу бити коришћени за вежбање и њихово правило коришћење да би се избегле повреде. Ученици су прикупљали информације са интернета и добијали савете од наставника како да уреде свој кутак за вежбање у својим домовима и како да направе најбољи план за вежбање заједно са планом за здраву исхрану.

Линк са сликама вежби и планом вежби: <http://1drv.ms/1yimaMT>

На крају заједничког пројекта тему *Живот у кући/стану – одрживи развој* уприличена је изложба ученичких радова и направљена презентација. Линк за изложбу: <http://1drv.ms/1CgINpR>

ПРИМЕР 6: ЖИВОТ У КУЋИ СА АСПЕКТА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Прва крагујевачка гимназија, Крагујевац

Ученици и тим наставника⁴ су реализовали пројекат породичне куће у складу са захтевима одрживог развоја са циљем да се постигне унапређивање свести о неопходности очувања и унапређивања животне средине, подстицање критичког мишљења и развијање визије одрживог развоја и охрабривање ученика да се боре за позитивне промене у животној средини.

⁴ Маја Вуловић (математика и рачунарство и информатика), Александра Радојковић (историја), Зорица Бојић (ликовна култура), Јасмина Обрадовић (географија)

Израда пројекта је трајала нешто више од два месеца. Ученици су подељени у групе по предметима, свака група је бројала по седам ученика и имала специфичне задатке, али у току трајања пројекта су сарађивали тако што размењују добијене резултате.

Група за историју је истраживала историјски развој становања у Србији, тј. изглед куће и прикупља податке о коришћеним грађевинским материјалима, положају и величини, изгледу окућнице, функционалности куће и др. На основу добијених података ученици су направили презентацију у којој се истиче и значај историјског и културног наслеђа.

Група за географију је најпре утврђивала локалитет за градњу на основу топографске карте, тј. парцелу за кућу до 60 квадратних метара са окућницом од 6 до 10 ари. Ученици су обилазили више локација, фотографисали терен, а касније бирали најпогодније место с обзиром на градски регулациони план. Затим су одређивали физичко географске одлике терена: геолошки састав, морфолошка својства, надморска висина, нагиб и експозиције терена, потенцијалну ерозивност (клизиште и денудацију терена), климатска својства (температуре, инсолација, ветар и сл.), подземне воде и биогеографске одлике које се односе на типове тла. Кроз презентацију и увеличану топографску карту локалитета ова група је упознала остале најпре са топографским местом, тј. изабраним локалитетом, а затим са поменутиим физичко географским одликама.

Ученици у групи за ликовну културу су израђивали пројекат породичне куће (за четворочлану породицу) од око 60 квадратних метара водећи рачуна о свим датим параметрима. Затим су бирали материјал за израду куће, као и изолациони материјал за зидове, кров и подове са циљем боље енергетске ефикасности. Бирали су најбоље место за постављање соларних панела и ветротурбина и планирају искоришћење окућнице и то сарађујући са целим одељењем, нарочито у вези са избором зеленила, гајењем сезонског поврћа, засадима воћа, дрвећа и цвећа, избором места за одлагање смећа (контејнери за отпатке, стакло, пластику и хартију).

Ученици у групи за математику и рачунарство и информатику, уз стални контакт са осталим групама, су правили макету куће, тако што на основу утврђене пројектне размере израђују цртеже, режу делове и склапају макету, коју уклапају на одређено место на парцели. Затим су организовали окућницу са раније поменутиим функцијама. Пројектне активности су се реализовале у школи, библиотеци, локалној средини, уз коришћење препоручене литературе, интернет страница, топографске карте, као и документације институција као што су дирекција за урбанизам, геодетске службе, градско зеленило и др.

Све групе су приказале своје резултате, а потом је организована дебата која је трајала два школска часа, а током које се разматрају добра решења и недостаци пројекта куће, са тежиштем на питањима везаним за одрживи развој, препознатљива у предложеним решењима.

У току израде пројекта ученици су били у сталном контакту са професорима који прате њихов рад и залагање, подстичу их и посебно високо вреднују начин на који решавају проблеме и тешкоће на које наилазе. О праћењу и вредновању ученичких постигнућа и напредовању ученика водила се евиденција и документација. У оцењивању су се узимала у обзир и испољена креативност ученика.

Професионална оријентација

Као тема око које може да се организује наставни рад на свим школским узрастима, професионална оријентација је бар двоструко интегративна. У њој се, са једне стране, повезују неки од циљева заједничких школи и породици - развој самосталног и одговорног младог човека, способног да доноси промишљене, ваљане одлуке о свему што је важно за живот у текућем или неком будућем тренутку. Са друге стране, у професионалној оријентацији се стичу и укрштају сви најважнији разлози због којих су наставни предмети уопште и укључени у образовни програм.

У професионалној оријентацији се лако препознаје већина циљева и општих исхода образовања, као и циљеви учења и исходи појединачних наставних предмета. Дакле, у школи која настоји да пружи образовање и васпитање засновано на принципима целовитости, функционалности, релевантности и одрживости и да омогући укључивање и активно учешће свих, професионална оријентација је неизбежна и као тема и као област наставног рада. Кроз различите врсте активности ученици се оспособљавају да идентификују и унапређују своја интересовања, потенцијале и компетенције, да истражују путеве и могућности образовања, да препознају и сагледавају захтеве света рада и у непосредном сусрету са њим бресе своје изборе и доносе одлуке

Стога није ни чудо што су развоју и активном приступу професионалној оријентацији у образовању посвећени неки од најамбициознијих пројеката и што се тиме баве неке од најпрестижнијих организација. У један од њих, који је реализовала Немачка организација за међународну сарадњу (ГИЗ), био је укључен велики број основних школа у целој Србији. Пројектне активности су једним делом обухватале и рад са ученицима средњих школа и то преко локалних канцеларија за младе. Све информације о овом пројекту се могу наћи на адреси <http://profesionalnaorijentacija.org>. На овој адреси се налази и обиље примера добре праксе који могу послужити као инспирација за сличне иницијативе и у другим школама.

Пример добре праксе

У наставку је описан пример тематског дана који је имао за циљ представљање различитих професија и подршку ученицима у професионалној оријентацији.

ПРИМЕР 7: ТЕМАТСКИ ДАН – ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПРОФЕСИЈЕ

ОШ Рада Миљковић, Јагодина

У основној школи "Рада Миљковић" у Јагодини реализован је тематски дан – *представљање професије* с намером развијања компетенција ученика путем повезивања садржаја школског програма са професијама и професионалном оријентацијом. Тематски дан су заједно креирале наставнице које остварују наставу српског језика, математике, биологије, енглеског језика и историје⁵.

Тематски дан – представљање професије је реализован у једном дану путем представљања одређених, од стране ученика одабраних, занимања/ професија. Носиоци активности у току овог пројекта били су ученици седмог разреда.

Наставнице су осмислиле пројекат, помагале ученицима у његовој припреми и реализацији, подржавале ученике у припреми презентација за одређена занимања

као што су стари занати (бомбонџија, шеширџија, кујунџија, опанчар, грнчар, лецедер) - наставнице српског језика и историје; ортопед, физијатар, психијатар, дерматолог – наставница биологије; банкар и рачуновођа – наставница математике. Наставница енглеског језика је увежбавала писање биографије на енглеском језику.

Ученици су: самостално формирали тимове и активно учествовали у раду; бирали улогу којом ће се представити на **тематском дану**, тј. улогу онога ко представља изабрану професију или новинара или фотографа; сами осмишљавали начин представљања занимања/ професија - постер, драматизација, практичан рад; по сопственом избору, за **Билтен ПО**⁶, писали прилоге у форми извештаја, репортажа, ПП презентација, интервјуа са гостима; представили Билтен ПО вршњацима из других школа и родитељима.

Ове активности су допринеле развијању компетенција ученика, посебно: компетенција за целоживотно учење (планира време за истраживање, прављење презентације, учење), дигитална компетенција (тражи информације на интернету и процењује њихову релеванзност за изабрану професију, користи ИКТ алате); рад с подацима и информацијама (селектује информације у односу на изабрану професију, пореди различите изворе информација, повезује информације и користи их у презентацији); предузимљивост и предузетничка компетенција (показује иницијативу при раду групе, избору улога и начину презентовања, јасно представља своје идеје и уме да нагпише биографију у односу на изабрану професију на српском и енглеском језику); комуникација (јасно представља садржај прилагођавајући га захтевима и карактеристикама ситуације, уважава саговорника, користи на одговарајући и креативан начин језик и стил комуникације који су специфични за поједине научне, техничке и уметничке дисциплине).

Такође, организовање и реализовање овако осмишљеног тематског дана допринело је унапређењу сарадње међу наставницима, посебно у делу планирања активности усмерених на процес учења и развијања компетенција код ученика, као и подизању квалитета комуникације између наставника и ученика и ученика и ученика.

2.3

Ученик као активни учесник

Ако ученик има могућност да учествује у постављању циљева учења, мотивација за учење је снажнија, а учинак учења бољи.

Активно учешће ученика у наставном процесу је један од главних предуслова успешног учења и изградње функционалног знања. Стварање услова за активно укључивање ученика у наставни процес омогућиће да они брже и потпуније разумеју и шта је циљ учења тј. зашто уче и како ће знати да ли су и шта су научили. Оно им пружа прилику и да:

- трагају за најпогоднијим начинима учења и налазе их
- комбинују и повезују информације прикупљене из различитих извора и на различите начине
- повезују прикупљене информације са својим искуствима
- самостално процењују и вреднују како су радили и шта су постигли.

Другим речима, као активни учесник ученик има више изгледа не само да брже и боље схвати смисао учења, већ и да научи да учи. Знања се не предају и не добијају, већ се граде властитим радом. У процесу изградње знања усавршава се и само умење учења. А научити како се учи значи створити још један снажан ослонац учењу као целоживотном процесу.

Добит од стварања услова за активно укључивање и учешће ученика у наставном процесу и корист коју доноси настава током које ученици заиста уче и усавршавају умење учења, још је видљивија кад се мало ближе осмотри колико су та умења сложена и шта их све чини.

Ученици ОШ Ђорђе Натопшевић, Нови Сад

Знати учити подразумева:

(1) вештине планирања:

- процена потребног времена и планирање трајања одређених сегмената и целог тока учења
- распоређивање садржаја и активности с обзиром на циљ учења
- прецизно образложење начињених избора и решења

(2) вештине рада:

- процена и избор начина учења и прилагођавање избора резултатима процене или показатељима успеха
- прилагођавање начина рада природи садржаја учења или задатка
- избор и коришћење материјала и опреме за учење
- припремање за рад: преглед основних елемената садржаја који се учи (концепције, кључни термини, дефиниције и сл)
- креирање нове идеје коришћењем нових и старих знања и информација

(3) вештине организације тока учења:

- посматрање садржаја из различитих углова
- ослањање на постојећа знања
- уочавање и повезивање корисних информација
- комбиновање и анализа старих и нових информација
- сврставање информација и одговарајуће категорије (отварање нових категорија, ако је потребно)

- прецизно образложење формираних и попуњених категорија
- процењује вредност онога што

(4) вештине размишљања и закључивања:

- решавање проблема (разуме проблем, дефинише задатак, формулише питања која воде решењу, налази начин решења и користи га, формулише и процењује резултате)
- критички размишља (посматра, процењује, бира и одбацује, образлаже, закључује)
- логичко образложење, процена ваљаности, поузданости и значаја нађених решења

(5) вештине интеракције:

- заузима, износи и образлаже став
- пореди своја и туђа запажања и размишљања
- узима у обзир коме се обраћа, у каквим околностима и бира најпогоднији начин
- јасно се изражава
- слуша и конструктивно реагује на другачија становишта и ставове
- начин комуникације прилагођава ситуацији
- одговорно разматра предлоге о заједничким активностима
- учествује у свим видовима сарадничког учења
- на различите начине приказује резултате свог рада различитим познатим и непознатим слушаоцима

(6) вештине вредновања и процењивања:

- тражи и узима у обзир повратне информације о свом раду
- преиспитивање тока, активности и резултата учења
- самопроцењивање тока, активности и резултата учења
- постављање нових циљева с обзиром на резултате процене и самопроцене.

Неки од највреднијих и дугорочних резултата приступа настави који се заснива на активном учешћу и живој сазнајној активности ученика јесте развој и јачање слике о себи као умешном и важном чиниоцу учења, изградња самосвести и самопоуздања, јачање унутрашње мотивације и ослањање на унутрашњу, а не само спољашњу регулацију процеса учења. Ово су својства особе оспособљене да планира и организује своје учење, управља њиме и процењује своја постигнућа у целоживотној перспективи.

Примери добре праксе

У наставку су описани пример успешног активног укључивања ученика и у процесе наставе и учења.

ПРИМЕР 8: ГРАДИТЕЉКЕ БЕОГРАДА У WEB 2.0 ОКРУЖЕЊУ

ОШ Бранислав Нушић, Београд

У овој основној школи, наставница информатике и наставница српског језика⁷ су уз подршку архитекте⁸ Центра за архитектуру Београда осмислиле и реализовале пројекат под називом *Градитељке Београда у web 2.0 окружењу*.

⁷ Катарина Алексић и Верица Арула

⁸ Милена Зиндовић

Пројекат је осмишљен у намери да се унапреде дигиталне компетенције ученика кроз упознавање културне баштине Београда и положаја жена у српском друштву. Током реализације, поред дигиталних компетенција, код ученика су развијане и друге компетенције неопходне за живот у XXI веку, посебно оне које се односе на сарадњу и комуникацију.

Пројекат је реализован праћењем Гантовог дијаграма и коришћењем различитих web 2.0 апликација као и путем сталне комуникације преко веб-странице пројекта.

Наставнице су координирале рад ученика и према потреби биле консултантни ученичким тимовима. Поред тога оне су: успоставиле сарадњу са архитектором, пратиле рад ученика, давале упутства за корекцију радова у складу са правописном и језичком нормом; организовале презентације резултата истраживања локалитета у центру Београда; организовале евалуацију пројекта и рефлексiju на процес учења од стране ученика⁹.

Ученици су се најпре упознали са архитектором (преко читања поздравног писма и писање одговора), а затим су: истраживали биографије и радове три градитељке Београда и припремали своје извештаје, уз коришћење веб-странице пројекта за праћење обавеза на пројекту и web 2.0 алата; припремали биографија три градитељке Београда са три осе времена, користећи **Dipity**, **When in Time** и **My Histro**; креирали - три интерактивне слике фасада објеката градитељки у алату **Thinglink**, две инфографике (о архитектури и урбанизму) у алату **Smore** и две мапе ума (положај жена у Србији од почетка XIX века до данас и архитектура као оквир приватног живота у Србији од почетка XIX века до данас) у алату **Popplet**¹⁰.

На крају пројекта показало се да је за успешну реализацију од посебног значаја била унутрашња мотивација ученика, као и примерени и изазовни задаци који су допринели саморегулисаном учењу.

Пројекат *Градитељке Београда* представљен је и у оквиру манифестације Београдска интернационална недеља архитектуре (БИНА), а ученици су са наставницама информатике и српског језика и архитектором одржали две радионице у другим београдским школама и помогли вршњацима да овладају радом у web 2.0 алатима.

Ученици ОШ Бранислав Нушић из Београда током реализације пројекта

⁹ <http://nusicvi2.blogspot.com/2014/05/vi2.html>

¹⁰ Сви резултати рада су видљиви на <http://graditeljkebeograda.blogspot.com/>

ПРИМЕР 9: КВАДРАТНА ФУНКЦИЈА И ЊЕНО ИСПИТИВАЊЕ¹¹

Гимназија Исидора Секулић, Нови Сад

У гимназији "Исидора Секулић" у Новом Саду, професорка математике¹² је реализовала тему путем активног укључивања ученика у процес учења и наставе, тј. постављањем ученика у центар свих активности и збивања. Тиме је подстицала и развијала самосталност ученика, унапређивала вештине уочавања проблема, разликовања и креирања проблемских ситуација и оспособљавала их за рад у математичком пакету ГеоГебра.

Тема је реализована током два школска часа путем групног рада. Групе су имале задатак да праве математички модел у математичком пакету ГеоГебра за одговарајућу проблемску ситуацију и да одговарају на постављена питања. Свака група је добила наставни листић са примерима.

Наставник је имао претежно консултативну улогу, а тамо где је било потребно пружао је помоћ у решавању проблема или потешкоћа са којима су се групе суочавале при раду у ГеоГебра окружењу. Поред тога ученике је усмеравао на поређење резултата различитих група, а у завршном делу их упознао са применама квадратне функције у свакодневним животним ситуацијама.

Ученици су решавали задатке добијене на основу упутства на наставним листићима. У оквиру групе су користећи претходна знања решавали проблемску ситуацију. Своја решења ученици су излагали пред одељењем.

Овај начин реализације теме омогућио је ученицима да самостално истражују и решавају проблемске ситуације и оспособио их је за процес математичког моделовања кроз повезивање математике са свакодневним животом што доприноси развијању функционалног знања и логичког и креативног мишљења.

У односу на фронтални приступ настави, овакав метод рада олакшава сагледавање на које све проблеме ученици наилазе при решавању задатака, што омогућује да се будући часови прилагоде њиховом начину поимања.

2.4**Учење као социјални процес**

У савременом приступу учењу и настави веома се наглашава социјална природа учења. То значи да учење не може да се разуме само као резултат индивидуалних својстава ученика и ограничи на природне капацитете за учење. И наука и савремена школска пракса јасно показују да су, као и многе друге, и способности за учење *васпитљиве* тј. да могу да се мењају и набоље и нагоре, у зависности од услова у којима дете живи и учи.

О социјалној природи учења уверљиво сведоче, између осталог, изузетна ефикасност групног рада и сарадничког (кооперативног) учења, као и удео који у успешности учења имају интеракција и комуникација (између ученика и наставника, међу ученицима, између ученика и наставника на једној, и других учесника и сарадника, ако их има, на другој страни).

¹¹ Час је изведен као уредни час на 4. међународној конференцији ЗК одржаној у гимназији "Исидора Секулић", у Новом Саду у 2013. години, а запис дела часа се налази на <http://www.gimnazis.edu.rs/>

¹² Мирјана Јовановић

Ученици Карловачке гимназије, Сремски Карловци

У школском учењу је, наравно, најзначајнија комуникација ученика и наставника. А управо она има нека својства о којима треба стално водити рачуна, јер могу пресудно да утичу на ток и ефекте учења.

Суштина комуникације између ученика и наставника (или педагошке интеракције, како се понекад назива) је чињеница да је *асиметрична*. Учесници укључени у асиметричну интеракцију нису равноправни, у том смислу да се не налазе на истом, него на различитим нивоима развоја, и то у сваком погледу. Као одрасла особа и професионалац, наставник је тај који води и усмерава интеракцију и комуникацију са појединачним ученицима и са целим одељењем.

С обзиром на начелну развојну неравноправност између ученика и наставника, одговорност за учење и друге догађаје и активности у учионици и школи је пре свега на наставнику. Оним наставницима који са ученицима граде однос заснован на узајамном уважавању, поштовању и поверењу, овако велика одговорност не представља истовремено и велико оптерећење. Они су својим ученицима узор и ученици са интересовањем и разумевањем прате и примају њихова упутства, препоруке, налоге, процене, предлоге, захтеве и сл. Кад имају прилику да учествују у оваквој комуникацији ученици пре и лакше препознају вредност и смисао онога што раде, а то је најбољи начин да се активно укључе у процес учења, да у њега уложе труд и да и сами цене његове резултате.

Као наставник унапређивању комуникације у свом одељењу доприносите и тако што:

✓ посматрате и слушате своје ученике

Много се може научити пажљивим посматрањем и пажљивим слушањем. Не само из садржаја онога што ученици говоре или чине, већ и из начина на који то раде. Невербална комуникација је понекад речитија и више открива него вербална. Понекад је корисније посматрати ученике и из неког другог, не само наставничког угла, а осуђивати их или етикетирати не само да скоро никада није корисно, него може да буде веома штетно. Наставник који добро види и чује своје ученике дели са њима више пријатних него стресних доживљаја.

✓ водите рачуна и о емоцијама

Већину онога што се догађа у учионици прате емоционалне реакције, иако емоције у школи, по правилу, нису у првом плану. И сам процес учења може да буде окидач за снажне емоционалне доживљаје. А снажне емоционалне реакције и доживљаји могу у потпуности да промене ток и резултате учења, и у правцу побољшавања и у правцу нарушавања и погоршавања. Зато је неопходно водити рачуна о могућим емоционалним последицама онога што се говори, држати се норми понашања и поступати обзирно и пажљиво.

✓ **охрабрујете**

Ако су уважени и осећају да су поштовани, ученици се више труде око свега што се од њих тражи. Ово укључује и ситуације у којима осећају да се уважава култура из које потичу, њихова искуства и постојећа знања и умења, специфичне способности, таленти и интересовања. Ако се у похвалама мора водити рачуна и бити разборито штедљив, да их евентуална претеривања не учине неуверљивим или чак и бесмисленим, за охрабривање скоро да нема ограничења. Кад се наиђе на проблем и тешкоћу, изрази храбрења (а не прекора или осуде) покрећу на улагање новог, додатног напора.

✓ **користите хумор**

Хумор је моћно средство и добар избор кад треба премостити тешкоћу, проблем или тренутну кризу. Хумор помаже да се пробије лед, уклоне баријере и ситуација учини мање напетом и напорном. Тамо где се чује смех има мање стреса и нервозе, боље се и прецизније процењује права величина проблема и проблем се лакше савладава.

✓ **немате ни мезимце ни дежурне кривце - опходите се исто према свим ученицима**

Охрабрујте ученике да вам дају отворене и искрене повратне информације како бисте били сигурни да ће разумети вашу поруку и како вам не би говорили само оно што мисле да желите да чујете. Уколико имају проблема са самопоуздањем, потрудите се да у разреду успоставите безбедну атмосферу и одржавајте је.

✓ **контролишете конфликте**

Научите да решавате проблеме и конфликте који се појаве. Употребите своје вештине слушања како бисте саслушали и разумели сукобљене стране и охрабрите ученике да причају једни с другима. Немојте бити пристрасни, већ настојте да нађете излаз из неспоразума или конфликта, чиме олакшајте пут ка решавању проблема.

Интерактивно учење има значајне предности и за наставнике. Оно рад и учење у учионици чини живљим и занимљивијим, доприноси атмосфери дружења и међусобног разумевања, што утиче на мотивацију за учење, повећава задовољство у учење чини позитивним искуством. Пошто пружа могућност да се узајамно боље упознају, начин на који усмерава и подржава своје ученике наставник може да примери стварним потребама ученика и тиме га учини и целисходнијим и ефикаснијим.

НЕКОЛИКО НЕ

Наставник који настоји да осигура повољне услове за заједнички рад и ваљану комуникацију нипошто НЕ:

- доживљава своје ученике као ривале и не понаша се према њима као да представљају претњу или сметњу
- поступа импулсивно, већ промишљено и разложно и за своје поступке увек има ваљане аргументе
- осуђује своје ученике и не свети се, чак ни кад њихове поступке и понашање доживи као потпуно непримерене и разочаравајуће
- исмева поступке нити подвргава руглу особине ученика

Стална сарадња ученика и наставника у приступу настави усмереној на учење, описаном у Оквиру националног курикулума, има и мноштво других димензија и садржаја. У прилогу 6 дато је више детаља о пружању повратне информације ученицима, као једном од најзначајнијих фактора за укључивање ученика и у учење и у вредновање учења, преузимање контроле над учењем и осамостаљивање у планирању учења, доношењу одлука и другим врстама иницијативе у прооцесу учења и образовања.

КОЈИ СУ ГЛАВНИ НАЧИНИ ДА СЕ ОСНАЖЕ УЧЕЊЕ И КОМПЕТЕНЦИЈЕ?

Будући да и истраживања и пракса показују да настава схваћена као предавање предметних садржаја слабо или никако не доприноси учењу кроз које се развијају компетенције, наставу је потребно обогатити новим и другачијим приступима и укључити методе, начине и технике које имају капацитет да подстакну изградњу употребљивих, животно и образовно релевантних знања.

Када на овакав начин разуме своју професионалну обавезу и задатак тј. када бира најприкладније методе за наставу и учење које ће подржати развој компетенција, наставник је у потрази за одговорима на разна, најчешће следећа питања:

- Шта (у овој теми/садржају) може подржи и оснажи лични развој ученика?
- Шта ученици о теми већ знају?
- Које методе би то најуспешније учиниле?
- Како да код ученика подржим и оснажим саморегулацију, а да га не препустим самом себи?
- Које су методе најпогодније за развој вештина мишљења?
- Како да подржим процес учења и развој вештина учења?
- Како да код ученика подржим развој и оснажим рефлексију и самопроцењивање?

Колико је *важно* проверити шта о теми ученици заиста мисле и знају, речито потврђује пример ученика који је, у оквиру припрема за рад на теми из средњовековне историје, одговарајући на питање *Шта је шта у средњем веку*, написао:

- краљеви су витезови
- цареви су војници
- палате су витешки турнири
- дворци су Викинзи
- пљачкаши су пљачке воза, а каубоји су салуни (ово последње је ученик сам додао).

Подаци о образовним постигнућима показују да су најуспешнији они образовни системи који ученицима постављају висока очекивања и стварају услове да се та очекивања и остваре. Ово је посебно важно за ученике који у породици не могу да добију потребну или одговарајућу подршку.

Одговори на питања којима утврђујемо шта ученици већ знају, шта мисле да знају и како размишљају о теми, воде избору садржаја, начина и приступа тако да се ученицима пружи прилика не само за активно учешће, већ и за иницијативу. Ово је очигледно важно само по себи, али постаје нарочито важно у учioniци у којој су разлике у предзнањима ученика последица разлика у друштвеном положају њихових породица и капацитета породице да сазнајно и образовно подржи дете. Активно укључивање ученика у процес наставе, а тиме и процес учења на темељу онога што већ знају, једини је начин да се свим ученицима створе услови и пружи шанса да оно што знају даље унапређују и тиме обтазовно и лично напредују.

У наставку су приказани неки приступи који могу да воде достизању главних циљева образовања, осигуравају његове позитивне дугорочне ефекте, лични и образовни развој и успех ученика.

Ученици гимназије Светозар Марковић, Нови Сад

Кооперативно учење, у коме се кроз различите активности у малим групама тежи достизању заједничког циља - изградњи новог знања, развоју новог умења и сл. почива на следећим претпоставкама:

- учење је активан процес
- знања и умења се не добијају и не могу се усвојити, већ се граде
- богатији контекст учења представља јачи подстицај за учење
- ученици се међусобно толико разликују да нема приступа који на исти начин одговара свима
- учење је социјални процес, социјални догађај који има дубоко индивидуално значење и смисао.

Интеракција кроз коју се одвија сарадња и заједнички рад у малој групи омогућује да у први план избију заједнички интереси (уместо појединачних), да се настојања у достизању циља узајамно усклађују (уместо да се то чини у изолацији), да се гради узајамно поверење, отворена и искрена комуникација, подстиче солидарност и заједништво и учи понашању које укључује различите нивое и врсте моћи. Ово је посебно важно за оне ученике који нису склони да се сами истичу нити спремни да спонтано преузимају водећу улогу или одговорност. У сарадничком учењу се и моћ и одговорност у различитим фазама рада распоређују на различите начине, па се ученици у том погледу налазе у различитим положајима и улогама и уче да се су њима сналазе.

У сарадничком учењу се умења и знања обликују заједничким снагама. Труд који улаже сваки појединац доноси корист не само њему, већ и свима другима у групи. Позитивна међузависност доводи до стварне посвећености и заједничком раду и заједничком успеху. Заједничко разматрање различитих извора и података, ослањање на знања и умења сваког члана, заједничко формулисање и разматрање аргумената, укрштање властитих питања и ставова са мишљењима и размишљањима других омогућује сваком члану групе да проблем или предмет учења и дискусије сагледава и разматра из разних перспектива, а то вишеструко обогаћује учење и унапређује начине размишљања.

Ефикасност рада целе групе расте са напредовањем сваког члана, зато група природно подржава успешан рад сваког свог припадника. Ова околност има далекосежне последице по укупан рад и напредовање ученика. Пре свега, средина за учење постаје место не само за подстицаје већ и за развој пријатељских осећања и односа. Сарађујући са другима ученици имају прилику да посматрају и разматрају и своја и туђа својства и карактеристике, да их сагледавају из различитих углова и да граде увиде који развијају и јачају самосвест и одговорност и према себи и према другима. Атмосфера подозрења, неповерења и супарништва која често прати индивидуално изолован и такмичарски настројен рад, уступа место узајамном повезивању и приближавању чланова групе, кроз које се уче важни елементи конструктивног и добронамерног понашања у заједници.

Ученици ОШ Ђурило и Методије, Београд

Стога није чудо да истраживачки налази уверљиво и увек изнова потврђују различите врсте добити од примене овог приступа у настави и учењу. Недвосмислено је потврђено да се ове добити не односе само на постигнућа ученика, него и на развој њихових сазнајних капацитета - унапређивање сазнајног нивоа, боље и дуже памћење, ефикасност у примени знања у новим и другачијим ситуацијама, јачање унутрашње мотивације. Други бројни ефекти укључују различите елементе личног и социјалног развоја и развој кључних компетенција.

Колико год импресивне, ове добити не следе из сарадничког учења саме по себи. Оне су по правилу резултат пажљивог промишљања и планирања наставника. Припремајући услове и стварајући ситуацију за успешан сараднички рад својих ученика наставник осмишљава задатке и активности тако да појача позитивну страну међузависности ученика, да се јасно зна ко је за шта одговоран, да ученици имају и времена и прилике да увежбавају и усавршавају своја социјална умења и да им се омогући да учествују у вредновању и самог процеса и његових резултата.

Функционисање групе је веома важан аспект сарадничког учења. Формирање група у одељењу, надзирање, праћење и усмеравање њиховог рада као професионални задаци припадају наставнику.

При формирању група треба водити рачуна о броју чланова тј. величини групе. Превелики број чланова може да омете укључивање у рад оних који се теже и спорије сналазе, мање су спремни или способни за самоистицање, повучени су или су им, да би испољили и искористили све потенцијале, треба више простора, пажње и времена. Премали број учесника, пак, ограничава разноврсност комуникације и интеракције, те такође није повољан са становишта формативних и образовних учинака кооперативног учења. Као и у многим другим ситуацијама, одговор је у налажењу праве мере, а налажење праве мере није могуће без познавања ученика. Дакле, за формирање група у сарадничком учењу не постоје чврста, унапред дефинисана правила, већ је потребно прилагођавање с обзиром на узраст ученика, врсту сазнајног и образовног задатка, карактеристике одељења и појединаца у њему.

Најбоље је да су у групу укључени ученици различитих личних својстава, од достигнутог нивоа развоја сазнајних способности, преко разноврсних интересовања, до различитих начина учења. У формирању група могу у одређеној мери да учествују и ученици (нпр. тако што бирају групу у којој ће радити или предлажу чланове своје

групе). Наставник, међутим, мора да води рачуна да се избегне настајање малих клика, чему су, на различите начине и из различитих разлога, склони ученици свих узраста.

Развој група као тимова захтева време, усмеравање и вођење. Ученици би требало да се смењују у вршењу различитих задужења у тиму. Може бити од користи и да привремено гостују у другим тимовима, како би из перспективе разноврсних искустава, учествовали у унапређивању рада и резултата свог тима. Што се тиче наставника, он не треба да одлаже да саопшти своје коментаре, запжања и виђење рада групе до окончања рада. Напротив, кад год процени да је то потребно, било да би преусмерио, допунио и поправио, било да би подржао и охрабрио рад групе, наставник треба да подели са групом своје утиске и оцене и да прати како и колико се његови предлози примењују.

Сваког ученика и у току и по завршетку рада процењује наставник, и још боље, и други чланови групе. Група разматра добијене резултате у и оцене, а разматра и свој дневник, на начин описан у прилогу 7.

3.2

Учење оријентисано на проблем

Учење оријентисано на проблем представља учење кроз обављање истраживачког задатка који се односи на неку појаву или тему (прилог 8). Истраживачки задатак укључује тражење информација, разматрање прикупљених информација, одабир и међусобно повезивање информација, повезивање тако организованих информација са већ постојећим знањима, што је пут изградње нових знања. Истраживачки задатак ове врсте може да се обавља унутар наставе једног предмета, али је још боље када се планира и реализује као међупредметна тема.

Наставник оснажује вештине учења тако што:

- помаже ученицима да препознају, дефинишу и анализирају основна питања везана за истраживачки проблем
- подстиче разговор о томе како ученици виде могућности за решавање проблема, током кога се износе и разматрају одговарајући аргументи
- подржава структурирање нових сазнања која су резултат овог процеса
- упућује ученике на различите изворе информација (стручњаци, архиве, литература, интернет, софтвер, медији итд.)
- помаже у сачињавању и приказивању извештаја о добијеним резултатима и изнађеним решењима, јавно, усмено, у писаној или дигиталној форми
- подстиче и осигурава услове да се резултати и решења испробају у пракси.

Ова врста учења код ученика:

- активира претходно знање
- кроз испробавање решења подстиче и дубље разумевање природе проблема и појачава доживљај смислености учења
- осигурава трајност и применљивост изграђених знања.

На овај начин се може радити на проблемима који су:

- аутентични тј. представљају стварне проблеме у стварном свету
- обухваћени важећим курикулумом
- релативно нејасни, недовољно структурисани и пропраћени оскудним информацијама
- налик онима у стварном свету.

Истраживање се у настави усмереној на проблем обавља као групна активност. Тимовима ученика наставник је ментор и ресурс. Он планира главни истраживачки задатак, прати и интервенише током израде истраживачког пројекта у групама, даје повратне информације о процесу рада и оцењује ученике и резултате до којих су групе дошле.

Посебно су важна ова задужења и послови наставника:

- *формирање групе* (3-5-7 ученика)
- *што реалистичније представљање проблема*
- *активирање групе* (група наглас мисли о проблему, утврђује главне претпоставке, приоритете и план рада)
- *давање повратних информација*
- *тражи презентацију главних хипотеза*
- *помаже око процене ваљаности хипотеза*
- *организује извештавање о резултатима.*

Бројне су користи које ученици имају од учења оријентисаном на проблем. Такав начин учења непосредно активира и ангажује претходно изграђена знања, даје прилику за прикупљање, обраду, структурисање и реструктурисање информација и података, уклапање нових у постојеће и прилагођавање постојећих новим информацијама и подацима, подстиче успостављање и јачање унутрашње мотивације и, а најважније од свега је што, захваљујући активном учешћу у истраживачким активностима које су заправо активности учења, настају квалитетна, утемељена и примењива знања, која показују да је школско учење смислено и да је вредно труда који се у њега улаже.

Неки важни елементи структуре и тока проблемски усмереног учења приказани су и описани на доњем приказу.

Ученици гимназије Светозар Марковић, Нови Сад

ПРОБЛЕМСКА НАСТАВА И УЧЕЊЕ

1. Анализирање проблема

Шта је проблем? Како се види?
Шта га изазива?
Која је оптимална ситуација?
Које су препреке за решавање проблема?

Да ли постоји заједничко разумевање проблема? Да би се то постигло, не треба прескочити фазу анализе.

2. Тражење решења

Како проблем може да се реши?

- Што више предлога решења
- Критика или оцењивање нису прихватљиви
- Ресурси се боље користе када се не расипају на преурањено оцењивање

3. Избор најбољег решења

Које су предности и мане решења?

- Ако критеријуми за оцењивање нису унапред договорени, о њима треба разговарати сада.
- Анализирају се сва решења или само нека предложена решења

Који је предлог најбољи?

Коначно решење може да буде комбинација неколико идеја.

4. Планирање примене решења

- Како ће предлози бити спроведени?
- Како ће задаци бити подељени?
- Како ће се пратити спровођење?

Детаљи договорене примене се записију заједно с одлуком.

Када се једном изађе из традиционалних оквира предавања, учења и репродуковања предметног градива као обрасца за школско учење, могућности које су на располагању предузимљивом и професионално одговорном наставнику су практично неограничене. Различити приступи и технике могу се међусобно комбиновати на најразноврсније начине. Проблемско, истраживачко, пројектно учење имају неке битне заједничке одлике, великим делом обухваћене у претходном опису учења усмереног на проблем, али и мноштво специфичних својстава, детаља и нијанси које овде не треба подробно разматрати. Важно је да наставник зна да су могућности заиста велике, да су добро поткрепљене и истраживачким резултатима и резултатима у практичној примени и да професионална одлука кад, како и коју од њих да употреби, зависи од процене потреба, могућности, интересовања и интереса ученика и захтева које и пред ученика и пред наставника поставља систем.

Неколико додатних информација о истраживачком/пројектном учењу може се наћи у прилогу 9.

Примери добре праксе

У наставку су описани примери рада на развоју неких међупредметних компетенција у нашим школама.

ПРИМЕР 10: FOOD

ОШ Коста Трифковић, Нови Сад

Наставница енглеског језика¹³ у основној школи "Коста Трифковић" је припремила и реализовала пројекат под називом FOOD с намером да ученике првог разреда оспособљава за организовање и управљање временом за учење.

Пројекат је реализован током 8 школских часова с циљем да се ученици упознају са значајем здраве исхране и правилне прераде хране као и да се код ученика развијају комуникацијске вештине и толеранција на различитости. У реализацији пројекта ученицима и наставници су подршку пружали и родитељи.

Током рада на пројекту наставница је ученике упознавала са основним појмовима везаним за храну на енглеском језику (вокабуларом), постављала задатке, делила ученике у групе, пружала подршку ученицима у раду група и оспособљавала их за групни рад.

Ученици су код куће радили домаће задатке и уз помоћ и подршку родитеља претраживали интернет тражећи појмове за здраву и нездраву храну на енглеском језику, учили како се пронађени појмови кажу на енглеском језику и прегледали часописе у потрази за сликама којима су представљали пронађене и научене појмове. У школи су научене појмове представљали другим ученицима а у малим групама су правили плакате од сликовног материјала који су у оквиру домаћег задатка пронашли.

Рад на овом пројекту је допринео: оспособљавању ученика за самостални рад и рад у групи; унапређивању вештине комуникације и осетљивости на различитости; вршњачкој едукацији. Такође, овакав начин рада је показао повећану мотивацију ученика за учење.

ПРИМЕР 11: ИНСПИРИСАНО ЕШЕРОМ

Гимназија Исидора Секулић, Нови Сад

Инспирирано Ешером је назив пројекта који је реализован у гимназији Исидора Секулић из Новог Сада. Пројекат је осмислила и реализовала наставница математике¹⁴ с циљем развијања компетенција код ученика (посебно следећих компетенција: комуникација на страном језику, учење учења, сарадња, дигитална компетенција, рад с подацима и информацијама) и оспособљавања за рад у специфичним математичким моделима – ГеоГебра, путем повезивања математике и уметности.

¹³ Јованка Симић - Јовишевић

¹⁴ Мирјана Јовановић

Током 3,5 месеца трајања пројекта писао се рад за међународну конференцију и увежбавали су се начини представљања написаног рада.

Наставник је дефинисао тему рада за међународну конференцију и био у улози консултанта који је ученицима давао додатне и неопходне информације, упутства за даљи рад, предлоге за унапређење написаног текста, као и списак додатне, референтне литературе.

Ученици су самостално осмислили начин рада на задату тему, тражили одговарајућу литературу, размењивали међусобно информације, консултовали се са наставником, писали рад према задатом обрасцу и припремали ПП презентацију. Када су рад и презентација били готови презентовали су ученицима других одељења и тако су се увежбавали за представљање на конференцији.

Труд и рад на овом пројекту је награђен на конференцији и то: друга награда за MathFactor презентацију *Sweet Mathematics*¹⁵ и трећа награда за рад под називом *Елипса*.

Рад на пројекту је показао наставнику да ученици подржавају овакав начин рада, да су задовољни и мотивисани за рад и учење, што је подстакло наставника да у наредној школској години настави са истим начином рада у оквиру Математичке секције.

ПРИМЕР 12: INTERNATIONAL MARKETPLACE OF IDEAS/ МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ ИДЕЈА

Гимназија Бора Станковић, Ниш

У овој гимназији наставник историје¹⁶ заједно са наставницом Maureen Holtzer из "West Palm Beach high school" са Флориде реализује пројекат под називом International Marketplace of ideas/ Међународни сајам идеја.

Циљ пројекта је развијање компетенција ученика (комуникација, учење учења, сарадња, дигиталне компетенције, одговоран живот у демократском друштву, иницијативност и предузетничка компетенција) путем прекограничног повезивање различитих друштвених, културолошких и верских група и успостављања интеркултуралног дијалога вршњака са два различита континента. Поред развијања компетенција и успостављања интеркултуралног дијалога, ученици су и развијали знања о прошлости Јевреја и Холокаусту, као и вештине за препознавање стереотипа о Јеврејима.

Наведени пројекат су заједно осмислили наставници наведених школа, а његова реализација је почела 2014. године и још увек траје. Активности у реализацији су: израда заједничке Facebook странице путем које су се ученици међусобно упознавали и разговарали о слободно изабраним вршњачким темама (музици, филмовима, изласцима...); представљање школе и града путем филма¹⁷; учење о прошлости Јевреја и Холокаусту путем филма Три обећања¹⁸; снимање филма о јеврејским породицама. У оквиру пројекта ученици гимназије "Бора Станковић" из Ниша су снимили и филм о јеврејској породици Мандил из Ниша.

Наставници су: заједно креирали пројекат и пројектне активности; упознали ученике са активностима и укључили оне ученике који су исказали спремност да учествују и уче кроз овако осмишљен начин; подстицали су разговор о Холокаусту

¹⁵ Презентација је доступна на: <https://www.youtube.com/watch?v=CGf8UJ3Et8A>

¹⁶ Марко Димитријевић

¹⁷ <https://www.youtube.com/channel/UCkuudBMAieVHqrCMzkGAlsg>;

¹⁸ https://www.youtube.com/watch?v=gT5_oB8a938

након одгледаног филма *Три обећања*; координирали су рад ученика и усмеравали их на истраживање прошлости Јевреја места у коме живе; подржавали ученике у активностима и када је то било потребно помагали и укључивали се у рад ученика и ученичких тимова.

Ученици су креирали Facebook страницу, успоставили међусобну комуникацију, истраживали историју места у коме живе и судбине Јевреја током Холокауста, посебно у ризници Центропе¹⁹, у циљу припреме за снимање филма о месту и јеврејској породици, анализирали доступне изворе, селектовали информације, закључивали, креирали и писали сценарио за филмове, снимали и монтирали филм, иницирали медијску кампању и представили филм у јавности.

Активности на пројекту су допринеле: међусобном упознавању ученика и успостављању интеркултуралног дијалога; стицању и развијању знања и вештина о прошлости Јевреја и Холокаусту; оспособљавању ученика за препознавање стереотипа о Јеврејима, истраживање, снимање и монтирање филма, односно за представљање резултата учења путем филма²⁰.

ПРИМЕР 13: ГЛОБАЛНЕ КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ

ОШ Мирослав Антић, Београд

У овој београдској основној школи, путем интегрисаног приступа настави и учењу, реализован је пројекат под називом *Глобалне климатске промене*. Пројекат је резултат заједничког рада наставника које предају техничко и информатичко образовање (ТИО), хемију и биологију²¹.

Циљ пројекта је уочавање глобалних климатских промена и развијање еколошке свести ученика применом интегрисаног приступа настави и учењу и развијањем компетенција: рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, комуникација и одговоран однос према околини.

У реализацији пројекта учествовало је по шест ученика из сваког одељења осмог разреда. Свако одељење (6 ученика) је добило тему (ефекат стаклене баште, киселе кише, оштећење озонског омотача, нестајање биљних и животињских врста и приказивање модела ефекта стаклене баште у реалном свету) коју је требало истражити као и одговарајућа упутства везана за одређену глобалну промену. У процесу истраживања ученици су користили интернет, експериментално утврђивали појаве и повезивали знања из различитих предмета, уз подршку наставника (наставници су пружали подршку и помоћ у оним деловима истраживачког задатка који су били за њихов предмет специфични, те је тако један ученички истраживачки пројекат био праћен од стране више наставника).

Сваки наставник је у оквиру свог предмета, на часовима редовне наставе, упознао ученике са основним елементима глобалних промена, затим су осмислили теме које су понудили заинтересованим ученицима – тимовима ученика које су подстицали да истражују и проналазе информације везане за тему, пратили и подржавали ученике у истраживачким задацима, подстицали их на мисаону активност.

¹⁹ <http://www.centropa.org>

²⁰ <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=876443725739651&set=gm.392638337557877&type=1&theater>
<https://drive.google.com/file/d/0Bw-77p353IGITnd1M0xRUGFIZg/view>
<http://www.juznevesti.com/Drustvo/Gimnazijalci-snimaju-film-o-Jevrejima-u-Nisu.sr.html>

²¹ Бојка Димитријевић, Наташа Миочевић, Зорица Поповић

Ученици су у тимовима направили план рада за свој истраживачки задатак и уз подршку наставника истраживали, проналазили информације и податке релевантне за тему, селектовали их, анализирали и изводили закључке, припремали презентацију користећи ИКТ алате и на крају презентовали резултате истраживања другим ученицима уз нагласак на неопходности одговорног односа према околини као предуслов за здрав и безбедан живот људи.

На крају је извршена анализа презентација у одељењима од стране других ученика путем попуњавања евалуационих листића, што је употпуњено и анализом презентација од стране посматрача (директора, предметних наставника); потом је уследио разговор ученика и наставника-ментора на тему шта је добро, а шта би могло да се унапреди. Закључак је да су и наставници и ученици били задовољни оваквим начином рада и сарадње, а ученици су добили додатну мотивацију за учење.

ПРИМЕР 14: МАЛА ПРОДАВНИЦА ШАРЕНИХ ЈАЈА

Десета гимназија "Михајло Пупин", Нови Београд

Наставница ликовне културе²² у овој новобеоградској гимназији је осмислила пројекат Мала продавница шарених јаја у намери да подстакне иницијативност и предузетнички дух код ученика, као и преузимање одговорности за остваривање различитих идеја.

Пројекат је трајао од марта до маја 2014. године и имао је 4 фазе. Током: прве фазе су се дизајнирала дрвена јаја; друге фаза се дизајнирао "излог", уређивала "продавница", продавала јаја и водиле пословне књиге; треће фазе су се сумирали резултати и састављали извештај у електронској форми који су потом штампани и предавани управи школе; четврте фазе је вршена расподела новца и одлучивало се о приоритетима.

Заједничко за све фазе пројекта било је развијање следећих компетенција: естетичка компетенција, сарадња; предузимљивости и предузетничка компетенција; комуникација; одговорно учешће у демократском друштву; решавање проблема; одговоран однос према околини; компетенција за целоживотно учење и дигитална компетенција.

Наставница је, на почетку пројекта, упознала ученике са симболиком ускршњих јаја и елементима хришћанске културе. Поред тога она је заједно са ученицима вршила избор јаја за продају; пружала помоћ у организацији *Мале продавнице јаја*, старала се о безбедности ученика и робе, усмеравала ученике да користе знања из различитих научних дисциплина која су стекли током редовне наставе. У последњој фази пројекта је анализирали са ученицима потребе кабинета за ликовну културу, договарала се са њима о приоритетима, одлазила са ученицима у продавницу и помагала при састављању уговора о поклону школи.

Ученици су креирали дрвена јаја, бирали продаваца, менаџера и директора "продавнице", организовали продају, водили потребну документацију, рекламирали производе, анимирали остале ученике, запослене и родитеље да купују јаја, организовали и реализовали аукције, састављали извештај о продаји, обавештавали управу школе и одлучивали на који начин ће прикупљена средства бити утрошена и учествовали у куповини и потписивању уговора о донацији са школом.

²² Оливера Ножињин

Током рада на пројекту ученицима је омогућено да открију неке своје способности, које не би кроз редован наставни процес, посебно оне које се односе на предузимљивост и оријентацију ка предузетништву. Поред тога унапредили су вештине комуникације са другим ученицима школе (не само из одељења), запосленима и родитељима. Пројекат је допринео и подстицању сарадња у решавању проблема и прихватању одговорности у одлучивању и раду.

У пројекат је било укључено 374 ученика и сви су показали велику заинтересованост за овакав начин рада.

Ученици Десете гимназија "Михајло Пупин" са Новог Београда, током реализације пројекта

ПРИМЕР 15: SPEED DATING / УПОЗНАВАЊЕ НА БРЗАКА

ОШ Коста Трифковић и Жарко Зрењанин, Нови Сад

Ова тема је реализована у сарадњи две основне школе из Новог Сада, "Коста Трифковић" и "Жарко Зрењанин", а осмислили су је наставници немачког језика наведених школа²⁵. Намера наставника је била да кроз брзу и временски ограничену конверзацију са компетентним говорницима немачког језика (наставници и ученици који су живели у Немачкој) ученици представе себе на страном језику. Циљ реализације теме је међусобно упознавање ученика путем представљања на страном језику и развијање компетенције која се односи на комуникацију на страном језику.

Тема је реализована на часу немачког језика, приликом посете ученика из друге школе. Сви ученици (школе домаћина и гости) су учествовали у активности брзинског упознавања, што је подразумевало да у троминутном разговору ученици разговарају са више различитих говорника што је допринело динамичности часа, повећању мотивација и смањивању отпора и несигурности при коришћењу страног језика.

Наставнице из две школе су осмислиле тему у виду пројекта, написале предлог и представиле директорима школа. Након добијања сагласности обратиле су се родитељима ученика тражећи, такође, сагласност за укључивање ученика у активности теме, фотографисање, посету другој школи. Поред наведеног наставнице су биле укључене и у организацију простора, као и у активности на часу – водиле су разговор са ученицима, помагале и кориговале излагања ученика у складу са нормама и граматиком немачког језика.

Ученици су активно учествовали у разговору, водили рачуна о времену за представљање и вредновали су резултате теме и пројекта.

Активности овог пројекта су показале да су ученици оспособљени да стечена знања примене у различитим ситуацијама. Пројекат је такође показао и могућност организовања заједничких активности наставника и ученика из различитих школа што је посебно допринело међусобном упознавању ученика.

КАКО ПОДРЖАВАМО ИНДИВИДУАЛНО УЧЕЊЕ?

У процесу развоја општих међупредметних компетенција и саморегулације, ученицима је потребан индивидуализован приступ, стална подршка, али и подстицање постепеног осамостаљивања, јер је самосталност у учењу и активностима повезаним са учењем једна од главних претпоставки овладавања процесом учења, а тиме и оспособљавања за целоживотно учење.

Индивидуализација наставе не значи да наставник ради са сваким учеником појединачно. То је својство индивидуалне наставе, у којој су учесници и партнери наставник и један ученик. Индивидуализација подразумева да у планирању наставе наставник узима у обзир разноврсне карактеристике ученика и разлике међу њима и да приступ, избор метода и техника и активности прилагођава тако да та разноврсност не буде сметња за постизање планираних резултата наставе.

Током индивидуализоване наставе ученици раде у мањим групама. Једно од основних правила за рад мањих група јесте да све имају у основи исти циљ, али да га достижу на различите начине. Критеријуми за формирање група су многобројни, а наставник их бира с обзиром на оно што очекује као исход наставе. Иако има главну реч у формирању група, наставник може да узме у обзир и предлоге и жеље ученика, посебно оних у старијим разредима. С обзиром на карактеристике ученика унутар једне групе, наставник за различите групе планира различите активности и даје различите задатке, али у истом заједничком оквиру. Активности и задаци на којима групе раде могу да се разликују, тако да свака група до циља стиже на свој начин, или да се допуњавају, тако да свака група даје допринос достизању жељеног циља.

Подршка коју ученик добија индивидуализацијом наставе је непроцењива. Прво, само учење је олакшано, јер се ослања на стварне ресурсе којима ученик располаже. Друго, заједничким радом у малој групи, оно је и обогачено. Индивидуализација наставе ствара претпоставке да се у највећој мери искористе многобројне могућности и предности сарадничког (кооперативног) учења: увид у сопствено учење као резултат сарадње и размене са другима, прилика да се уоче, посматрају и прихвате разноликости у начинима учења и да се властито упореде са начинима учења других.

Ако је циљ наставе буде делотворна за сваког ученика, што значи и квалитетна, она неминовно мора бити диференцирана, не само због различитих личних особина ученика, већ и због разлика које међу њима постоје у погледу обима и нивоа развијености претходних знања и вештина.

Стварати услове за развој саморегулације и општих међупредметних компетенција значи, на темељу доброг познавања ученика, стално осмишљавати изазовне и привлачне активности и задатке. При томе је права професионална мудрост уравнотежити однос између изазова тј. захтева и очекивања и нивоа тренутних могућности, наћи праву меру између онога што је идеално, пожељно и реално. Један од сигурних показатеља да је права мера пронађена је заинтересованост ученика за учешће у активностима и изради задатака.

Да би заиста омогућила развој компетенција, настава мора да почива на индивидуализацији.

ОШ Милутин и Драгиња Тодоровић, Крагујевац

4.1

Повезивање садржаја са нивоом знања, вештина и интересовањима ученика

Свако знање је творевина која настаје на темељу претходних знања и искустава и која се стално мења. Оно што већ знамо увелико утиче на оно што учимо, служи му као ослонац и уграђује се у ново знање. Право знање се, дакле, не огледа у способности да се репродукују чињенице и подаци и не настаје њиховим механичким памћењем. Ако ново знање настаје ослањањем на старо и ако не настаје механички, већ се активно гради, онда је веома важно да у настави и подучавању наставник узима у обзир и користи оно што ученици већ знају и умеју. Да би то било могуће, мора добро да их познаје. Ово укључује и познавање индивидуалних особности ученика и познавање достигнутог нивоа развоја, а омогућује постављање разумних и подстицајних циљева учења и избор подршке потребне да би они заиста били и остварени.

Како наставник помаже да се ново повеже са старим?

- организује час и активности тако да ученици имају и времена и прилике да размишљају о ономе што су доживели или што већ знају о теми која је на дневном реду
- помаже ученику да постави своје циљеве на основу сопствених потреба и интересовања и да нађе начине и стратегије за развој које му одговарају
- усмерава трагање за потребним информацијама и проналажење потребних информација, промишљање о прикупљеним информацијама, њихову организацију и анализу тако да нове информације и садржаји буду разумљиви и смислени
- прати процес усвајања и ниво разумевања информација, организује процес рада са подацима и информацијама тако да води ка доношењу закључака, препознавању узрочно последичних односа као и промишљању примењених поступака и оствареног напретка
- помаже ученику да разуме да планирање није само себи циљ, већ да је користан алат који служи да би оно што чинимо било осмишљено, организовано и усмерено ка циљу који желимо да достигнемо
- унапређује сопствено знање о ученицима као појединцима и подстиче њихову самосвест.

4.2

Стилови учења

Процес учења и његов успех зависе од мноштва различитих чинилаца. На ову једноставну констатацију вреди обратити посебну пажњу, јер смо често склони да много шта у вези са учењем сводимо на способност(и) или неспособност(и) ученика. Логика је овде крајње једноставна: више способности – процес учења се одвија са лакоћом и даје боље резултате; ниже способности – учење наилази на тешкоће и даје лошије резултате. Да није све баш тако једноставно показују, између осталог, многобројни примери ученика који, иако способни, подбацују у школском раду и успеху. Стога је много ближа истини и стварности тврдња да, као сложен процес, учење зависи од многих чинилаца, и то не увек и код свакога на исти начин. Врло грубо речено, чиниоци се могу поделити у две велике групе: унутрашње и спољашње. Унутрашњи чиниоци се односе на разноврсне карактеристике ученика као појединца, а спољашњи на карактеристике и утицаје средине у којој ученик живи и учи. По томе колико су значајни за одвијање процеса учења и његов учинак, међу унутрашњим чиниоцима се издвајају особине личности, начин мишљења и, нарочито, начин тј. стил учења.

Стил учења се односи на претежан начин на који особа прима, обрађује, разуме и користи информације. Зна се, наиме, да у овом погледу код сваког појединца постоји одређена доследност и релативна трајност. Ако је циљ да настава буде ефикасна и да омогући учење, ове релативно доследне и релативно трајне карактеристике не могу се пренебрегавати. И доиста, и истраживања и свакодневна пракса показују да ученици постижу најбоље резултате када је процес учења структуриран на начин који највише одговара њиховом стилу учења.

Када је ученику омогућено да учи и поступа у складу са сопственим стилем учења, природно му је, а не тешко, напорно и одбојно да уплате труд, резултати су добри и видљиви, цео процес прате ведрина и позитивне емоције, а не страх или досада.

Ученици Прве крагујевачке гимназије, Крагујевац

Ученици ОШ Коле Рашић, Ниш

Релативно доследне и трајне карактеристике начина учења могу да се сврстају у различите типове. Литература у овој области бележи различите типологије. У типологији која је међу онима које се најчешће користе у контексту образовања, помињу се ови типови: активисти, практичари, логичари и теоретичари. Пре него што се помену неке њихове главне особености, важно је нагласити да они пре представљају тенденције, него постојане и за промене потпуно затворене системске особине. Осим тога, иако је један стил посебно уочљив и препознатљив, свако од нас користи и елементе других стилова учења. Зато опис различитих стилова учења не садржи узајамно искључиве карактеристике, већ карактеристике које, у многим приликама, могу узајамно и да се допуњују.

Активисти

Овај стил учења карактерише ученике који информацијама најлакше баратају ако су дате визуелно – у виду слика, приказа, табела, графикана и сл. Највише им одговарају изазовне, динамичне ситуације, могућност да испробавају и право да покушавају и да погреше.

Активисти воле да буду у центру пажње, да се од њих много тражи и да им се дају тешки задаци. Одговара им групни рад. За њих је боље планирати кратке и интензивне, него дуготрајне активности.

Не одговара им да дуго раде сами или да понављају исте или сличне активности. Такође им не одговара да се стриктним упутствима ограничава њихова иницијатива. Најприкладнији задаци за ученике активисте су захтевни пројектни и развојни задаци за које постоје јасне смернице.

Практичари

Ученици код којих доминира овај стил најбоље уче кроз рад и практичне задатке. За њих је важно да виде резултат свог рада и практичну примењивост у стварним животним условима онога што су научили. Могућност да брзо виде конкретан резултат и примену онога што су учили прави је подстицај за њих.

Воле да имају узор, а највише воле да са неким таквим и раде. Потребна су им јасна и прецизна упутства. Стало им је да, кроз оно што су научили, учине нешто корисно.

Ако наставник не демонстрира непосредно оно о чему говори, ако остаје на апстракцијама, само прича или неуверљиво тумачи и објашњава, изгубиће поверење ученика практичара, за кога је тај губитак врло неповољна околност.

Стога су најприкладнији задаци за ове ученике они у којима се јасно види веза између садржаја који уче и неког конкретног проблема, као и прилика да раде на решавању тог проблема.

Логичари

Ове ученике карактерише заинтересованост за теорије, концепте и моделе, а прави изазов им је да конкретне информације смештају у ширу мрежу знања, пошто увек теже да виде ширу слику.

Одговара им да анализирају и преиспитују. Занимају их информације генерално, али најбоље раде када оне долазе из извора који представља проверени ауторитет. Одговарају им ситуације у којима јасно разазнају структуру, намену и циљ.

Потребни су им прецизно одређени задаци и упутства, јасно дефинисан циљ и довољно времена за рад. Не одговара им рад на брзину, као ни ситуације у којима се тражи брзо деловање (блиц тестови и питања). Не одговара им ни кад учење не виде као прилику да напредују. Најбоље уче док истражују, експериментишу, постављају питања, разговарају и читају.

Мислиоци

Размишљање пре делања и пажљиво проучавање материјала и задатака одликује ове ученике, а могућност да самостално одреде динамику рада им највише одговара. Најбоље уче када имају довољно времена да се припреме и да промишљају, када нису ограничени роковима и када нису у центру пажње.

Од мислилаца не треба тражити брзе одговоре, нити им давати превише стриктна упутства. Неуспешни су не само ако им се заиста не остави довољно времена за рад, већ и ако је таква њихова процена.

Одговарају им задаци који изискују посматрање, прикупљање и анализу података и информација и анализу уопште.

Описе ова четири, као и друге типове учења, треба разумети као условне. Они више служе као оријентири него као несумњиви, једнозначни ослонци. Разлог је углавном тај што свака особа има претежни стил учења, али тај претежни стил није и једини. У различитим ситуацијама можемо користити и елементе других стилова, а не само онај коме смо најсклонији или у коме смо најуспешнији. Осим тога, стил учења није никад сасвим чист тј. у једном стилу учења се могу наћи и неке карактеристике других.

Управо тако је и са ученицима. У зависности од ситуације, предмета, задатка, наставника или других елемената контекста у коме се учење одвија, они такође могу да користе различите стилове учења. Ипак, водити рачуна о карактеристичном начину учења, препознатљивом код сваког ученика, значи стварати повољније и подстицајније услове за учење и у већој мери осигурати повољан исход учења. Посебно је важно нагласити, нарочито у контексту школског учења, да међу стиловима учења не постоје добри и мање добри, исправни и неисправни, корисни или некорисни.

Идеално би било када би се у свему битном ситуација учења могла прилагодити стилу учења сваког ученика. Тако нешто, наравно, није могуће. Наставник ипак има на располагању начине да наставу и учење у школи прилагоди индивидуалним разликама у стиловима учења међу својим ученицима.

Потребама различитих стилова учења наставник може да изађе у сусрет тако што у настави неће користити приступе и технике које одговарају само неким стиловима учења, већ ће их планирати и мењати тако да сваки тип добије своју шансу.

Друго, прилагођавање стиловима учења је могуће кроз индивидуализацију наставе тј. избором захтева, задатака и активности за учење на часу за мање групе ученика. За ове потребе наставник формира групе у којима ученици имају исти или сличан стил учења (хомогене групе).

Има и ситуација у којима ученик може имати велику корист од рада у групи у којој се среће са различитим стиловима учења (хетерогене групе).

Начин на који ће групе бити формиране зависи од наставникове процене. Оно што је важно јесте да ученик у процесу наставе и учења не буде у неповољном положају због свог стила учења и да учење не буде отежано а његови резултати доведени у питање због тога што ученик има овај или онај стил учења.

4.3

Подстицање саморегулације

Компетенције развијене у школи и навике учења стечене у школи показују се врло значајним и касније у животу, када нам је, да бисмо успешно обављали неки нови посао, потребно да изградимо нове вештине и умења.

У процесу учења чији је циљ да код ученика развије опште међупредметне компетенције и саморегулацију, није добро да су све активности стално и у потпуности „дириговане“, унапред припремљене и контролисане. Ово представља препреку за осамостаљивање ученика и продужава и појачава потребу да стално буде вођен и усмерава.

Процесу осамостаљивања ученика и развоја саморегулације наставник доприноси тако што:

- препознаје ниво самосталности ученика у различитим ситуацијама
- разуме и подржава индивидуални напредак ученика и осмишљава задатке чије решавање може да на дуже стазе, а не само тренутно, допринесе унапређењу постигнућа
- подстиче ученике да препознају ситуације у којима могу да примене оно што су научили
- подстиче ученике да размишљају о процесима учења и начинима сопственог учења јачајући њихову самосвест.

Ученицима којима је ипак потребна стална и већа подршка, наставник чешће даје кратке и јасне инструкције, повратне информације о учењу током самог процеса учења и стално им је доступан.

Онима пак, који су самосталнији и чија је саморегулација развијенија, треба да пружи могућност и прилику да самостално планирају и раде, а да и једно и друго прати повременим давањем повратних информација.

Овакав приступ је усклад са принципима диференцијације и индивидуализације на којима почива успех наставе усмерене на учење и ученика, не само у домену развоја компетенција и саморегулације, него уопште.

У доњој табели је, у главним корацима, описан процес успостављања саморегулације кроз различите фазе и наведене су неке кључне особине понашања ученика у свакој од тих фаза, као и пожељни и делотворни начини даљег усмеравања ученика:

1. ФАЗА: УЧЕНИК ЈЕ ЗАВИСАН ОД НАСТАВНИКА	
ОДЛИКЕ УЧЕНИКА	УСМЕРАВАЊЕ УЧЕНИКА
- Ослања се на наставника и на сарадњу са наставником - Очекује да наставник доноси одлуке - Очекује јасна упутства за рад - Очекује да наставник обезбеди дисциплину - Теже се сналази у ситуацијама у којима има више могућности избора - Повратне информације о свом раду и одговоре на своја питања тражи одмах	- Поузданошћу и дисциплином - Постављањем јасних циљева и једноставни корацима ка њиховом достизању - Прецизном организацијом наставе, јасно одређене и омеђене лекције и теме - Постављањем остваривих циљева - Усавршавањем вештина вежбањем - Стварањем услова за успех и награђивањем успеха и постигнуће - Прецизном, детаљном, јасном комуникацијом - Објективним оцењивањем рада на конкретним задацима - Тренутним пружањем повратних информација о успеху у изради конкретног задатка Методе погодне за ученика у првој фази: - ситуације учења у целисти дефинише наставник, који има пуну контролу, пружа сталну подршку и учестале повратне информације
2. ФАЗА: УЧЕНИК ЈЕ ЗАИНТЕРЕСОВАН	
ОДЛИКЕ УЧЕНИКА	УСМЕРАВАЊЕ УЧЕНИКА
- Важно је да разуме градиво, да зна зашто нешто учи и да док ради од наставника добија смернице и подршку - Ако заволи наставника, лакше се и више интересује за рад - Тражи подршку и охрабрење, а ако је добије, има и већу мотивацију - Тражи објашњење садржаја и сврхе задатка - Тражи прецизну оцену својих постигнућа - Позитивно реагује на приступ наставника, поштује и воли наставника - Када добије довољно охрабрења и подстицаја, процес учења може да настави и самостално - Исказује своја интересовања и ставове - Доживљај да нешто добро зна позитивно утиче на мотивацију	- Разговорима о занимљивим и инспиративним темама, пружањем помоћи током активности и усмеравањем активности - Пружањем јасних објашњења о важности владања неком вештином и начина на који конкретни задатак помаже да се она развије - Конкретним показатељима напредовања у учењу - Постепеним увежбавањем основних вештина самосталног учења нпр. самостално постављање циљева учења - Подстицањем спољашње (признањима, наградама) и унутрашње (охрабривање) мотивације - Оснаживањем самопоуздања - Подршком у препознавању личних одлика, животних циљева и властитог стила учења - Постављањем очекивања која превазилазе ниво тренутних знања и вештина и јачањем мотивације да се она достигну Методе прикладне за ученике у другој фази: - и даље контролисано усмеравање и пружање подршке - давање индивидуалних, краћих, једноставнијих и јасних задатака - усмеравање ка сарадњи и размени са другима

3. ФАЗА: УЧЕНИК ПОКАЗУЈЕ ПРИЉЕЖНОСТ	
ОДЛИКЕ УЧЕНИКА	УСМЕРАВАЊЕ УЧЕНИКА
- Има вештине и знања и осећа се као активан учесник у процесима учења и развоја - Делом уз наставниково вођење, а делом самостално проучава задату или одабрану тему - Још увек нема пуно самопоуздање, пуну свест о циљу и важности постављања циљева и потпуно развијене вештине сарадње - Користи стечене вештине учења - Учи вредност искуства и цени властита и туђа животна искуства - Развија критичко мишљење и иницијативност, као и осећај да доприноси стварању школске културе која је погодна за учење - Као професионалац који се тек развија зна да ће једном бити равноправан са својим наставницима, али је свестан да још нема довољно искуства да би деловао самостално (ово се односи на гимназијалце и ученике средњих стручних школа) - Жели да сарађује са наставницима и вршњацима очекујући да буде прихваћен на основу онога што уме и за шта је способан - Успешно планира учење и примењује научено - У стању је да учи у сарадњи и да тако учећи постиже више него у претходним фазама - Осећа задовољство када добро сарађује у пријатељски настројеној групи	- Заједничким одлучивањем, уз постепено препуштање иницијативе ученику - Разменом искустава - Изградњом узајамног поштовања - Подстицањем индивидуалне самосвести - Заједничким постављањем циљева - Усмеравањем ка сарадњи са групом у оквиру планираних пројеката учења - Креирањем листе за оцењивање која помаже да се посматра и сагледа свој напредак - Успостављањем листе циљева и постепеним усмеравањем ка све тежим задацима Методе погодне за ученике у трећој фази: - семинар у коме наставник није предавач, већ један од учесника - оперативна истраживања и мањи пројекти засновани на проблемским задацима - јасни критеријуми за оцењивање свих елемената учешћа и рада на пројекту - истраживачки рад и сарадња у пројектима који имају дефинисан проблем, са јасно дефинисаним задацима и критеријумима за процењивање успешности
4. ФАЗА: УЧЕНИК ПОКАЗУЈЕ ПРИЉЕЖНОСТ	
ОДЛИКЕ УЧЕНИКА	УСМЕРАВАЊЕ УЧЕНИКА
- Самостално или уз минималну помоћ наставника поставља циљеве учења - Има вештине рада у групи, учешћа у кооперативним пројектима учења, вршњачком оцењивању и коришћења ресурса који су му на располагању - Спремно и вољно преузима одговорност за своје учење, усмеравање учења, резултате и постигнућа - Ефикасно и на организован начин користи време - Може да ради независно	- Задавањем захтевних задатака и подржавањем независности - Пружање помоћи само онда кад ученик то тражи - Менторским приступом, саветовањем, указивањем на инспиративне примере, инспирисањем личним примером - Постепеним смањивањем подршке, тако да рад започиње на иницијативу ученика - Посматрањем понашања и праћењем напретка, уз подстицање саморефлексије и јачање вештина у том домену Методе прикладне за ученике у четвртој фази: - консултације са ученицима и заједнички рад на сачињавању плана активности и распореда задужења у процесу учења, дефинисању циљева и прецизирању критеријума за оцењивање резултата учења - чести разговори о процени напретка и могућим проблемима - коришћење самопроцене и ослањање на њене резултате

КАКО ДА ОСИГУРАМО ЈЕДНАКЕ МОГУЋНОСТИ ЗА РАЗЛИЧИТЕ УЧЕНИКЕ?

5.1

Инклузија

Правично је оно образовање које свима пружа могућност да развију целовит распон компетенција потребних за достојанствен и продуктиван живот.

Уместо назива инклузивно образовање, све чешће се користи синтагма квалитетно образовање за све. У скоријој будућности можемо очекивати употребу само термина образовање, јер развој образовања све више наглашава правичност као једно од кључних својстава, а праведно је образовање које је доступно свима и спремно да свакоме пружи потребну подршку. Праведно образовање и квалитетно образовање за све су практично синоними.

У Србији је инклузија у образовању загарантована Уставом, Универзалном декларацијом о људским правима, Конвенцијом о правима детета, Конвенцијом о правима особа инвалидитетом, Општим законом о забрани дискриминације, Законом о основама система образовања и васпитања и свим законима и подзаконским актима у образовању.

На нивоу школе, инклузија се планира дугорочно, као широко постављена орјентација како би могло да се одговори на различите и променљиве образовне потребе свих ученика. У свим документима школе треба да буде јасно наведено да је школа опредељена за инклузију и да буду наведене активности и задаци кроз које ће се инклузија остваривати, пратити и вредновати.

У ШКОЛСКОМ РАЗВОЈНОМ ПЛАНУ, КАО КРОВНОМ ДОКУМЕНТУ ШКОЛЕ, ИНКЛУЗИВНОСТ СЕ ПРИКАЗУЈЕ У ПОГЛАВЉИМА:

Мисија школе — кроз одређења квалитетна, доступна, подстицајна

Циљеви развоја — кроз квалитетно образовање за све, подршку мултикултуралности, стварање подстицајне средине, учење засновано на принципима интерактивности

Временски план — кроз задатке и разноврсне активности за свако полугодиште

У Школском програму инклузивност се приказује тако што се наводе утврђене специфичне образовне потребе ученика и активности које су одговор на те потребе.

У Годишњем плану рада школе инклузивност је приказана кроз план рада Стручног тима за инклузивно образовање (СТИО), број тимова за додатну подршку (ИОП тим), теме из области инклузивног образовања које ће бити обрађиване на одељенским већима, наставничком већу, педагошком колегијуму и стручним већима.

Пословник о раду школског одбора може да садржи клаузулу да родитељи деце из осетљивих група, на предлог савета родитеља, буду придружени чланови школског одбора, без права одлучивања.

Пословник о раду савета родитеља може да садржи предлог да у сваком одељењу у коме има ученика из осетљивих група, њихови родитељи (ако већ нису изабрани за редовне), уз редовне буду чланови савета родитеља.

Срж инклузије, услов без кога не постоји, јесте препознавање баријера у образовном процесу и пружање подршке сваком ученику како би их, ако на њих наиђе, превазишао. Мере подршке се пре свега планирају за појединачног ученика на основу процене његових потреба. Некада могу да се планирају и за групу ученика (нпр. бесплатна ужина, допунско учење језика на ком се изводи настава и сл.)

Подршка може да се планира и остварује ако код ученика постоји потреба за повећањем социјалних и комуникацијских вештина или самосталности и бриге о себи. Такође, планира се и за повећање успеха у учењу одређеног предмета или дело предмета, за више предмета или за све. На предлог наставника, родитеља или стручног сарадника, поступак за пружање подршке покреће Стручни тим за инклузивно образовање школе, а планира је тим за додатну подршку који чине предметни наставник, родитељ ученика, стручни сарадник, одељенски старешина (у старијим разредима основне и у средњој школи), и по потреби, особа од поверења ако је родитељ предложи. Остварује се увек у оквиру одељења, односно вршњачке групе, а изузетно, ако ће то допринети бољем укључивању у групу, неки сегмент може да се ради и индивидуално.

Према Правилнику о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање (у даљем тексту Правилник о ИОП-у), члан 2. право на ИОП има дете и ученик који има потребу за додатном подршком у образовању и васпитању због тешкоћа у приступању, укључивању, учествовању или напредовању образовно-васпитном раду, ако те тешкоће утичу на остваривање општих исхода образовања и васпитања, а нарочито ако ученик:

- има тешкоће у учењу (због специфичних сметњи у учењу или проблема у понашању и емоционалном развоју);
- има сметње у развоју или инвалидитет (телесне, моторичке, чулне, интелектуалне или вишеструке сметње или сметње из спектра аутизма);
- потиче, односно живи у средини у којој не добија одговарајуће подстицаје (социјално, економски, културно, језички сиромашна средина или дуготрајни боравак у здравственој, односно социјалној установи);
- из других разлога остварује право на подршку у образовању.

Право на прилагођен и обогаћен начин образовања по ИОП-у има и ученик са изузетним способностима.

Подршка се остварује кроз различите **видове** прилагођавања:

- прилагођавање простора, услова и организације рада, прилагођавање материјала и учила;
- прилагођавање метода, техника и облика рада;
- прилагођавање садржаја, исхода и стандарда предметних постигнућа;
- прилагођавање испитивања и оцењивања.

Основни смисао и крајњи циљ пружања подршке је да се на нивоу одељења и школе створе такви услови који ће за ученика да обезбеде:

- развој и јачање самопоуздања
- укљученост у вршњачку групу
- што ефикасније учење.

Да би се остварили ови циљеви образовни систем предвиђа следеће **ниво**е подршке:

- индивидуализацију
- индивидуални образовни план са прилагођеним програмом (ИОП1)
- индивидуални образовни план са измењеним програмом (ИОП2)
- индивидуални образовни план са обogaђеним програмом (ИОП3)

Најзначајнији партнер и ослонац наставнику и школи у остваривању инклузивног образовања јесте родитељ ученика коме је потребна додатна подршка. Он је једини који ученика познаје у свим сегментима живота. Родитељ је и извор за најразноврсније податке помоћу којих се сагледавају јаке стране ученика и подручја у којима је потребна подршка. Такође, родитељ је и извор најваљанијих повратних информација о ефектима пружене подршке. Због свега тога, родитељ је и неизоставни члан тима за додатну подршку детету и ученику.

Да би током школовања стекао самопоуздање, да би био укључен у вршњачку групу и припремио се за касније укључивање у заједницу и да би учио, ученику се пружа онај ниво подршке за који се, на основу разноврсних показатеља и у тимској сарадњи, процени да му је у датом временском периоду потребан.

Планирање подршке

Планирање подршке почиње прикупљањем података о ученику. Подаци се прикупљају различитим техникама (посматрањем, разговором, упитницима, тестовима итд.) и из различитих извора (од родитеља и чланова породице, наставника, стручних сарадника, вршњака, самог ученика, по потреби и лекара и/или водитеља случаја). На основу тога се, у форми есеја, пише опис образовне ситуације ученика. Кључне информације из овог описа уграђују се у педагошки профил ученика, који представља основни званични документ за планирање подршке.

Педагошки профил дат је у форми обрасца који је прописан Правилником о ИОП-у. Он садржи четири области развоја ученика: (1) учење и како учи, (2) социјалне вештине, (3) комуникацијске вештине и (4) самосталност и брига о себи. У оквиру сваког сегмента износе се јаке стране и интересовања ученика и наводи подручје подршке, ако за њом у том сегменту постоји потреба. Као пета област у педагошком профилу приказују се и ослонци које ученик има у својој околини, а који су дефинисани као утицај спољашњег окружења на учење.

Узимајући у обзир јаке стране и интересовања ученика и подручја у којима је потребна подршка, планирају се мере за отклањање физичких и комуникацијских препрека према обрасцу прописаном у Правилнику о ИОП-у. У обрасцу су дефинисане мере/видови подршке, а тим за додатну подршку (ИОП тим) планира у којим предметима или областима су оне потребне, кратко описује начин и сврху пружања дате мере/подршке и ко је одговоран за њено спровођење.

План активности, такође дат као образац у Правилнику о ИОП-у, представља операционализацију садржаја, метода, техника, материјала, извршилаца, временске динамике и исхода за сваки корак у пружању подршке. Овај документ, у ужем смислу, представља индивидуални образовни план по коме се ученик образује у одређеном временском периоду.

Сваки вид прилагођавања који се за ученика осмишљава, без обзира на ниво подршке која му се пружа (индивидуализација, ИОП1, ИОП2, ИОП3), треба да буде садржан у припреми за час и да буде саставни део активности планираних за цело

одељење. Ученик коме је прилагођен приступ лакше учи и примењује научено, јер знања и вештине стиче у интеракцији са вршњацима, али истовремено и вршњаци имају користи од разноврсности метода и модалитета кроз које се обрађује наставни садржај.

Ефекти примене планираних мера подршке се прате и након одређеног времена процењују и вреднују. У плану активности (без обзира да ли се ради о индивидуализацији или индивидуалном образовном плану) предвиђен је термин за вредновање ефеката примењеног приступа. Процењује се степен остварености планираних исхода и степен делотворности примењених прилагођавања. На основу тога, тим за додатну подршку може да предложи да примењивани план активности буде или ревидиран (у случају да и даље има неостварених исхода), или замењен новим (уколико није остварена већина исхода). Резултат може да буде и укидање плана активности, ако се процени да је пружена подршка оснажила ученика да образовање настави без већег прилагођавања.

Најзад, али не и најмање важно, изрази индивидуалног образовног плана не може се приступити без сагласности родитеља/старатеља.

5.2

Допунска настава

Допунска настава је један од видова подршке процесу учења тј. у достизању жељених резултата учења. Тиме допунска настава доприноси и остваривању исхода, развијању компетенција и достизању стандарда постигнућа. Допунском наставом школа и наставници настоје да превазиђу неке од проблема уочених у процесу учења током редовне наставе.

У допунску наставу се, по правилу, укључују ученици који бележе слабије резултате у учењу. Међутим, динамичан развој образовног система отворио је допунске наставе и за друге учеснике, а тиме и за одговарајућа прилагођавања у организацији и извођењу допунске наставе. У допунску наставу се могу укључити и ученици који:

- имају потешкоће у учењу и достизању исхода и стандарда постигнућа, а за које није потребна израда ИОП-а и у складу са њим планирање рада;
- имају потешкоће у разумевању одређених предметних области;
- из различитих разлога, често ситуационих, повремено имају проблеме у учењу;
- наилазе на проблеме у испуњавању одређених захтева и очекивања;
- из различитих разлога имају велики број изостанака;
- немају потешкоће у учењу, али су сами или уз помоћ наставника уочили неки проблем, препреку или застој у разумевању и савладавању одређених наставних области.

Допунска настава може да се организује и за цело одељење уколико наставник утврди да нису остварени одређени исходи, да се касни са достизањем одређених стандарда, или да ученици не поседују довољна знања и вештине које су потребне за даљи рад тј. да не постоји основа за изградњу и развијање нових знања и умења.

У извођењу допунске наставе пожељно је, шта више и потребно, променити приступ учењу у односу на онај који је примењиван у редовној настави и који код

једног броја ученика или целог одељења није дао жељене резултате. Уколико се у допунској настави примени исти приступ и поступак примењен у редовној, ни она неће допринети напредовању ученика поправљању резултата учења.

Промена приступа у односу на редовну наставу подразумева промену активности, наставних средстава, материјала за учење, врсте, структуре и обиме задатака и сл. Наставник се опредељује и све ово планира на основу дубљег познавања природе проблема због кога је ученику потребна допунска настава, разговора са учеником о његовом виђењу проблема и начина да се проблем превазиђе, разговора са стручним сарадницима у школи, а евентуално и са родитељима. Планирање укључује појачан групни рад, често у мањој групи него на редовној настави, комбиновање индивидуалног и групног рада, додатно градуирање задатака и активности које ученик треба да обави по принципу корак по корак, заједничко планирање мањих корака, дефинисање циљева и очекиваних исхода, утврђивање рокова и сл.

Било да се рад одвија у мањим или већим групама или чак и индивидуално, наставник успоставља интензивну сарадњу и комуникацију са сваким учеником појединачно и ствара услове да се сваки ученик активно укључи у процес учења. Ово подразумева да ученик има прилику да самостално описује, објашњава и на најразноврсније начине приказује и представља оно што учи и како учи (израчунава, сакупља и разврстава податке и информације, проналази кључне речи у тексту и образлаже зашто их је изабрао, покушава да реши проблем и др).

Један од важних дугорочних циљева допунске наставе је јачање и подизање самопоуздања и мотивације за учење. Ученици којима је потребна допунска настава по правилу имају више проблема управо у погледу самопоуздања и мотивације. Стога наставник са посебном пажњом бира и планира активности у којима ученик има највише изгледа да забележи и доживи успех. Низ малих успеха и задовољство које због њих доживи, често су довољни да ученик охрабрен изађе из затвореног круга неуспеха и разочарања.

Организациони елементи допунске наставе дефинисани су годишњим програмом рада школе у складу са школским календаром, развојним планом и школским програмом школе. Зато је активно учешће наставника у изради ових докумената неопходно. У изузетним случајевима, када на то укажу различити показатељи квалитета и ефеката наставе и индивидуалних постигнућа ученика, може да буде организована и мимо утврђених планова, као нека врста интервентне мере. И у овом случају у допунску наставу може да буде укључено цело одељење или појединачни ученици.

Програм допунске наставе треба да буде оквиран, флексибилан како би наставник могао да га прилагођава проблемима који се појављују и које препознаје у току школске године, као и променљивим потребама ученика, учења и наставе. Као и други облици наставе (редовна и додатна) и допунска настава је усмерена пре свега на остваривање исхода, достизање стандарда постигнућа и развој компетенција.

За квалитет и функционалност у остваривању допунске наставе важна је и сарадња наставника и родитеља. Наставник и школа имају обавезу да родитеља обавесте о проблемима са којима се дете сусреће у процесу наставе и учења, о потреби да се укључи у допунску наставу, о напредовању које се бележи уз подршку на допунској настави. Истовремено, од родитеља се очекује да подржи напоре наставника, да осигура присуство детета часовима допунске наставе и на прати редовност похађања и напредовање детета.

Добро организована и осмишљена допунска настава очигледно доприноси интересима ученика, али и интересима школе, јер је у заједници препоручује као место на коме се води рачуна о сваком ученику и чини све да сваки ученик напредује.

5.3

Учење кроз додатну наставу

Као и допунска, и додатна настава је облик образовно-васпитног рада чији је циљ да пружи додатну подршку у учењу. То је начин да се ученицима којима је то потребно и који то желе и могу, пружи више него што добијају на редовној настави. И овим обликом се може поправити ситуација са мотивацијом ученика за учење, јер пад мотивације није обавезно и само резултат (привременог) неуспеха, већ може да произађе и из недовољно изазовног начина рада, недовољног обима предметних и других садржаја или недовољно захтевних задатака. Пад мотивације увек утиче и на промену у виђењу и доживљају себе, па му је чест резултат и ослабљено самопоуздање.

Додатна настава је намењена свим ученицима, а посебно онима који показују интересовање за одређене теме или научне области и дисциплине недовољно заступљене у образовном програму. На додатним часовима може да се излази и ван оквира и захтева предметног наставног програма.

На додатној настави се, лакше него на допунској, комбинују ученици различитих узраста, а могућност њиховог комбиновања у мањим групама, у којима се често ради и на додатној, као и на допунској настави, практично су неограничене.

Ређе се дешава, али није искључено, да се у додатну наставу укључи и цело одељење. Пошто је тешко замислити тако висок степен подударности спонтано насталих интересовања ученика, овакви случајеви се са сигурношћу могу приписати изузетно квалитетном раду наставника, који је код својих ученика успео да развије слична и јака интересовања, упркос многобројним индивидуалним разликама међу њима.

Додатна настава може да се организује за цело одељење и онда кад ученици изразе интересовање за неку актуелну тему.

Допунска настава допушта најразноврсније приступе и многе њихове комбинације. Истраживачки, пројектни, проблемски, интердисциплинарни, мултидисциплинарни, интегрисани, тематски приступи могу у допунској настави да се реализују у пуној мери.

Осим тога, допунску наставу може да води више наставника заједно, посебно кад се ради о интердисциплинарној или тематској настави. Она, такође, отвара велики простор за разноврсне комбинације и амбициозно пројектовање крајњих резултата.

Мноштво приступа, метода и техника које могу да се користе у настави значи и још веће мноштво могућих активности ученика, које могу да буду и знатно сложеније него што су активности у редовној настави. Активности се нижу у широком распону од истраживања на локалитету, по литератури, интернету, у библиотеци, архиву и др. до дебатована, драмских и квиз игара. Неки примери су писани у прилогу 12.

Често се као главни задатак додатне наставе види припрема ученика за учешће на такмичењима. Успеси на такмичењима се и у школи и у локалној заједници доживљавају као речита, можда и најречитија препорука за школу и несумњива потврда квалитетног рада у њој. Ипак, то не би требало да буде главни извор занимања за додатну наставу, нити главни покретачки мотив за њену организацију. Припреме за учешће на такмичењима додатно дисциплинују и структуришу рад ученика, што свакако није непожељно. Међутим, ова настава може да понуди и омогући и много више. Она пружа прилику да се изразе, додатно обликују и оснаже креативни и развојни потенцијали ученика, а дугорочна корист од тога превазилази чак и високе пласмане на државним и другим такмичењима.

Као и допунска, и додатна настава се планира у одговарајућим документима школе. У складу са тим, школа и наставници су у обавези да информишу ученике и родитеље о организовању овог облика наставе.

Додатна настава је значајна за школу, ученике и родитеље јер:

- ученику пружа додатну подршку кроз обогаћивање учења, посебно у темама, научним и уметничким областима и дисциплинама за које постоји занимање ученика
- ученицима који потичу из социјално угрожених средина пружа могућност да развијају своја интересовања, коју без додатне наставе не би имали
- школи омогућава да у локалној средини стекне глас као школа заиста доприноси развоју и напредовању ученика, јер се занима за њихове потребе и интересовања и излази им у сусрет
- родитељима пружа информацију да је школа заинтересована за своје ћаке и да брине не само о томе да задовољи њихова интересовања и потребе, већ и да их унапређује.

Пример добре праксе

У наставку је описан пример који илуструје активности које су остварене у оквиру додатне наставе.

ПРИМЕР 16: ШЕТЊА ГРАДОМ

ОШ Коста Трифковић, Нови Сад

Наставници историје и географије²⁴ припремили су и реализовали пројекат под називом *Шетња градом*. Циљ пројекта је повезивање уметничких и културних дела са историјским, друштвеним и географским контекстом ради: упознавања културног наслеђа свог града; развијања толеранције према националним различитостима, вештине комуникације и презентације.

Пројекат је реализован кроз истраживања која су ученици спроводили, припрему презентација и представљање резултата истраживања пред значајним културно-историјским спомеником града.

Наставници историје и географије су подстакли ученике за истраживања знаменитих споменика и локалитета који чине културно наслеђе града, заинтересовали за истраживање прошлости града, усмеравали на изворе информација и литературу, помагали при селектовању информација и тумачењу

²⁴ Драгица Цветковић, Ивона Винокић, Драгана Бенић, Никола Ђурић

појединих појава, подржавали ученике у раду и давали им повратне информације.

Ученици су истраживали и на основу резултата предлагали маршруту шетње Новим Садом, презентовали информације групи пред знаменитом зградом, спомеником или другим значајним објектом, кретали се кроз време и историјске епохе повезујући општу и националну историју, прошлост и садашњост. Поред тога, припремали су плакате са извештајем о шетњи градом и илустровали фотографијама снимљеним приликом шетњи.

Пројекат је допринео: унапређивању знања и вештина ученика посебно код решавања проблема, селектовања информација, повезивања наученог са свакодневним животним ситуацијама; заинтересованости ученика за историју града и очување културне баштине. Такође, пројекат је показао да се учење не дешава само у школи и учионици, већ и током шетње градом. Наставници су закључили да за следећу шетњу градом треба обезбедити камеру како би се сачинио видео запис који може да се користи и на часовима за анализу, упознавање ученика са културном баштином гарда, за евалуацију.

5.4

Ваннаставне активности

Ваннаставне активности обухватају обавезне активности тј. час одељенског старешине и *слободне активности* тј. разноврсне друштвене, хуманитарне, спортске и културне активности, као и екскурзије. Исто као и претходно описани, овај облик рада се планира школским документима.

Час одељенског старешине је обавезна активност која се реализује током целе школске године и која има за циљ да допринесе развоју одговорних личности, спремних да преузимају одговорност и да се одговорно понашају у заједници, поштујући и уважавајући правила заједнице и различитости у њој.

Слободне активности могу да се организују на нивоу целе школе, разреда и одељења. Могу да се остварују у школи и изван школе, у неком другом јавном простору. Примери се могу видети у прилогу 12. Због тога је за школу важно да се повеже са институцијама и установама у локалној и широј средини и успостави сарадњу са њима. Међу слободним активностима најчешће се практикују оне које су по карактеру спортске, хуманитарне, еколошке, културне, као и школске екскурзије, које могу да обухвате и неколико ових домена.

Организовањем слободних активности у домену спорта школа омогућава ученицима да у различитим врстама спортова и спортских такмичења учествују као такмичари и посматрачи и да се укључују и у разноврсне рекреативне активности које се нуде у локалној заједници или могу да се осмисле у сарадњи са њом. Ове активности пружају прилику такмичарски настројеним ученицима да испробају или покажу своја атлетска умења и да их усавршавају у сарадњи са локалним спортским друштвима и тимовима. Спортске активности су, такође, веома повољан амбијент за узајамно упознавање и повезивање ученика, што доприноси развоју здравог такмичарског духа и контроли или уклањању ривласких напетости.

Укључивањем у хуманитарне акције пружања помоћи и изражавања солидарности са онима који су из различитих разлога угрожени или иницирањем таквих акција, код ученика се утемељују основне друштвене вредности и развијају компетенције неопходне за одговоран и конструктиван живот у друштву.

Кроз еколошке активности ученик се укључује у шире друштвене напоре усмерене на очување природне и животне средине, али може да учествује и у иницијативама за започињање таквих активности и у школи и у локалној и широкој средини. Ове активности су корисне саме по себи, али је још боље ако се надовезују на редовне школске и наставне активности у којима се подстиче не само развој еколошке, као једне од општих међупредметних компетенција, већ и друштвено одговорно понашање уопште.

Начини организовања и извођења културних активности су бројни и разноврсни и традиционално везани за образовно-васпитни рад у школама. Културне активности обухватају посету културној институцији или гостовање те институције у школи, уметничку продукцију самих ученика и школе и активности усмерене на очување културне баштине. Ове активности такође имају велики потенцијал у утемељивању и обликовању естетске компетенција и просвећивању заснованом на хуманистичким вредностима.

Међу слободним активностима су и екскурзије, које се најчешће организују на нивоу разреда, а са циљем пружања додатне подршке достизању очекиваних резултата учења и наставе. Основа за планирање екскурзије налази се у школском програму. Понашање ученика на екскурзији представља поуздан показатељ како их је школа припремила за живот у свету у коме ће се наћи кад је заврше. Стога је озбиљна анализа тока и резултата екскурзије основа на којој школа може и треба да планира кораке којима ће унапредити и образовно-васпитни рад и културу учења у школи и школску културу у целини.

Све врсте слободних активности имају посебан значај за ученике који потичу из запостављених и угрожених друштвених група, јер им отварају могућности за учествовање у активностима за које у својој заједници немају потребне услове.

Ваннаставне активности пружају могућност да се, другачије него у редовним наставним активностима, подржи и оснажи развој ученика у зреле, друштвено активне и одговорне особе. Идеално је да се ваннаставне активности планирају тако да се надовезују на наставне активности и допуњавају их. Тада се, у начелу, може очекивати и да дају највише позитивних и пожељних ефеката. Није, међутим, занемарљив потенцијал ваннаставних активности да, у извесној мери бар, надокнаде недостатке, пропусти или ограничења редовне наставе. Као што је већ речено, искуства у реализацији ових активности могу веома корисно да се употребе за планирање потребних промена и побољшања у редовној настави.

Ваннаставне активности су мост између школске и ваншколске средине, и то у њеним најбољим и највреднијим аспектима. На нивоу појединачних ученика се добит од ових активности бележи у многим важним доменима личног и образовног развоја и напредовања, а посебно у јачању самопоуздања, иницијативности и лидерских вештина.

Истраживања показују да ученици који учествују у овим активностима временом поправљају и свој школски успех. То није ни мало изненађујуће, јер повезаност коју кроз ове активности успоставља са својом школом, код ученика ствара осећање да су препознати и прихваћени, те школу доживљавају као место где истински припадају.

Ваннаставне активности толико мотивишу ученике да су често разлог да редовно похађају школу. Зато је важно да сваки ученик има прилику и могућност да се укључи у ове активности, те је обавеза школе да то омогући.

Пример добре праксе

У наставку је описан пример који илуструје активности, иако започете кроз тематску наставу, које су успешно реализоване као ваннаставне.

ПРИМЕР 17: HELLO, NEWTON! (ЗДРАВО, ЊУТН!)

ОШ Бранислав Нушић, Београд

Наставница физике и наставница енглеског језика²⁵ су заједно припремиле и реализовале пројекат Hello, Newton! (Здраво, Њутн!). Подстицај за припрему пројекта, наставницама су пружили ученици који су исказали велико интересовање за информационо-комуникационе технологије (ИКТ).

Пројекат је реализован на редовној настави, током 6 школских часова, применом интегрисаног тематског приступа, развијањем међупредметних компетенција код ученика и путем интеракције ученика и ученика и ученика и наставника. Даљи рад на пројекту је настављен и кроз 36 часова ваннаставних активности чији је финални производ била представа Њутнов закон која је приказана на Фестивалу науке децембра 2013. године.

Током редовне наставе и ваннаставних активности наставнице су ученицима пружале подршку у учењу Њутнових закона и примени енглеског језика у усменој и писаној комуникацији; координирале су рад ученичких тимова, усмеравале их и, када је било потребно, пружале су им додатне информације.

Ученици су: показали интересовање за ИКТ и тако иницирали припрему и рад на овом пројекту, подстакли наставнице; организовали тимове ученика и њихов рад у временским оквирима; истраживали на интернету, проналазили релевантне информације и кључне речи у тексту као основу за креирање мапе ума, решавање загонетке, припрему експеримента, постера и текста за представу. На основу резултата добијених истраживањем припремили су презентацију на српском и енглеском језику и представу коју су приказали на Фестивалу науке²⁶.

Постигнути резултати пројекта се огледају у преузимању одговорности ученика за: активности унутар тимова, сарадњу чланова тимова, расподелу времена за учење,

смоорганизовање (компетенције: учење учења, сарадња, комуникација); истраживање на интернету и издвајање релевантних информација (компетенције: рад с подацима и информацијама и дигитална компетенција). Поред тога, школа је одлучила да на основу постигнутих резултата припреми нови пројекат у четворогодишњем трајању под називом "Здраво физико".

²⁵ Сања Булат и Ивана Јокић

²⁶ Представа је доступна на <http://www.youtube.com/watch?v=FeIF3qgg6qA>

У концепцији наставе која је уједно и процес учења, оцењивање је укључено у учење и представља његов интегрални део. Оно није једнократна активност која се понавља с времена на време, у мање-више правилним временским размацама, већ процес који, као и учење, траје континуирано. Такво оцењивање не служи само томе да се процени шта су ученици научили, већ да се подржи и унапреди сам процес учења, јер тада је сигурно да ће и његови резултати бити бољи. Нешто више података и информација о вредновању се може наћи у прилогу 10.

Стално добијајући о свом раду конкретне повратне информације од наставника који га прати и усмерава, ученик добија бољи увид у предности и недостатке начина на који поступа, могућност да на време, пре него што доживи неуспех, промени и поправи оно у чему греши, охрабрење за начин на који већ ради, подстицај да га даље унапређује, да се још више потруди.

Када се ученик оцењује не само на основу обима наученог и репродукованог градива, већ и на основу праћења начина и тока учења, и када оно што је научено може да изрази на разне, а не само на један начин, учење за оцену је све мање изражено, а учење као израз интересовања, властите мотивације, жеље за успехом и вере да је успех могућ је све израженије.

Овакав приступ оцењивању и учењу омогућује ученику да брже и лакше стиче увид у карактеристике сопственог начина учења, подстиче га да о њему размишља, да га и сам процењује. Ученик се тако постепено оспособљава и да се укључи у процес вредновања и да све умешније и ваљаније и сам доноси процене и оцене.

Пошто је наставник тај који има водећу улогу у усмеравању процеса учења, у стварању услова да ученик у току наставе заиста учи и научи градиво, да развија компетенције, да остварује исходе и достиже стандарде, оцена коју ученик добија не резимира само његов рад и успех, већ је и показатељ квалитета и ефикасности рада и наставника и школе у целини.

Оцењивање које је део процеса учења и чији се ефекти уграђују у сазнајне и развојне резултате учења се у литератури назива *формативним* оцењивањем. Оно се разликује од *сумативног* оцењивања које представља, најчешће нумерички изражену, оцену степена научености предметног градива. Ови облици оцењивања се међусобно не искључују већ се, напротив, допуњавају, с тим да је у традиционалном школском оцењивању нагласак пре на сумативном него на формативном, док је у учењу и настави која је усмерена на развој компетенција и остваривање исхода, снажно наглашено формативно оцењивање. Ни један од ових облика оцењивања не укључује, не подразумева и не би ни на који начин смео да изражава оцену личности ученика, јер личност ученика није и не треба ни да буде предмет школског оцењивања.

Школско оцењивање се пречесто користи само да се одмери тренутно знање ученика, а не и да се ученицима помогне да квалитетније уче и више напредују у учењу.

Већ је наглашено да је оцењивање најделотворније и најцелисходније кад је стална активност која прати учење, кад тече напоредо са учењем, те је и његов саставни део.

Неке од карактеристика оваквог, континуираног оцењивања су и да:

- подржава учење и доприноси квалитету учења и наставе;
- пружа информације наставнику, ученику и родитељу о напретку у учењу а тиме и о остварености циљева и исхода учења, постизању стандарда постигнућа и развоју компетенција ученика;
- повећава мотивацију за учење и оспособљава ученика за самопроцењивање сопствених постигнућа у односу на циљеве учења и наставе;
- омогућава наставнику потпун увид у развој вештина и знања, начину учења, ставовима и понашању сваког појединачног ученика;
- омогућава конструктивно вршњачко вредновање;
- спречава понављање неуспеха и потешкоће у учењу, а тиме и могуће осипање ученика и рано напуштање школе;
- информације о постигнућима ученика могу се усмено (кроз разговор) и писаним путем (извештаји, белешке, дописи родитељима, писане опаске);
- даје податке и за сумативно, не само формативно оцењивање.

Практичне смернице везане за континуирано оцењивање можете наћи у прилогу 11.

Самовредновање је једна од важних компоненти учења. Оспособљавање ученика за самовредновање учења је један од професионалних задатака наставника. Вештине самопроцењивања се најбоље развијају кроз повратне информације о начину, току, садржају и резултатима учења које ученик добија од наставника и о којима разговара са наставником. Резултат тих разговора су заједнички планови у које се трансформишу запажања, коментари, предлози које наставник даје ученику с циљем да га подржи у процесу учења и постизања жељених резултата.

Вештине самопроцењивања и самовредновања подразумевају да ученик разматра, (критички) анализира и процењује сопствено учење у односу на циљеве и да добијена сопствена запажања и процене, заједно са повратним информације које добија од наставника, користи да поправи све што може у начину на који учи и планира учење. Вештина самопроцењивања доприноси развијању одговорности и самосталности у учењу.

Самовредновање има ослонац и у рефлексiji тј. размишљању ученика о процесу учења. Оваква размишљања је потребно брижљиво подстицати и охрабривати, јер до њих не долази ни сасвим спонтано, нити код сваког ученика. Посебно ретко се практикује тамо где су наглашени спољашња мотивација (учење за оцену, стриктни захтеви, ниска толеранција грешке и сл), сумативно оцењивање

Самопроцењивање би требало да бар једним делом буде засновано на циљевима које су ученик и наставник утврдили и поставили заједно.

и репродукција предметног градива. За рефлексију је потребно да наставника стварно занимају размишљања и запажања ученика, да постоји прилика за разговор о тим запажањима и да цео овај труд није беспредметан. Ако наставник прида значај запажањима ученика и помогне му да начин на који је радио доведе у везу са резултатима, ученик ће временом о овоме почети да размишља и сам, без подстицаја наставника. Самовредновање и рефлексија лакше ничу и сазревају тамо где ученик, између осталог, има право да погреши и могућност да поправи грешку, где је учење градива праћено разумевањем појава, где се цени и придаје значај ономе што зна и уме, а где се на оно што (joш) не уме и не зна не гледа као на ману и недостатак, него као на наредни корак и сл. Самовредновање и рефлексија учествују у успостављању контроле над сопственим учењем. Саморегулација, често коришћен назив за ову компетенцију, један је од дугорочно најзначајних ефеката учења и образовања и један од услова успешног учења и на вишим нивоима образовања.

6.3

Портфолио као средство за континуирано оцењивање и самопроцењивање

Портфолио је једна од техника формативног оцењивања. Коришћењем портфолија документује се напредак у процесу учења. Грађење портфолија је, заправо, процес прикупљања и одабирања оних резултата који најбоље илуструју колико је, када и у чему ученик напредовао, шта је успео да оствари у односу на постављене циљеве и шта треба да ради како би превазишао уочене недостатке, пропусти и проблеме. Портфолио се гради заједничким радом наставника и ученика. Информације из портфолија представљају основу за даље планирање процеса учења. Пракса примене формативног оцењивања коришћењем портфолија дала је веома добре резултате и показала се нарочито корисном за рад са ученицима који имају тешкоће или су већ забележили неуспехе у процесу учења.

(Оквир националног курикулума – Основе учења и наставе, одломак из поглавља о портфолију)

На сам звук речи портфолио (а, као по правилу, и курикулум) многи наши наставници (и не само они) сумњичаво и са негодовањем помишљају да је то *joш-једна-ујудурма!* А, заправо, као што из сопственог искуства многи други наставници већ знају, портфолио је само једно, и то ваљано средство за праћење и оцењивање ученика. Портфолио даје могућност да се посматрају и у широком распону документују процеси, понашања, вештине и резултати учења, и то током дужег временског периода. Када при томе постоје и јасно дефинисани очекивани исходи учења, у питању је моћно средство за праћење, анализу, оцењивање и унапређивање школског рада и личног развоја ученика.

Као својеврсна *лична карта достигнућа*, портфолио омогућава свима који су укључени у процес учења (ученицима, наставницима, стручним сарадницима, родитељима и сл.) увид у карактеристике ученика битне за ток и успешност учења. Тако добијени увид представља основу за планирање чији је главни циљ да се у највећој мери искористе јаке, и развију стратегије за превазилажење слабих страна у учењу. Пошто и ученик учествује у избору материјала који се чува у портфолију и планирању на основу тог материјала, портфолио је један од алата којима се успоставља саморегулација и гради ученичко самопоуздање.

Портфолио служи и као спона која повезује различита искустава стечена у учионици и изван ње. У њему су сакупљени показатељи о активностима, постигнућима и креативним радовима ученика у оквиру редовне наставе, а такође и у ваннаставним и ваншколским активностима. На тај начин, портфолио помаже и ученику и наставнику да из затворених зидова школе искораче у свакодневно искуство и окружење ученика.

Користећи портфолио, ученици могу да прате, процењују и преиспитују своје поступке, активности и постигнућа и то у широком распону. На темељу овако добијених информација и података могу да планирају наредне активности и доносе различите врсте одлука. Активна улога коју на овај начин ученици добијају, припрема их да постепено прихватају и преузимају одговорност за своје учење.

За потролифио се може рећи да је истовремено и процес и производ. У периоду за који је планирана његова израда, он се стално мења и допуњује, и то не механички, једноставним додавањем нових продуката, већ кроз стално договарање и постизање сагласности између наставника и ученика. Током израде портфолија наставник и ученик се међусобно све боље упознају и своју комуникацију обогаћују мноштвом нових садржаја. То за ученика представља прилику да оно што чини, што уме и зна, сагледава и из другачије перспективе него што је његова, да упоређује ове перспективе, уочава сличности и разлике међу њима и настоји да их разуме и протумачи. То пак, са своје стране, обогаћује и унапређује не само начин и ниво на коме ученик размишља, него и на који сагледава самог себе, своје поступке, рад и постигнућа. На овај начин временом, ученик и наставник постају прави мали тим, двојац којим кормилари наставник, али чијем успешном кретању ка циљу у великој мери доприноси и ученик. Активно учешће у озбиљној размени и сарадњи пружа ученику прилику да своје становиште усклађује са другим, да усавршава своја умења разложног договарања и преговарања, стиче нове увиде и самоуvide, постепено овладава ситуацијом учења и захтевима који му се постављају, планира и пројектује сопствене циљеве. Као производ портфолио се, стога, не ограничава само на материјал који је прикупљен, одабран и уложен, већ обухвата и низ промена и унапређења у образовном и личном развоју ученика.

Будући да га ученици и наставници заједнички граде и користе, портфолио служи као подлога за потпуније документовање напредовања ученика у изградњи знања, вештина и ставова, а тиме и оцењивања. Искуство показује да наставници који користе портфолио имају, у осетљивој области оцењивања, знатно мање неслагања, непоразума или конфликта са родитељима. Оцене које су ученицима дали, ови наставници свим заинтересованим странама образлажу знатно лакше и уверљивије. И, најважније - коришћење портфолија значајно смањује тензије које се у време оцењивања или поводом оцена често појављују између ученика и наставника.

Рад на портфолију обухвата три фазе:

- **постизање заједничког разумевања сврхе портфолија** – кроз разговоре, примере и непосредна, лична искуства која показују сврху, вредност, начин израде и начин учешћа наставника и ученика
- **изградња портфолија** – краткорочно и дугорочно планирање, попуњавање рубрика у портфолију
- **портфолио као производ** – опипљиви скуп доказа, продуката, докумената и сл. као сумарни резултат претходне две фазе.

Улога наставника

Улога наставника је да усмерава процес израде портфолија. Наставник стога треба добро да познаје портфолио као професионално оруђе. То подразумева и изискује да:

- влада исходима и стандардима дефинисаним за свој предмет
- управља свим фазама у изради портфолија
- разуме и прихвата очекивања ученика и школе
- састави подесан модел портфолија са свим неопходним обрасцима
- разуме и ученике упуту у све индикаторе за процену ваљаности портфолија.

Кроз све фазе изградње портфолија, наставник подстиче одговорно учешће и самосталност ученика. Наставник подржава ученике тако што:

- даје инструкције о портфолију тако да их сви ученици у потпуности разумеју
- помаже да препознају своје проблеме и покушају да их превладају
- помаже да вештије планирају и боље користе време
- подстиче организационе вештине
- даје редовно повратне информације о њиховом раду, садржају и квалитету портфолија
- својим идејама инспирише ученике
- разјашњава и отклања проблеме
- помаже да објасне зашто нешто што су већ пробали није успело
- подстиче да изражавају своје идеје или решења, чак и кад нису сасвим сигурни
- помаже да трагају за или одаберу и примене неко друго решење, кад је то потребно
- помно прати напредовање.

Портфолио је врста документа који у великој мери може да се прилагођава индивидуалним својствима ученика. Иако је његова структура, као што је већ речено, утврђена и дефинисана у договорима између наставника и ученика, ипак је одређена флексибилност неопходна и неизоставна, пошто се не може очекивати да сви ученици на исти начин испуњавају све његове захтеве и рубрике. Напротив. Оно што је суштински важно, међутим, јесте да сваки ученик свој потрфолио попуну и сачини најбоље што је могуће с обзиром на свој образовни и развојни ниво и капацитет. Тако се у неком портфолију може појавити по која рубрика мање или више у односу на већину других. На овај начин портфолио доприноси да се сваком појединачном ученику омогући да у пуној мери изрази своје најбоље стране, да побољша оне друге, а да при том буде и прихваћен и уважен. Осим што унапређује укупан квалитет образовног процеса, портфолио тако подржава остваривање неких најважнијих васпитних циљева школе и образовања.

Улога ученика

Кроз процес израде портфолија ученици, дакле, имају могућност и да уче о себи. Они процењују своје вештине, интересовања и способности и разматрају свој напредак у различитим областима. Саморефлексија је интегрални део процеса израде портфолија и представља важну вештину за решавање проблема и планирање у животу. Попуњавајући свој портфолио ученици се уче одговорности и самосталности и све више преузимају одговорност за садржај и квалитет портфолија. Такође, док граде своје портфолије, ученици уче да цене себе и свој рад.

Другим речима, треба очекивати да ће, кроз интеракцију коју израда портфолија изискује, ученици развијати различите вештине. Неке од најзначајних међу њима су:

- прикупљање доказа и показатеља
- коришћење различитих извора информација
- јачање самосталности у раду
- ефикаснија организација и коришћење времена
- постављање циљева и сагледавање ефеката својих активности с обзиром на оствареност циљева
- решавање различитих проблема у комуникацији, садржају и начинима учења
- процена ваљаности сопственог рада и размишљање о њему.

Промишљање (рефлексија)

Ово се налази у самој сржи портфолија и његове израде. И не само то – рефлексија је у сржи сваког учења које доприноси образовном и развојном напредовању ученика. Рефлексија тражи време да ученик пажљиво размотри свој рад, поступке и резултате. Она се састоји у постављању питања, трагању за одговорима и јасном формулисању одговора: шта је било добро, зашто је то било добро, шта ми је то омогућило, шта није било добро, зашто то није било добро, како је до тога дошло, шта је требало да урадим другачије, шта морам да променим, шта могу да променим одмах, шта не морам да променим, шта ми је највише користило, шта ми је одмагало, како да уклоним то што ми смета и сл. Трагајући за одговорима, ученик сагледава показатеље и доказе и процењује свој рад, али и размишља о себи, сагледава и процењује своје особине, могућности, потребе, приоритете.

Тиме се истински повезују неки од најважнијих исхода учења, образовања и васпитања: развијање знања неопходних за разумевање себе и света око себе, комуникацијских вештина којима се јасно изражавају мисли и запажања, метакогнитивних вештина за испитивање сопствене праксе, као и животних вештина које подразумевају преузимање одговорности и контролу над сопственим животом.

Наставници који и сами промишљају најбољи су и непроцењив узор ученицима који тек успостављају ово умење.

Квалитетан портфолио има следеће одлике:

- пружа материјал и за формативно и за сумативно праћење и оцењивање напредовања ученика
- одражава мноштво процеса који се односе на различите аспекте учења и укључује разноврсне резултате и показатеље учења
- резултат је сарадње и заједничког промишљања наставника и ученика.

Како почети израду и коришћење портфолија?

Ево неких питања које треба размотрити кад се планира израда и употреба портфолија:

1. У којим областима недостају суштински важне информације или инструменти за праћење, вредновање и оцењивање напретка ученика?
2. Како би портфолио могао да допринесе да се побољша приступ праћењу, вредновању и оцењивању напредовања ученика?

3. Који су исходи чије остваривање је најпогодније пратити кроз портфолио? У ком временском оквиру?
4. Која знања, вештине и понашања ће дати доказе да ученик напредује ка достизању стандарда?
5. Које активности јасно показују напредовање у знањима и умењима, а прикладне су за праћење, вредновање и оцењивање?
6. Које рубрике треба укључити у портфолио?
7. Који систем бодовања делова и целине портфолија применити?
8. Шта показује да ученици разумеју сврху израде и израде портфолија?
9. Како осмислити учешће родитеља у оцењивање портфолија?
10. Како укључити различите вештине усмене комуникације (нпр. презентације, разговоре, аудиовизуелне демонстрације) у оцењивање портфолија?

Како се оцењује портфолио?

Портфолио пружа богатију и разноврснију основу за оцењивање ученика него традиционални приступи у оцењивању знања. Захваљујући портфолију и наставник и ученик имају прилику да неке важне ствари посматрају и сагледавају у ширем контексту. Класично оцењивање не пружа увид у нпр: када и како ученик испробава различита и развија креативна решења; када је, шта и зашто спреман да ризикује; како процењује свој учинак, како размишља о њему, да ли и како планира да га унапреди и сл.

Ваљано вредновање портфолија укључује више од једне стратегије за процењивање и бодовање напредовања и успеха ученика.

Ево неких показатеља да је портфолио завршен и да се може оценити:

- садржи доказе о метакогнитивној активности ученика
- показује помак на кључним индикаторима курикулума
- показује схваћеност, разумевање и примену изграђених знања и умења
- садржи потпуне, ваљане и прикладне производе и показатеље процеса.

Већ је речено, али ваља поновити, да ученици и наставници заједно и у сарадњи бирају и одређују критеријуме за праћење напредовања и оцењивање портфолија. Како школска година одмиче, заједнички раде и на избору продуката које треба укључити у портфолио. Дакле, портфолио не садржи ништа око чега наставник и ученик нису постигли сагласност. Заједнички и оцењују портфолио, након што су претходно заједнички осмислили различите системе бодовања за различите компоненте портфолија. Најзад, добро је да и родитељи имају увид у садржај портфолија, начин на који је израђиван и оцењиван и, наравно, саму оцену.

Квалитетан, функционалан и веродостојан портфолио ученика чини једну од највреднијих рубрика и у професионалном портфолију наставника.

КАКВА ЈЕ ШКОЛА У КОЈОЈ СЕ ПОДРЖАВА УЧЕЊЕ?

Учење се дешава и на многим другим местима, а не само у школи. За ученика је најповољније да га школско учење оспособи да тражи, налази и активно користи и друге ресурсе за учење, образовање и свеукупни развој. Зато је, између осталог, важно и да је школа, као специфична средина, отворена према широј средини. То је начин да се учинци учења у једној и другој средини узајамно допуњавају и унапређују.

7.1

Средина за учење

Под средином за учење често се разуме школски простор и начин на који је он организован и уређен. Средина за учење је више од тога. Простор и његове карактеристике су, наравно, важан део средине. Али средину за учење чини и све оно што се у њој догађа, начин на који се догађа, како се организује то што се догађа, ко и како у томе учествује и како је све то регулисано. Осим физичке, средина за учење укључује и низ других димензија, које не морају бити непосредно видљиве, али које увелико одређују и њен садржај и њен квалитет.

Учење и настава описани у документу Оквир националног курикулума изискују средину која је погодна за успостављање и развој компетенција ученика и која омогућава да се повежу и узајамно подржавају лични развој и образовно напредовање ученика. То је средина у којој се одвија главнина учења и у којој сваки ученик добија подршку која му је у учењу потребна.

Школа као средина за учење мора да омогући да сваки ученик може да се укључи и да учествује и у настави и у другим школским активностима, да понуди разноврсне путеве, начине и средства учења, не само школског градива него и свих других умења која су битна за остваривање циљева образовања, да уважи постојећа знања и искуства и да помогне да их ученик повеже, организује и да на њима гради нова знања и стиче нова искуства, да излази у сусрет интересовањима ученика, негује их и подстиче нова, све зрелија и напреднија. У таквој средини ученици су мотивисани за учење и стасавају у активне, компетентне, иницијативне, креативне и одговорне људе.

Средину за учење чини више димензија. Оне се могу груписати на различите начине, а за остваривање концепције учења и развоја која је описана у документу Оквир националног курикулума, посебно су значајне оне основне: физичка, психолошка, социјална и педагошка.

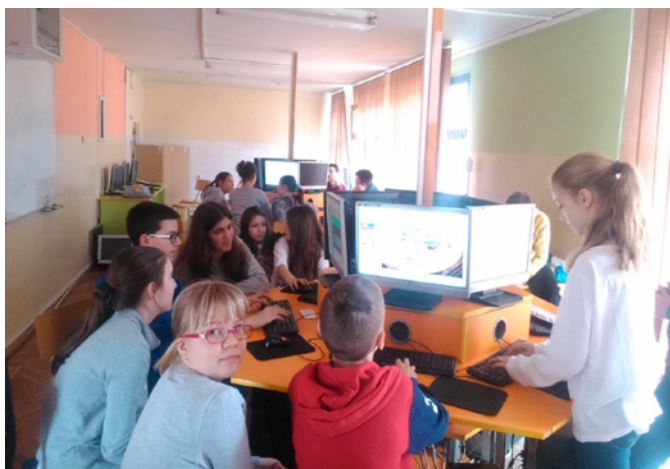
Физичку димензију чини простор. Она укључује простор унутар школе, пре свега учионице, али и све друге просторије у којима се одвија живот школе, као и школско двориште и непосредну околину школе.

Оно што је најважније је да је простор на сваки начин безбедан за ученике и наставнике и све друге који се, у било ком својству, у њему налазе. Простор који

је уредан, чист, природним и вештачким светлом добро осветљен, проветрен, који није затрпан старим предметима и предметима који се не користе, испуњава основне предуслове да се у њему са учењем уопште започне.

Такође, простор треба да буде опремљен тако да одговара на потребе ученика и учења, да омогућава безбедну комуникацију и кретање ученика и наставника. Веома је важно да су наставна средства доступна, прилагођена узрасту ученика и у сваком погледу функционална, да одговарају намени и да су у исправном стању.

Веома важно да се у учионици води рачуна и о томе да не буде превише предмета и детаља. Оскудно опремљен и безличан простор никада није пријатан, па није погодан ни за учење. Али простор у коме је вишак предмета, детаља и украса, посебно ако је украшавање њихов једини смисао, може да има још погубније последице по учење. Превише украса брзо засити опажање и пажњу, сазнајно су некорисни, а могу да буду и штетни, јер не подстичу, већ умтрвљују пажњу. Ово је изразито проблематично и са становишта васпитања, јер не доприноси изградњи укуса и доживљају лепог, пажљивом односу према непосредној средини и разумевању животног простора као функционалног, складног и осмишљеног.

Ученици ОШ Петефи Шандор, Нови Сад

Наставници добро знају да ни најсавременија опрема, ни најмодерније уређење учионица и школе, сами по себи не дају и добре образовне резултате. И најсавременије уређена учионица може да буде место за досађивање и нерад, а најскромнија живо врело идеја, мисли и дела. У учионици уређеној и оплемењеној маштовитим идејама и наставника и ученика, учење може да постане бољи део свакодневице свих који у њему учествују.

Психолошка димензија средине за учење подразумева пре свега атмосферу у којој се учи. У овом погледу подстицајна је она средина у којој се и ученици и наставници осећају заштићено и безбедно, уз доживљај да се учење подржава и охрабрује и у којој се, уместо под стресом и у зебњи, ради у пуној концентрацији, мотивисано и посвећено.

У таквој средини ученик има могућност да сагледа вредност учења и знања те отуда и спремност да их даље развија и унапређује. Учење и знање су за ученике вредни ако могу да им пруже одговоре на нека питања која су за њих важна, ако задовољавају радозналост, ако имају прилику да истражују, откривају, ако се осећају уважено у својој индивидуалности и посебности и ако имају на чему да заснивају и граде самопоуздање.

У психолошки повољној средини постоје и повољни услови за васпитни утицај школе на обликовање личности ученика и развој ученика у свим кључним аспектима који укључују понашање, социјална умења, емоције, доживљаје и искуства. Психолошки повољна средина је прва која ће ученике склонити ризику претераног изостајања из школе или чак и прекида и напуштања школовања, одвратити од таквог избора и задржати у школи.

Ученици ОШ Милутин и Драгиња Тодоровић, Крагујевац

Социјална димензија повољне средине за учење подразумева средину која у духу поштовања и уважавања, омогућује отворену, искрену и сврсисходну комуникацију, правичност у начину опхођења и вредновању, без предрасуда и стереотипа. У таквој средини су за успех заинтересовани и наставници и ученици и и једни и други имају прилику и могућност да напредују и усавршавају се. Успех је у оваквој средини природна и очекивана последица процеса и начина учења и зато се о процесу и начину учења води нарочита брига.

Важан аспект ове димензије средине је и општа атмосфера која је у школи видљива на различите начине - кроз однос међу запосленима, однос према и међу ученицима, према и међу наставницима, према другима и другачијима, придошлицама, гостима. Социјална димензија школске средине као средине за учење и развој увелико учествује у изградњи појединца као друштвеног бића, а ученика као видљивог члана друштвене структуре и будућег одговорног грађанина.

Педагошку димензију средине за учење чини приступ учењу и настави, избор метода и техника наставе и подршке разноврсним начинима учења, општа атмосфера рада и учења. Педагошку димензију, својим професионалним знањима и умењима, формира наставник. Активно учешће ученика и сарадња ученика и наставника у активностима које се у школи остварују кроз наставу и ван ње, на редовној основи или као посебне иницијативе, најбоље документује педагошки учинак професионалног рада у школи.

У средини повољној за учење, у свим њеним димензијама, ученици имају могућности да доживе и испробају се у улогама сличним онима у којима се могу наћи у стварном свету, у игри, раду или другим социјалним контекстима. На много начина живот почиње већ у школи. Школа која негује средину за учење и настоји да је учини повољном у свим њеним сложеним димензијама, суштински доприноси да њени ученици заузму повољне почетне позиције на путањи која води у обавезе и одговорности одраслог.

Пример добре праксе

У наставку је описан пример добре праксе који илуструје наставу остварену у продуктивној и подстицајној средини за учење.

ПРИМЕР 18: УЧИОНИЦА – ЛЕНТА ВРЕМЕНА

ОШ Ратко Вукићевић, Ниш

Наставник историје²⁷ је ради бољег разумевања историјског времена, дуж зидова кабинета за историју поставио ленту времена чиме је створио (обезбедио) предуслов за разумевање историјског времена, а учење историје повезао са другим наставним предметима као што су: географија (просторна оријентација), ликовна култура (уметност кроз историјске периоде), српски језик (развој писма, технике писања, материјали за писање), математика (рачунање времена, године и векови историјског периода).

На зидовима кабинета је постављена лента времена која се током целе школске године попуњава и допуњава уносом година значајних појава и догађаја, илустровањем догађаја, појава и постављањем слика знаменитих личности. Истовремено догађаји, појаве и личности се смештају у историјски простор и време.

Наставник, на почетку школске године, објашњава ученицима шта треба да раде у вези са лентом, а током школске године подстиче их да: повезују знања и вештине развијене у оквиру теме са стеченим знањима и вештинама у другим наставним предметима; самостално истражују, селекују информације и постављају на ленту времена; анализирају информације и илустративни материјал на ленти; пореде историјске периоде и уочавају континуитет и дисконтинуитет. Истовремено разговара о могућностима примене стечених знања и вештина у свакодневним животним ситуацијама.

Ученици: истражују и сакупљају информације и илустративни материјал; селекују информације и илустративни материјал и постављају на ленту времена у поља одређеног историјског периода, водећи рачуна о историјском простору; анализирају постављене информације и илустративни материјал; уочавају континуитет и дисконтинуитет; повезују појаву, догађај и личност са историјским временом и простором; примењују знања и вештине стечене у настави географије, математике, српског језика и ликовне културе при попуњавању и допуњавању ленте времена; осмишљавају питања на основу података и информација на ленти.

Овако осмишљен простор мотивише ученике за активно укључивање у процес учења, подстиче заинтересованост за све што се дешава у простору, учионици, јача самопоуздање и социјалне вештине.

На крају школске године ученици су родитељима показали резултате рада кроз тему *Породица у прошлости*. Тема је представљена преко (помоћу) ленте времена, а на основу развијених и стечених знања и вештина ученика и уз помоћ и подршку наставника.

7.2**Школска култура**

Најшире гледано, школска култура је квалитет и карактер живота и рада у школи. Нешто конкретније, школску културу чини низ фактора који утичу на функционисање школе и обликују га – начини поступања у типичним и нетипичним ситуацијама, атмосфера, најразличитије вредности које се у школи негују формално или неформално, отворено или посредно, видљиво или неприментно, затим односи међу носиоцима и учесницима школских активностима и начини на које се ти односи успостављају и негују, писана и неписана правила, ставови, уверења, историја и традиција школе и и сл. Све што чини и што карактерише средину за учење, директно утиче на школску културу и уграђено је у њу.

Школска култура се, у начелу, може описати као позитивна и негативна.

Позитивна је она у којој се ради са полетом, ефикасно и уз осећање професионалне испуњености и задовољства и у којој је ученицима добро, у којој остварују напредак и резултате. Све што се у школи ради, ради се лакше и успешније ако је школска култура позитивна, и обрнуто, све је неизмерно теже, заморније, досадније и непријатније ако није.

Међу неке карактеристике заједничке школама које су изградиле позитивну школску културу могу да се уброје и ове:

- влада атмосфера поверења и уважавања
- односи према наставницима су високо професионални
- односи су сараднички и колегијални
- успеси ученика и наставника се препознају и вреднују
- сви професионалци, на челу са директором, за ученике представљају моделе позитивног и здравог понашања
- осећа се емоционална и физичка сигурност и безбедност
- важне одлуке се доносе узимајући у обзир глас свих – наставника, ученика, родитеља
- када се чује, критика је добронамерна и конструктивна
- правичност и једнакоправност су видљиве на сваком кораку
- сви ученици имају приступ свим облицима подршке потребне за напредовање и успех.

Два аспекта посебно боје школску културу у школи усмереној на учење и развој компетенција: однос према креативности и креативним испољавањима ученика и наставника и успостављање и неговање културе вредновања. Ова два аспекта су, по правилу, међусобно повезана и условљена. У школи у којој се негује култура вредновања, креативност се уважава и узима у обзир кад се процењују процеси и резултати учења. Са друге стране, грешке до којих у учењу неминовно долази, не кажњавају се и не виде као неуспех, већ као простор и прилика за напредовање.

Култура вредновања се развија тамо где се не оцењује ученик већ учење, где се пажња не обраћа само на крајњи резултат учења, већ и на процес учења,

где се резултати вредновања не саопштавају само као бројчана оцена, већ као извештај који се разматра и са учеником и са другим заинтересованима. Неговати културу вредновања значи оцењивати на основу разноврсних, а не само једног показатеља, и користити вредновање и оцењивање да би се унапредило и подржало учење, а не изрекла казна за оно што (још) није научено.

Искуство показује да се школска култура унапређује пре свега стварањем разноврсних и бројних прилика за сарадњу, заједнички рад, размену и комуникацију, посебно међу наставницима. На овај начин наставници узајамно обогаћују и професионална искуства и професионалне компетенције.

Елиминација вршњачког и сваког другог облика насиља, физичког и психичког, такође је ефикасан начин, али и нужан корак у успостављању и унапређивању позитивне школске културе.

Јачање сарадње са родитељима, тематске дискусије и форуми на којима могу да се чују корисни осврти на рад школе и предлози за побољшања, пријемчивост за иницијативе и идеје ученика и укључивање ученика у процесе доношења одлука, и појединачно и заједно снажно доприносе успостављању и јачању позитивне школске културе.

Позитивна школска култура није само добра основа за увођење потребних промена и новина у различите аспекте рада и живота у школи и школе у целини, већ и моћно оруђе у обликовању личне и друштвене културе сваког ученика.

КАКО САРАЂУЈЕМО С РОДИТЕЉИМА И ДРУГИМ ПАРТНЕРИМА?

Успостављање и развој партнерства и ефикасна сарадња између породице и школе кроз учешће родитеља важна је и значајно доприноси холистички (целовито) усмереном образовању и васпитању.

Иако је породично окружење првенствено задужено за васпитање, а школско за учење и образовање, и васпитање и образовање се на различите начине одвијају и у породичном и у школском окружењу. Узајамна усклађеност и међусобно допуњавање подршке коју дете тј. ученик добија у оба ова окружења ствара најповољније услове и за лични и за образовни развој и напредак.

Укључивање родитеља и учешће родитеља у школском делу живота и развоја њихове деце на конструктиван начин, у највећој мери зависи од ваљаности комуникације између родитеља, наставника и школе у целини. А предуслов за такву комуникацију је да се у школском програму школе јасно види како се у њој остварује приступ учењу и настави описан у Оквиру националног курикулума као и да се комуникација у највећој мери односи на питања везана за индивидуални напредак детета као ученика и члана школске заједнице. Овакав приступ одржава комуникацију у прихватљивом контексту и спречава неспоразуме, могући настанак негативних ставова и њихов утицај на квалитет међусобне сарадње.

Најбољи начин да се родитељи укључе је да буду консултовани и да учествују у изради школског програма и других документа кроз које се школа отвара према локалној средини и својим кључним партнерима у њој. Ако из неког разлога то није изводљиво, школа би морала да се додатно потруди да своја, као и кључна национална документа (пре свих Оквир националног курикулума – Основе учења и наставе) родитељима предочи, разјасни, подробно образложи и заједно са њима их што детаљније размотри. Разноврсне методе и технике групног рада могу да се користе у ове сврхе. Овакав приступ доприноси бољем узајамном разумевању, а онда и успостављању узајамног поштовања и поверења.

Када се школа и породица повежу у конструктивној сарадњи, онда једна другој служе као подстицај и ослонац. Школа помаже породици да разуме и подржи развојни пут детета и младог човека, а породица школи да разуме специфичности ученика у односу на услове у којима живи и одраста. Родитељи имају увид, а често и добре идеје о томе какав рад са њиховом децом даје најбоље резултате. То се посебно односи на родитеље чија деца захтевају посебну подршку, која захваљујући овој сарадњи постаје делотворнија.

План сарадње с родитељима и начин унапређивања ове сарадње може да дефинише школа у својим развојним и програмским документима. Посебна пажња се притом посвећује ученицима и родитељима из рањивих друштвених група, јер је њима ова сарадња најпотребнија и од ње могу да имају највећу корист.

На исти начин, кроз свој школски програм и, евентуално одговарајући акциони план, школа може и треба да планира сарадњу са локалном заједницом. У локалној заједници школа може да нађе веома корисне сараднике и партнере, како у институцијама јавног сектора, тако и међу послодавцима и предузетницима. могу да буду од велике помоћи као ресурс и као средина за учење и оснаживање вештина и компетенција. Треба развити и добре односе и акциони план за сарадњу.

Препоручује се и сарадња између школа. Може се чак одвијати и на нивоу наставника; подела задатака корисна је за развој наставника кроз заједничку рефлексију, а заједничко планирање активности и материјала штеди време и енергију.

П ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ

1

Шта све може мало другачије – неколико примера:

Нека ваши часови не буду досадни. Ако у држању својих ученика видите да се досађују и питају још колико до звона? промените нешто. Изађите из уобичајених правила. Унесите дух свакодневног живота у учионицу, правите неочекивана поређења са нечим што је њима блиско и интересно. Будете у току са актуелним дешавањима у њиховом свету. Повремено се послужите њиховим карактеристичним говором, то ће их моментално разбудити.

Повремено замените места. Пустите да и они вас нечему науче, покажите им да и од њих има шта да се научи и да и ви још имате шта да научите. Једном у месец-два замените улоге. Повремено им помените то што сте тако научили.

Разговарајте о ономе што им је важно. Ученици често имају коментаре и идеје чак о неким важним појавама и проблемима у свету у коме живе. Понекад је корисније да им пружите прилику да о томе проговоре него да одржите час како сте планирали.

Дајте им прилику да сами напишу или преправе постојећу лекцију у уџбенику. Тако ћете сазнати шта им се свиђа, а шта не, шта им је тешко и незанимљиво. Они ће вам дати одговоре који је начин у усвајању градива за њих најлакши и најинспиративнији.

Један контролни задатак направите од задатака и питања које су смислили ученици. Изненадите их захтевом да сваки ученик напише једно питање, питања спојите у један тест, решавајте и прегледајте тест заједно. Док будете решавали тест, пустите ученике да се договарају око броја и тежине питања и тежине. Тако ће сви активно учествовати, а ви ћете стећи бољи увид у то шта и колико знају или не знају, шта им није јасно. Боље ћете их и упознати, и то са стране која се ређе види.

Дозволите им повремено да сами себе и једни друге оцене. Организујте један такав час (можете искористити и она питања и задатке које су сами формулисали). Тражите да образложе своје оцене. Њима ће овакав час бити занимљив, а ви ћете јасније видети како они доживљавају оцењивање, какви су ту проблеми и како можете да их превазиђете.

Подстичите смех, добро расположење и креативан приступ пословима и задацима. Тражите духовите примере и илустрације градива. Нека и сами ученици износе необичне, занимљиве случајеве, примере и духовите приче. Не пропустите да позитивно коментаришете духовиту или маштовиту опаску. учите их да вреднују хумор, а спречавајте исмевање.

Промените амбијент. Оваква промена је увек освежавајућа. Учење ван зидова учионице је занимљивије само по себи и често даје трајније ефекте. Искористите прилику или уведите правило, биће корисно и једно и друго. Тај час планирајте заједно са ученицима, биће додатно одушевљени.

2	ПРИЛОЗИ
ПРИЛОГ	2

Татјана Вукадиновић

Директор гимназије Светозар Марковић, Нови Сад

УЛОГА ДИРЕКТОРА У УВОЂЕЊУ НОВОГ ПРИСТУПА УЧЕЊУ И НАСТАВИ

1. Директор добро познаје образовну праксу у школи, у целини и у појединостима. На основу тога он познаје већ уведене иновиране приступе и добру праксу и то промовише као моделе добре наставе. Такође, он види где постоје капацитети за иновације. Нису сви наставници једнако спремни да иновирају наставу.

2. Директор развија визију савремене наставе, а истовремено он непрестано негује добре традиције школе и обезбеђује континуитет у раду. У педагошком раду и образовним и васпитним процесима тај континуитет осигурава раст и напредовање, док корените промене имају карактер експеримента и носе ризике. Наставници невољно улазе у такве подухвате, јер је сваки лични развој, као, уосталом, и лични идентитет, заснован на континуитету искуства.

3. Директор креира подстицајну климу за увођење новог приступа. Њу одликују отвореност за нове идеје, подстицање иницијативе код ученика, наставника и родитеља; подстицање креативности и истраживачког духа, неговање културе критичности, сараднички однос, дух интеркултуралнсти, успостављање јасних процедура у раду (сарадњи, новим активностима, информисању) као и инклузија у најширем смислу.

4. Директор подстиче богату и садржајну социјалну интеракцију на различитим нивоима

а) у школи – између стручних већа, тимова, одељенских старешина/разредних већа, Бачког парламента, Савета родитеља..

б) са локалном заједницом – другим школама, кутурним научним институцијама, невладиним организацијама...

5. Директор се стара о вођењу педагошке документације тако да она прати уведене промене у пракси, а такође, дешава се повратни утицај. Њеним вођењем доприноси се разјашњавању нејасноћа и тиме систематизовању иновiranог приступа

6. Директор успоставља ритам рада и промена, обезбеђује поступност (на принципу корак по корак); охрабрује наставнике за иницијативу, да заједно креирају активности

7. Директор осигурава квалитет рада у настави применом рефлексивне праксе и акционих истраживања.

3	ПРИЛОЗИ
ПРИЛОГ	3

Резултати истраживања показују да успешни директори школа имају неке заједничке карактеристике. Најчешће се помиње да:

- имају доследно висока очекивања од ученика и врло су амбициозни кад је реч о њиховим постигнућима
- наставу разумеју као учење, а ученика као њен епицентар
- у свакој прилици јасно показују да ни једна врста развојног, економског, културног или социјалног заостајања ученика није препрека да ученици напредују и у развоју и у образовним постигнућима
- непрекидно и предано раде на унапређивању учења и наставе кроз ефикасно стручно усавршавање за све запослене
- стручњаци су за праћење и процењивање напредовања ученика и пружање помоћи и подршке на основу детаљног познавања сваког појединачних ученика коме је подршка потребна
- високо вреднују идеју инклузивног образовања, напредовања и личног развоја сваког ученика
- брину да сваки ученик има све потребне услове за успешно учење и у школи и изван школе
- у интересу успеха и напредовања ученика негују и унапређују сарадњу, пре свега са родитељима, али и са представницима локалне средине, укључујући и оне који представљају свет рада и производње
- неумољиви су и строги кад се ради о самовредновању, прикупљању, обради и коришћењу показатеља о квалитету рада у школи и његовим резултатима и имају јасна стратешка опредељења како да се на темељу прикупљених показатеља унапреди настава и учење
- високо вреднују лични интегритет, правичност и етичност у понашању и поступању свих укључених у образовни процес
- образовање увек сагледавају у ширем економском, културном, политичком контексту
- развијају културу учења и културу сталног праћења и оцењивања ефеката учења која подржава идеју целоживотног учења.

Гимназија „Светозар Марковић“, Нови Сад

САВРЕМЕНИ ПРИСТУП НАСТАВИ УСМЕРЕН НА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ КОМПЕТЕНЦИЈА
КОРАЦИ У РЕАЛИЗАЦИЈИ ПРОЈЕКТА/УВОЂЕЊУ НОВОГ ПРИСТУПА НАСТАВИ
„Подршка развоју људског капитала и истраживању – Опште образовање и развој људског капитала“ – Развионица

На основу јавног позива Министарства просвете у школској 2012/2013. години и на основу нашег предходног рада и показаних резултата изабрани смо за школу Вежбаоницу и самим тим смо укључени у Оглед за примену приступа настави усмереној на учење и развој компетенција ученика.

Укључивањем школе у овај пројекат добили смо прилику да унапредимо вештине учења, подигнемо компетенције на виши ниво и оснажимо лични развој као и да институционализујемо и унапредимо праксу менторског рада са студентима која је постојала годинама у нашој школи углавном заснована на доброј вољи и ентузијазму већине наставника.

Поред успостављања и огремања школе вежбаонице, која ће служити за професионални развој наставника, наставници су професионално напредовали, успостављена је успешна међусобна и сарадња са колегама широм земље, а и шире.

Школским програмом смо дефинисали приступ настави такав да учење буде у фокусу, а у циљу постизања што бољих резултата у наставу смо увели:

- ИСТРАЖИВАЧКИ ПРИСТУП
 1. Иновирање тема и садржаја за сваки предмет (за сваку школску годину)
 2. Креативна и тематска настава
 3. Пројектна настава
 4. Ванучионичка настава
- ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРИСТУП
- НЕГОВАЊЕ КРИТИЧКОГ СТАВА
- КАРИЈЕРНО ВОЂЕЊЕ

АКТИВНОСТИ

ШКОЛСКА 2013/2014. 2014/2015.

Реализацију пројекта смо промишљено планирали и спроводили преко Наставничког већа, Колегијума, Стручног већа, Разредног већа до сваког професора у Гимназији.

Сви наставници су прошли кроз обуку у оквиру пројекта Развионица, а 30 наставника кроз обуку за менторе.

4	ПРИЛОЗИ
ШКОЛСКА 2013 / 2014	
Наставничко веће	Педагошки колегијум
Датум: 07.05.2014. • Тачка дневног реда: Дискусија о смерницама за приступ усмерен на учење и развој компетенција ✓ Као школа смо у позицији да учествујемо у креирању важног документа “Национални оквир курикулума” и својим предлозима унапредимо квалитет образовања. ✓ Чланови Педагошког колегијума су укратко изложили садржај документа “Смернице за приступ усмерен на учење и развој компетенција”.	Датум: 19.11.2013. 1. седница Педагошког колегијума • Припрема за прва два дана обуке у оквиру пројекта – Развионица ✓ Чланови колегијума су упознати са значајем и циљем пројекта. ✓ Образовни систем треба осавременити и учинити квалитетнијим ✓ Са закључцима колегијума сви наставници су упознати на седници Стручног већа.
Излагачи: 1. Татјана Божовић – 3.1 Концепција учења 2. Мирјана Бошњак – 3.2 Приступ усмерен на учење 3. Ибоја Чепреги – 3.3 Приступ заснован на компетенција 4. Дејан Ђебић – 3.4 Опште смернице за процес учења и наставе 5. Марина Миркоњев – 3.5 Средина за учење и 5.5 Ваннаставне активности школе 6. Маја Дринчић – 4.1 Приступ тематског учења и наставе 7. Марко Маринковић – 4.2 ИКТ као елемент писмености и педагогије 8. Љиљана Арађански Рајков – 5.1 Инклузија 9. Драгана Бајатовић – 5.2 Диференцијација и индивидуализација, 5.3 Додатна настава, 5.4 Допунска настава 10. Олга Каменковић 11. Тереза Перишић-Гашпар – 5.6 Образовање и каријерно вођење 12. Зорица Николетић – 6.1 Оцењивање и процена у оквиру приступа усмереног на учење, 6.2 Стандарди и исходи у приступу заснованом на компетенцијама 13. Милена Маричић – 7.1 Дефиниција и сврха 14. Татјана Вукадиновић – 7.3 Школски програм, 7.4 Школски развојни план, 7.5 Сарадња између школе и породице.	Датум: 21.01.2014. 2. седница Педагошког колегијума • Теме у оквиру пројекта – Развионица ✓ Други део обуке ће се одржати у априлу. ✓ У оквиру Стручног већа је неопходно развити тему о новинама које се желе увести у наставу. ✓ Код наставника је неопходно подстицати иницијативу у погледу извођења проблемске, истраживачке и пројектне наставе, организовања тимског и групног облика рада, извођења наставе изван учионице и друго.
	Датум: 5.03.2014. 3. седница Педагошког колегијума • Предлог активности у оквиру пројекта – Развионица ✓ Директорица, Татјана Вукадиновић је упознала присутне да је школа ушла у Оглед за примену приступа настави усмереној на учење и развој компетенција ученика и развијање школа вежбаоница и да је потребно донесе Анекс Школског програма ✓ Циљ је спремност школе да се мења у складу са резултатима анализе стања, потребама ученика и локалне заједнице, сугестијама родитеља и просветних власти ✓ У Школском програму треба навести све могуће активности, у Годишњем програму рада то детаљније урадити, а у индивидуалном (оперативном) плану то детаљно урадити.
Датум: 25.6.2014. Записник са 14. седнице Наставничког већа ✓ Најављена је промена у планирању наставе у школског 2014/15. години.	Датум: 30.04.2014. 4. седница Педагошког колегијума • Припрема за трећи дан обуке у оквиру пројекта – Развионица ✓ Упознавање са документом „Смернице за приступ настави усмереној на учење и развој компетенција” ✓ Ради бољег упознавања са садржајем документа директорица је предложила да се међу члановима колегијума подели садржај, свако добро проучи свој део и изложи на предстојећем Наставничком већу.

	✓ Разматране су теме: - Учење у фокусу - Међупредметни и интердисциплинарни приступ у учењу и настави - Подршка ученицима - Оцењивање и процена ученика
Датум: 11.09.2014. Записник са прве седнице Наставничког већа • <i>Анекс школског програма</i> 1. Промене у приступу раду (усмереност на учење и развијање ученичких компетенција, интердисциплинарни приступ раду...).	Датум: 30.06. 2014. 5. седница Педагошког колегијума • <i>Позив колегама да се припреме за увођење новог приступа у свом раду у школској 2014/2015. Години</i> ✓ Дате су инструкције за писање глобалног и оперативног плана рада. ✓ Глобални план – развијање компетенција ✓ Оперативни план – развијање исхода
	Датум: 22.08. 2014 6. седница Педагошког колегијума • <i>Нов приступ настави у складу са Анексом Школског програма</i> ✓ Желимо да код ученика развијемо у што већој мери применљива знања, вештине, вредности, ставове, уверења - КОМПЕТЕНЦИЈЕ
ШКОЛСКА 2014 / 2015	
Наставничко веће	Педагошки колегијум
Датум: 24.10.2014. Записник са друге седнице Наставничког већа ✓ Актуелности: У оквиру пројекта „Развионица“, 22 и 23. новембра, биће одржана ИКТ обука за још 20 наставника. Најављено је да ће 25. новембра стићи ИКТ опрема из пројекта „Развионица“, а крајем јануара се очекује и дидактичка опрема.	Датум: 15.10.2014. 1. седница Педагошког колегијума ✓ <i>Припрема за час у оквиру новог приступа настави усмереној на компетенције (прилог 1)</i> ✓ <i>Дан креативности 7.11.2014.(прилог 2, прилог 3)</i> ✓ Школски педагог је припремила образац за писање припреме, објаснила суштину и мејлом проследила члановима Колегијума који треба даље да проследи свим члановима Стручног већа. ✓ Припрема је у функцији што боље реализације ✓ На нивоу Стручног већа договорити се о активностима у оквиру дана креативности.
	Датум: 10.12.2014. 2. седница Педагошког колегијума • <i>Тематска недеља „Моје здравље у мојим рукама“ 18.02. до 21.02.2015.(прилог 3)</i> • <i>Самовредновање у функцији наставе (прилог 4)</i>

ПРИЛОГ

5

АНЕКС ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

Гимназија "Светозар Марковић"
Svetozar Markovic Gimnázium

Његошева 22, 21000 Нови Сад, Република Србија
☎: (+381 21) 4721 924, 4721 928, 4721 932
Njegoševa 22, 21000 Novi Sad, Republika

Деловодни број:
Дана: 08.2014. год.
На основу чл. 10. и 11. Закона о средњем образовању и васпитању ("Сл. гласник РС" бр. 55/13) и чл. 76. и 57. ст. 1 тач. 2) Закона о основама система образовања и васпитања ("Сл. гласник РС" бр. 72/09, 52/11 и 55/13) Школски одбор Гимназије "Светозар Марковић" из Новог Сада, у проширеном саставу, на седници одржаној дана __ 08.2014. године, донео је

ОДЛУКУ

Доносе се измене и допуне Школског програма Гимназије "Светозар Марковић" из Новог Сада, као у предложеном тексту.

ПРЕДСЕДНИК ШКОЛСКОГ ОДБОРА

Објављено на огласној табли школе дана _____._____.2014. године.
Ступа на снагу _____._____.2014. године.

1. ЦИЉ ДОКУМЕНТА

Школским програмом школа изражава своју аутономију и креативност у процесу планирања, програмирања и реализације учења и наставе, као и спремност да одговори на потребе ученика, родитеља и локалне заједнице, уз поштовање принципа и општих циљева и исхода образовања и васпитања.
За нашу школу је Школски програм важан, јер представља докуменат којим се показују начини којима се обезбеђује трансформисање образовног процеса, његово осавремењивање, а тиме и напредак школе.

Школски програм као документ треба да изражава динамичност и животворност образовног процеса.

Он омогућава креирање процеса учења и наставе усмерених на развој компетенција конкретних ученика, специфично у нашој школи.

Укључивањем Гимназије у пројекат **„Подршка развоју људског капитала и истраживању – Опште образовање и развој људског капитала“** и уласком у **Оглед за примену приступа настави усмереној на учење и развој компетенција ученика** закључили смо да постоји потреба за допуном нашег Школског програма.

Анекс Школског програма је донет на основу **Правилника о програму огледа за примену приступа настави усмереној на учење и развој компетенција ученика у основном и средњем образовању и васпитању и развијање школа вежбаоница** (“сл. гласник РС - просветни гласник”, бр. 2/2014)

Циљ Анекса Школског програма је да се покаже спремност наше школе да се мења у складу са резултатима анализе стања, потребама ученика и локалне заједнице, сугестијама родитеља и просветних власти, а све са циљем унапређивања квалитета рада и постизања што бољих резултата.

2. ПРИСТУП НАСТАВИ УСМЕРЕНОЈ НА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ КОМПЕТЕНЦИЈА УЧЕНИКА

Школски програм желимо да развијемо у складу са **Новим** приступом настави односно **Приступом настави усмереној на учење и развој компетенција ученика**, а то подразумева:

- планирање, организацију и спровођење наставе усмерене на учење, а не на предавање предметних садржаја;
- учење које се највећим делом одвија кроз наставне и ваннаставне активности у школи, као подстицајној средини;
- учење као процес, а не производ наставе;
- учење у коме су ученици субјекти процеса учења, а не објекти наставе;
- учење усмерено на развијање компетенција и остваривање исхода и стандарда постигнућа ученика, а не на реализацију и репродукцију садржаја наставних програма;
- учење чији се резултати стално прате и вреднују.

2.1. СПЕЦИФИЧНОСТ НАШЕ ШКОЛЕ

Гимназија „Светозар Марковић“ је општег типа и настава се у њој одвија на српском и мађарском језику.

У школи се посебна пажња посвећује раду са талентима, ваннаставним и ваншколским активностима.

Подстиче се истраживачки рад, креативност и слобода мишљења.

Негује се грађанска култура и развијају нове компетенције, не само професора, него и ученика, неопходне за снажање у савременом друштву.

Из године у годину уводе се савременије методе извођења наставе: индивидуализован и диференциран приступ, као и пројектна настава.

У школи је присутан тимски рад и рад свих тимова се документује.

На основу јавног позива Министарства просвете у школској 2012/2013. години и на основу нашег претходног рада и показаних резултата изабрани смо за школу Вежбаоницу и самим тим смо укључени у Оглед за примену приступа настави усмереној на учење и развој компетенција ученика.

Укључивањем школе у овај пројекат добили смо прилику да унапредимо вештине учења, подигнемо компетенције на виши ниво и оснажимо лични развој као и да институционалишемо и унапредимо праксу менторског рада са студентима која је постојала годинама у нашој школи углавном заснована на доброј вољи и ентузијазму велике већине наставника.

Поред успостављања и опремања школе вежбаонице, која ће служити за професионални развој наставника, наставници су професионално напредовали, успостављена је успешна међусобна и сарадња са колегама широм земље, а и шире.

У складу са **Стратегијом развоја образовања у Србији до 2020. године**, изменом и допуном Школског развојног плана за период од школске 2011/12. до 2015/16. године дефинисали смо Приоритете у остваривању образовно- васпитног рада у нашој школи, а то су:

- Унапређивање свих облика образовно - васпитног рада као и свих аспеката рада и школског живота кроз реализацију пројекта **„Подршка развоју људског капитала и истраживању - опште образовање и развој људског капитала“**
- Развијање инклузивног карактера школе кроз реализацију пројекта **„Регионална подршка инклузивном образовању- прихватање различитости кроз образовање“**, као и мера за унапређење доступности одговарајућих облика подршке ученицима
- Унапређење квалитета наставе кроз **Нов** приступ настави који је усмерен на учење и развој компетенција

Анексом Школског програма и повезивањем са **Школским развојним планом** и у њему дефинисаним **Приоритетима у остваривању образовно-васпитног рада** желимо да остваримо образовно-васпитни рад, реализујемо процес учења, остваримо исходе и стандарде постигнућа према потребама наших ученика и специфичностима наше школе.

Желимо да постанемо развијена школа Вежбаоница као наставна база високошколских установа и место за стручно усавршавање, место одржавања тематских састанака наставника и угледних и огледних часова. Место размене идеја и искустава.

2.2. ШТА ЖЕЛИМО ДА ПРОМЕНИМО?

На основу резултата самовредновања и резултата педагошког надзора у нашој школи закључено је да наставници из године у годину унапређују свој рад.

Резултати спољашњег вредновања показују да наша установа остварује више од 75% свих стандарда укључујући 100% стандарда који су кључни за вредновање. Оцењена је оценом 4.

У школи доминирају јаке стране, а евентуални ситни недостаци не утичу на квалитет рада школе.

Без обзира што је школа достигла овакав ниво желимо да и даље унапређујемо свој рад, а овај пројекат нам то и омогућава.

Сви наставници су прошли кроз обуку у оквиру пројекта „Развионица“, а 30 наставника кроз обуку за менторе. Са смерницама за приступ усмерен на учење и развој компетенција сви су упознати. На Наставничком већу су представници Стручних већа излагали појединачне области. Вођена је дискусија и изведени закључци. На Колегијуму, а преко Стручних већа направљена је припрема за следећу школску годину када ће бити примењен нов приступ настави.

Анализом пројектног задатка на крају обуке у оквиру Вежбаонице када су наставници по групама давали предлоге за допуну Школског програма издвајају се области у којима видимо начине да унапредимо наставни процес и да он буде усмерен на ученике који ће бити мотивисани за учење и усвајање знања односно да наставу усмеримо на учење и развој компетенција ученика.

Желимо да променимо ПРИСТУП НАСТАВИ и да нам буде УЧЕЊЕ У ФОКУСУ.

У наставу желимо да уведемо:

✓ ИСТРАЖИВАЧКИ ПРИСТУП

А) Иновирање тема и садржаја за сваки предмет (за сваку школску годину)

У оквиру Стручног већа предложити актуелне теме и методе рада које би могле укључити у Годишњи план рада наставника, разменом искуства, организовањем угледних часова, а на основу самовредновања наставника и анкетирања ученика у току и на крају школске године (Шта желим да научим?).

На овај начин би се успоставио активан и сараднички однос ученика и наставника кроз могуће предлоге, а самим тим и већа мотивација ученика.

Б) Креативна и тематска настава

Креативна настава ће се остварити систематичнијим приступом у стварању средине подстицајне за неговање креативности

- дефинисањем места и времена (увођење Креативног дана у календар школских активности)
- уређење Кутка за даровитост
- уређење Собе за интеркултуралне активности
- као двојезична школа у прилици смо да интеркултуралност у већој мери користимо као ресурс за подстицајне активности

На нивоу Разредног већа планирати и организовати Тематски дан у оквиру сваког тромесечја. Формирати тим на нивоу сваке године. Одељенске старешине координирају активностима у које су укључени ученици, предметни наставници, родитељи и друштвена заједница.

Ученици су активни учесници у планирању, имплементацији и процењивању сопственог процеса учења што им даје осећај припадности и значаја и самим тим им оснажује мотивацију и посвећеност.

Тематским приступом настави и учењу стварају се могућности за:

- Повезивање информација и знања која ученик стиче на различите начине и из различитих извора, што успоставља и обогаћује значај важних концепата у образовању и у обликовању ставова и вредности;

- Успостављање различитих повратних информација између искуства стеченог у породици, заједници и култури с једне стране, и учења у школама с друге стране, при чему се интегришу знање и вештине стечене у школи са ситуацијама у свакодневном животу;
- Постепена изградња знања кроз учење попут детекције и интерпретације;
- Посматрање истог проблема, феномена или идеје из различитих углова и на различите начине, што помаже успостављању система различитих концепата и значења.

Ц) Пројектна настава

У оквиру Пројектне недеље организовати:

- Посета институцијама локалне самоуправе
- Посете јавним предузећима (Софтверска компанија ДМС, Водовод, Шуме Војводине, Воде Војводине, Топлана...)
- Изложбе и презентације ученичких радова
- Израда публикације посвећене Пројекту

Циљ је развијање код ученика функционалног знања, формирање ставова према општем добру као и савеснији однос према животној средини.

Д) Ванучионичка настава

Поједине наставне јединице из појединих предмета уз добру припрему могуће је организовати ван учионице (Матица српска, галерије, музеји, архив, Православни храмови у Новом Саду, МКУД „Петефи Шандор“, Нови Сад, Француски културни центар, Спортски и пословни центар „Војводина“...)

У оквиру међупредметне сарадње, а уз претходну припрему ученика (поделом задужења, рад у пару, рад у групама) могућа је организација Теренске наставе чиме се постиже веома висок степен мотивације свих ученика, вршњачка едукација као и могућност процене сопствених компетенција.

1. ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРИСТУП

Кроз интердисциплинарни и међупредметни приступ учењу, а кроз претходно наведене активности желимо да се приближимо циљу општег образовања:

- Да се досегне солидно опште знање и компетенције за будуће образовање, радни живот, управљање личним животом и сналажење у савременом информатичком друштву.

2. НЕГОВАЊЕ КРИТИЧКОГ СТАВА

У Годишњи план рада појединих предмета планирати часове који се баве овом темом, а у оквиру свих предмета радити на неговању критичког става.

На часу одељенског старешине и у оквиру појединих предмета организовати трибине и дискусије с циљем да се код ученика развијају компетенције:

- Да ученик разликује чињенице од интерпретација, ставова, веровања и мишљења
- Препознаје и продукује аргументацију за одређену тезу
- Разликује аргументе према снази и релевантности
- Филтрирање информација

3. КАРИЈЕРНО ВОЂЕЊЕ

Одлуке које се доносе у вези са будућим образовним и професионалним изборима представљају најважније одлуке у животу ученика.

У савременом свету, све је мање сталних послова **и они узмичу пред краткорочним** ангажманима на тржишту рада. То захтева вештину **брзог усвајања нових ствари**, развијене опште компетенције и спремност за самостално сналажење у променама које доноси живот.

У циљу јачања компетенција у вези са будућим образовним и професионалним изборима поред свих досадашњих активности, на часу одељенског старешине бавити се овом темом са циљем израде Портфолија ученика почев од првог разреда.

Циљ је да се створи:

- боља представа ученика о свету рада;
- боље препознавање својих интересовања
- олакшан процес доношења одлуке о професионалном усмерењу
- повећана мотивација за студирање

4. КАКВЕ РЕЗУЛТАТЕ ЖЕЛИМО ДА ПОСТИГНЕМО

Циљ нове концепције учења је да се ученици развијају, како би постали целоживотни ученици који управљају сами собом и имају добро опште и посебно знање везано за предмете, вештине учења и разумевања, компетенције уз помоћ којих се сналазе у свакодневном животу, и основне и опште вештине које су потребне у послу.

Приступом усмереним на учење желимо да демонстрирамо различитије типове интерактивног учења које омогућава ученицима да користе претходно искуство и знање, да прикугљају, састављају и повезују кључне информације, било да се процес учења одвија у школи или не.

Желимо код ученика да развијемо у што већој мери применљива знања, вештине, вредности, ставове, уверење – **компетенције**.

Разумемо три кључне ствари у савременом образовном систему, а то су:

- Исходи – очекивани резултати
- Компетенције – резултати учења
- Стандарди – показатељи резултата

Желимо да развијемо културу оцењивања у школи и да оцењивање и процена ученика се врши у односу на исходе и стандарде.

Основе за оцењивање треба разјаснити ученицима, а ученику треба дати прилику да оцени сам себе. Развијати самооцењивање ученика. Стављањем ученика у улогу наставника, ученици постају свесни како треба учити

Кроз обуке у пројекту „Развионица“ упознати смо са глобалним трендовима и развоју образовних система. Укључивањем у оглед и допуном школског програма желимо да развој и напредак наше школе буде у складу са актуелним трендовима у развоју образовања који подразумевају:

- саморегулацију
- интердисциплинарни приступ
- рефлексивну праксу наставника као модел ученику за развој

- померање фокуса у раду наставника са доминантног когнитивног аспекта на метаконгитивни, као и на конативни и афективни
- стварање климе подстицајне за испољавање и неговање креативности
- ослобађање простора за дивергентно и аналогичко мишљење
- подстицање тимског рада у школи
- у учioniци подстицање групног рад који води развоју компетенција
- унапређење менторског рада са ученицима, а све у циљу развијања самосвесних, аутономних личности ученика, а у будућности друштвено одговорних грађана оспособљених за решавање реалних животних проблема и спремних за целоживотно учење.

ПОВРАТНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ КАО ВАЖАН ДЕО КОМУНИКАЦИЈЕ

Добре повратне информације (детаљни подаци о постигнућима) значајан су регулатор наставног процеса. У једну руку, оне утичу на будуће активности ученика, будући да садрже и смернице о ономе што се очекује, а не само податке о постигнућима. С друге стране, оне служе и наставнику као резултат вредновања наставе који је важан за даље планирање и извођење наставе.

Повратне информације могу и треба да имају и формативно дејство. То значи да су садржај и резултати повратне информације уграђени у даљи рад ученика и да су резултати тог рада утолико унапређени. Формативне повратне информације су резултат активне и прецизне комуникације између ученика и наставника, који јасно показује шта је научено и какав је квалитет изграђеног знања и који ученика покрећу на размишљање, мотивишу и подстичу на даљи рад.

Пружање потпуне, јасне и корисне повратне информације о процесу учења је једна од најзначајнијих професионалних обавеза наставника. Саставни део пружања повратне информације која има формативни карактер је и провера и утврђивање да је ученик у потпуности разумео све њене елементе.

Није наставник једини који је извор и пружалац ове врсте информација. Важне повратне информације ученик може да добије и од других професионалаца укључених у процес учења (нпр. школског педагога или психолога), али и од својих другара у учioniци. Начин на који наставник комуницира повратне информације о резултатима рада и учења, представља образац који и ученици постепено усвајају и користе кад размишљају о начину сопственом и о раду и резултатима других. То је још један важан аспект формативног дејства повратне информације и начина на који се она пружа. Умешан наставник ће створити услове да ученици посматрају и коментаришу начин и резултате рада својих другара. Пракса показује да су ученици, кад се обезбеди атмосфера узајамног поверења, кад се процес одвија без прикривених интереса и кад осећају да је њихово мишљење заиста уважено, изузетно коректни и објективни процењивачи и туђих и властитих резултата. Учионица у којој се на коректан начин унакрсно размењују процене о раду и његовим резултатима је учионица у којој оцена престаје да буде и баук и идеал и постаје оно што и треба да буде – објективни податак о нивоу успешности и подстицај за даљи рад.

Истраживања показују да су писане повратне информације у којима је уравнотежен однос између похвала и критичких примедби које се заиста обрађају конкретном ученику и заснивају на увиду у стратегије које у свом раду користи, веома корисне старијим ученицима и да их они озбиљно узимају у обзир. Овај приступ је такође врло ефикасан у давању повратне информације о контролним задацима ученика. Детаљно писани коментари, међутим, нису сасвим прикладни за млађе ученике.

Општи принципи и смернице за давање конструктивне повратне информације:

- повратне информације треба да буду усмерене на активност и резултате, а не на личност ученика
- повратне информације треба да буду концизне и да говоре о ономе што је суштински значајно за учење у контексту на који се односи
- важно је да су јасне и недвосмислене, те треба да буду исказане једноставним и разумљивим језиком
- никако не смеју да буду безличне или, још горе, унапред припремљене
- важно је да садрже и процене о процесу учења, а не само о његовим резултатима
- повратне информације треба пружити у разумном временском оквиру, како би ученик могао да их повеже са начином рада и постигнутим резултатима
- повратне информације неизоставно треба да покажу уважавање уложеног труда не треба да садрже ни само похвале, ни само критичке примедбе
- треба да се односе и на оно што је занима или је од интереса и ученику, а не само наставнику
- начин саопштавања треба прилагодити тако да ученици са мањком самопоуздања не буду угрожени нити они који су сигурни у себе фаворизовани

ЈЕДНА НАПОМЕНА

Ученик нема могућност да стекне потпуну слику о свом раду уколико повратне информације добија само када је успешан. Осврт на учињене грешке је важан и за учење и за самовредновање, али мора бити изречен тако да га ученик не доживи као осуду, већ као подстицај и могућност да ствари поправи.

ДНЕВНИК УЧЕЊА (ПОГОДНО ЗА РЕФЛЕКСИЈЕ УНУТАР ГРУПЕ)

С дневником учења могуће је начинити рефлексију о сопственом процесу учења и развијати саморегулисано учење. Ученици у дневник записују своје коментаре (уз помоћ упитника).

Важно: упознавање с коришћењем дневника учења. Прво се договара облик дневника, учесталост записивања, како и за шта ће дневник бити коришћен. Дневник учења би требало да покрива цео период рада групе.

Напомена: у одређеном временском размаку, ученици могу да читају и да једни другима објашњавају и образлажу оно што су записали. То може да ради и на картицама које су изложене и сваки члан може да их види. Ученици заједно са наставником дискутују о садржају онога што је записано на картицама и групишу их по сродности.

Закључци који се донесу на основу овакве дискусије представљају заједнички резултат.

МОДЕЛ УЧЕЊА КОЈЕ ЈЕ УСМЕРЕНО НА НЕКИ ПРОБЛЕМ

Опис који следи односи се на кораке у формулисању и организовању учења усмереног на проблем.

1. Прочитајте и анализирајте проблем. Проверите кроз разговор како група разуме проблем. Заједничко разумевање проблема је услов за ефикасан рад групе и доношење ваљаних одлука у току рада на проблему. Будући да је у питању решавање стварног проблема, група ће морати да трага за неопходним релевантним информацијама.

2. Направите списак онога што већ знате. Забележите све што знате о проблему. Ставите на списак и оно што чланови групе мисле да знају, али нису сигурни.

3. Сачините кратак опис проблема. Ово би требало да проистекне из анализе онога што већ знате. У једној или две реченице опишите шта ваша група покушава да реши, произведе или сазна. Можда ћете овај опис током рада морати да промените у складу са оним што сте у међувремену утврдили и сазнали.

4. Направите списак свега што је потребно за рад. Припремите списак питања на која су потребни одговори. Забележите их под називом *шта треба да знам*. Нека од питања се могу односити на концепте или принципе које треба научити, а друга се односе на потребу за додатним информацијама. Ова питања ће усмеравати трагање за информацијама преко интернета, у библиотеци или на неком другом месту изван учионице.

5. Направите списак могућих активности. Наведите препоруке, решења или претпоставке под насловом *шта би требало да урадимо*. Наведите активности које треба предузети нпр. питати стручњака, прикупити податке са интернета, потражити књигу или часопис у библиотеци.

6. Анализирајте информације. Кад ово обавите, можда ћете морати да измените претходно сачињен опис проблема. Можда ћете га проширити. У овом тренутку, ваша група ће вероватно формулисати и тестирати хипотезе како би објаснила проблем. Неки проблеми можда неће захтевати претпоставке, већ препоручено решење или мишљење, на основу података из истраживања.

7. Представите открића. Припремите извештај у ком ћете изнети препоруке, претпоставке, закључке или друга решења проблема на основу прикупљених података. Будите спремни да своју препоруку поткрепите аргументима.

Напомена: Кораци у овом моделу ће можда морати да буду понављани. Кораци 2-5 могу да се спроведу истовремено, с пристизањем нових информација. Када се прикупи више информација, опис проблема може да се прилагоди или измени.

Приређено и прилагођено на основу:
https://www.nwesd.org/history/learning_model, www.studygs.net/pbl.htm

ПИТАЊА ЗА ПОДРШКУ ПЛАНИРАЊУ ПРОЈЕКТНОГ УЧЕЊА

1. *Прелиминарне идеје и израда нацрта*
 - Шта ће бити наглашено од општих циљева/вредности/вештина учења/ међупредметних и предметних компетенција/тема/актуелних питања?
 - Шта је потребно ученицима који учествују? Због чега?
 - Како ће то бити узето у обзир?
 - Које ће бити трајање пројекта?
 - Који су очекивани исходи?
 - Који кључни концепти су предмет учења?
2. *Успостављање циљева*
 - Како су повезани циљеви пројекта и школски програм (тј. да ли је овај облик учења предвиђен школским програмом)?
 - Како ће ученици бити вођени у успостављању сопствених циљева?
3. *Систем оцењивања*
 - Каква је веза између критеријума/стандарда за оцењивање и циљева пројекта?
 - Које су вештине учења и компетенције које ће пројекат оснажити?
 - Који су критеријуми за њихово оцењивање?
 - Како ће ученици процењивати и оцењивати свој рад и постигнућа?
 - Који ће још елементи оцењивања бити коришћени?
4. *Улога наставника*
 - Како ће бити остварено усмеравање у различитим фазама пројекта?
 - Који су развојни циљеви које наставник жели да оствари?
5. *Улога ученика*
 - Које задатке ученици имају у планирању, постављању циљева, оцењивању?
 - Како ће обављати самопроцену?
6. *Оцењивање као интегрални део наставног процеса*
 - Како ће резултати оцењивања бити коришћени у будућности?
 - Оцењивање као средство за развој?
7. *Како ће родитељи добити могућност да се допринесу остваривању циљева пројекта?*

ПРОЈЕКТНО УЧЕЊЕ – ФАЗЕ И АКТИВНОСТИ

1. **СТВАРАЊЕ МАПЕ ИДЕЈА**
 - дискутујемо о ономе што већ знамо о предмету пројекта
 - бирамо најрелевантније аспекте и подтеме за проучавање
 - правимо мапу ума којом структуришемо предмет пројекта
2. **ПОДЕЛА ЗАДАТАКА**
 - успостављамо групе
 - додељујемо подтеме групама
 - формулишемо и дајемо упутстава за рад
 - утврђујемо временски оквир за фазе пројекта
 - договарамо се око начина извештавања (да ли ће свака група користити исти образац? да ли ће свака група саставити свој извештај или ће постојати заједнички извештај? да ли ће извештај бити поднет у писаној или усменој форми? да ли ће бити коришћени и неки други начини извештавања – филм, позоришни комад, изложба, завршна заједничка дискусија, мала брошура, мини конференција, нешто друго?)
3. **ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА**
 - припремамо питања о предмету пројектног истраживања и почињемо да тражимо одговоре
 - размишљамо заједно где да тражимо и како да добијемо релевантне информације
 - ако је потребно позивамо, посећујемо, интервјуишемо експерте
4. **РЕАЛИЗАЦИЈА ПРОЈЕКТА**
 - у групама се договарамо о подели рада
 - утврђујемо одговорност сваког члана групе
 - састајемо се са другим групама и размењујемо информације, материјале, савете, проверавамо рокове и сл.)
 - одржавамо састанке групе да утврдимо шта је урађено, а шта тек треба да се уради, да се договоримо око нових задатака, испланирамо, припремимо и ажурирамо извештај и сл.)
 - учимо заједно у својој групи или са целим разредом, ако је потребно
5. **ПРИПРЕМА И ПОДЕЛА ИЗВЕШТАЈА**
 - планирамо, правимо нацрте, припремамо и довршавамо свој извештај
 - укључујемо у извештај и резултате самопроцењивања квалитета заједничког рада и онога што смо научили
 - предајемо извештај онима које смо дужни да известимо и који се интересују
6. **РЕЗИМЕ ЧИТАВОГ ПРОЈЕКТА И ОЦЕЊИВАЊЕ**
 - уз помоћ наставника, анализирамо главне резултате рада свих група
 - разговарамо и размишљамо о налазима и резултатима сваке групе и пројекта у целини
 - процењујемо начине рада, проблеме које смо имали и успехе које смо постигли
 - размењујемо са другим групама резултате и показатеље своје анализе.

ВРЕДНОВАЊЕ НАУЧЕНОГ	ВРЕДНОВАЊЕ КАО УЧЕЊЕ
Мери се само крајњи резултат, оно што је научено	Посматра се и вреднује и процес учења, промена која се догодила и оно што је научено
Одвојено од процеса учења	Укључено у процес учења
Наставник главни, заправо и једини који оцењује	Наставник и ученик сарађују у вредновању и оцењивању, укључено је и самооцењивање ученика и вршњачко оцењивање
Изражава се углавном квантитативно	Изражава се и квалитативно и квантитативно
Наглашава се и оцењује памћење градива, често механичко	Наглашавају се разумевање и примена наученог
Оцењивање је издвојено у посебну ситуацију, често вештачку	Ближе природним ситуацијама у којима се знање манифестује и примењује

ПРОМЕНЕ У ПРИСТУПИМА ОЦЕЊИВАЊУ

УМЕСТО ...	НАСТАВНИК ТРЕБА ДА ...
• „Уситњавања“ тема и издвајања одвојених делова	• Узима у обзир целину и повезаност, интеграцију делова
• Одређивања садржаја које ученик треба да зна	• Оснажује ученике да истражују и откривају
• Линеарног планирања	• Подржава динамичност и не-линеарне процесе
• Спољашњег мотивисања: награде и казне	• Развија код ученика унутрашњу мотивацију
• Настојања да предвиђа и контролоше напредовање ученика	• Разуме да је учење непредвидиво
• Процењује ученике као да су униформни узорци	• Приликом процењивања сваког ученика посматра као специфичног ученика
• Претпостављања да је оцењивање објективно	• Пронађе начине да адекватно процени напредовање ученика

ИЗБОР МЕТОДА ПРОЦЕЊИВАЊА

Питања која треба размотрити пре одабира метода

- Да ли се ово ради за оцену? Да ли би ово вредновање требало да се искористи да покаже постигнућа ученика или нешто друго?
- Да ли је ово вредновање релевантно?
- Да ли ученици знају шта ја мислим да је важно? Ако сам превише детаљан, да ли ће им то омести креативност?

- Да ли су моја очекивања превисока? Колико се труд исплатио?

Питања пре вредновања теста/испита/пројекта/извештаја, итд.

- Колико би требало да коментаришем? Могу ли нешто да вреднујем без коментарисања?
- Како да ученицима/родитељима дам могућност да причају о оценама?
- Како да представим критеријуме ученицима? Да ли да их укључим у осмишљавање критеријума?
- Да ли одржавам објективност и искреност кроз охрабрење?
- Да ли је моје вредновање у складу с мојим првобитним циљевима?
- Шта је довољно важно да би било вредновано?

Питања пре коришћења стратегије за вредновање

- Зашто користим баш овај тип вредновања?
- Зашто баш сада вреднујем ученике?
- Шта очекујем да ћу сазнати о ученицима након ове процедуре?
- Шта желим да научим из ове активности вредновања?
- Да ли овај метод узима у обзир циљеве учења?
- Да ли сам адекватно припремио ученике за овакво вредновање?
- Да ли сам узео у обзир различите нивое способности, стилова учења и вештина у овом разреду?
- Да ли сам одвојио време за активности које ће уследити након вредновања?
- Да ли сам и ја пробао да урадим тест да се уверим да је лишен проблема?
- Има ли нечег у формату или дизајну теста што га чини тешким за ученике?
- Да ли сам тест учинио лаким за оцењивање?

Питања након коришћења стратегије за вредновање

- Да ли су ученици разумели шта се тражило током вредновања?
- Да ли су резултати показали да су ученици спремни за ову активност?
- Да ли су резултати у складу с резултатима осталих активности вредновања?
- Ако поново будем користио ову процедуру, какве ћу промене начинити?
- Које још методе вредновања могу да буду прикладне?
- Да ли је било питања која су ученици пропустили, а да сам ја био крив? Ако јесте, да ли сам се искупио тако што сам то узео у обзир?
- Да ли је тест указао на разлику између ученика који су били спремни и оних који нису?
- Има ли доказа о преписивању? Ако има, шта могу да учиним поводом тога?
- Да ли су ученици могли да искажу све што сматрају важним?

РАЗЛИЧИТЕ МЕТОДЕ ОЦЕЊИВАЊА

РАЗЛИЧИТЕ МЕТОДЕ ОЦЕЊИВАЊА	ОПИС
Самооцењивање	Ученици су укључени у самооцењивање онда када свој рад посматрају на рефлексиван начин. Том приликом идентификују аспекте у којима су добри, као и оне у који би требало да се побољшају. Након тога, ученици постављају циљеве учења, на основу увида у сопствено напредовање у учење. Самооцењивање подразумева метакогницију, односно процес рефлексije и освешћивање сопственог учења. Вештина самооцењивања подразумева стално постављање питања, рефлексiju, решавање проблема, компаративну анализу и способност да се мисли поделе и размене са другима на различите начине. Самоцењивање могу вршити деца свих узраста и у свим областима учења. Важно је прилагодити начин вршења самопроцене различитим узрастима ученика.
„Конференције“	„Конференције“ у контексту оцењивања подразумевају да ученици размењују своја знања и разумевања и разговарају о процесу свог учења кроз планиране састанке. У одређеним тренуцима током школске године учење ученика и њихово напредовање може бити тема састанака између ученика и његовог наставника, наставника који му предају, наставника и родитеља или свих актера заједно.
Концептуалне мапе	Концептуалне мапе прдстављају технику помоћу које се визуелно представљају везе између различитих појмова. Појмови се повезују стрелицама и међу њима се види хијерархијска структура. Концептуалне мапе графички представљају учениково разумевање идеје и односа међу идејама.
Рефлексија	Рефлексија је у основи свих метода оцењивања. Наставници континуирано постављају питања ученицима о њиховом раду како би стекли увид у напредовање у учењу. Помоћу методе усменог испитивања наставници процењују знање и разумевање ученика, на основу чега усмеравају ученике ка жељеним циљевима и исходима. Такође, и ученике треба подстицати да постављају питања наставнику. На основу тих питања и ученици и наставници стичу увид у напредовање ученика. Део рада наставника приликом коришћења рефлексije односи се на успостављање доброг испитивања. То потом помаже деци да буду вештији у постављању питања за рефлексiju о сопственом учењу.
Опсервација од стране наставника	Опсервација од стране наставника може да буде планирана или спонтана. Помоћу ове методе се могу добити веома значајне информације о напредовању ученика. То је значајна основа за планирање даљег процеса подучавања и учења како индивидуалних ученика, тако и групе ученика или целог одељења.

Задаци и тестови које осмишљава наставник	Задаци и тестови могу бити у форми усменог или писменог процењивања. Они се користе током школске године као основа континуираног оцењивања. Задаци и тестови могу бити у функцији оцењивања за учење, али и у функцији оцењивања учења и у том случају се задају на крају школске године, класификационог периода или завршене области.
Стандардизовани тестови	Стандардизовани тест је инструмент који подразумева стандардизовану процедуру задавања и интерпретације резултата. Тест се задаје, бодује и интерпретира на исти начин без обзира ко и када га задаје. Помоћу стандардизованог теста и норми наставник може да пореди постигнуће ученика са просечним постигнућима ученика истог разреда.

ТЕХНИКЕ ОЦЕЊИВАЊА ИНДИВИДУАЛНОГ ПОСТИГНУЋА УЧЕНИКА

ТЕХНИКЕ	ОПИС	ПРЕДНОСТИ	НЕДОСТАЦИ
Папир-оловка тест: вишеструки избор, повезивање, тачно/погрешно, допуњавање	Ученици бирају одговарајући одговор на основу понуђених алтернатива.	Брзо се решавају. Брзо се претпедају.	Смањују одговорност ученика. Постоји већа могућност да ученици „варају“ и случајно погоде одговоре. Не пружају информације на основу којих се може видети зашто ученици нису дали тачан одговор. Захтевају више времена за припрему теста.
Папир-оловка тест: есејског типа	Ученици могу да дискутују, анализирају, описују, доказују, итд. Пружају могућност ученицима да демонстрирају своје рефлексije.	Захтевају мање времена за припрему од тестова вишеструког избора. Ученици могу да дају објашњење за своје одговоре, личне интерпретације и креативно размишљање.	Захтевају више времена за прегледање. Неки ученици немају развијену вештину писменог изражавања што је отежавајућа околност за демонстрирање знања и разумавања. Мора се строго водити рачуна о критеријумима оцењивања.
Демонстрација вештина ученика	Студенти демонстрирају шта су научили и разумели и на основу тога се процењује оствареност циљева и исхода учења.	Демонстрација може бити уживо или снимљена. Уз помоћ одговарајуће чек листе процењивање може бити брзо и ефикасно. Повратна информација се може дати ученику непосредно након демонстрације.	Циљеви и предмет посматрања морају бити прецизно дефинисани. Ученици морају тачно знати шта треба да демонстрирају

Неформално писање ученика	Односи се на кратке белешке везане за предмет предавања. Личе на новинарско писање.Белешке представљају периодичне резимее онога што наставник предаје.	Пружа наставнику информације о томе како ученици процесуирају учење. Наставник стиче увид у питања која се јављају током учења. Помаже ученицима да вербализују питања и проблеме које имају.	Ова техника није блиска свим ученицима. Некима је потребна обука за њену употребу. Наставник мора бити добро концентрисан приликом читања и захтева више времена.
Производ који креира ученик	Ово може бити презентација; писани продукт; филм; драматизација; производ везан за предмет учења, итд.	Ова техника обезбеђује учење у великој мери. Често укључује и истраживање. Многи продукти, осим писаних, могу бити брзо вредновани помоћу јасно дефинисаних критеријума.	Ученицима може бити потребна помоћ. Идеје могу бити веома амбициозне и тешко остварљиве у задатом времену.
Информална обсервација ученика	Наставник информално посматра ученике док дискутују у малим групама или док излажу презентацију пред осталим ученицима.	Ова техника представља брз начин да се стекне увид у разумевање ученика. Наставник мора тачно да зна шта ће посматрати.	Уколико постоји више група, фокус може бити само на једној. Подразумева коришћење чек листе. Неки ученици осећају непријатност док их наставник посматра.
Самооцењивање ученика и разговор са наставником	Ученик презентује своје циљеве учења и самопроцену сопственог напредовања. Наставник помаже ученику да планира циљеве учење и помаже му да идентификује одговарајуће ресурсе за њихово достизање.	Помаже ученицима да преузму одговорност за сопствено учење и оцењивање. Самооцењивање позитивно утиче на мотивацију ученика за даље учење.	Разговори захтевају време. Неким ученицима је потребна већа подршка у постављању циљева и развијању способности за самооцењивање.
Вршњачко оцењивање	Вршњачко оцењивање се спроводи на основу критеријума које су дефинисали наставник и ученици заједно. Ученици дају повратну информацију једни другима писмено или усмено.	Ученици интернализују критеријуме и могу адекватно међусобнода се оцене. Сваки ученик добије више повратних информација. Обезбеђује боље разумевање постављених стандарда и процеса оцењивања.	Ученици морају бити добро припремљени за вршњачко оцењивање. Такође, ученици морају бити адекватно припремљени за давање повратних информација.

ПРИЛОГ

11²⁸

УМЕСТО...	ПОКУШАЈТЕ...
Давања тестова ученицима и оцењивања тестова	- Подржите ученике да сами праве тестове за друге ученике и затим их оцените - Подржите ученике да раде заједно и удружено решавају проблеме на тестовима, а на основу резултата њиховог рада процените даље потребе за подршком - На основу резултата тестова формулишите нове образовне циљеве
Давања ученицима да напишу есеј који неће читати нико осим вас	Задајте ученику да напише чланак за локалне или школске новине који ће бити доступан за читање другима
Задавања ученицима да решавају задатке самостално	Омогућите ученицима да раде у малим групама и евалуирају процесе у групи, као и квалитет задатка који обављају
Давања ученицима да осмисле и реализују пројекат за одељење	Подржите ученике да осмисле и реализују пројекат који ће имати допринос за локалну заједницу
Посматрања изолованих вештина ученика у контролисаној средини, односно учионици	Омогућите ученицима да испоље своје вештине у реалним животним ситуацијама, као бисте видели како се понашају у реалним ситуацијама и посматрајте вештине као део целокупног понашања
Анализе студије случаја у учионици	Омогућите ученицима да посматрају људе у реалним околностима
Планирања и задавања задатака од стране наставника	Подржите ученике да сами осмишљавају задатке кроз које ће показати шта су научили

28 Прилагођено на основу рада Картера Мекнамаре који је сумирао закључке публикација „Како бити бољи слушалац“ Шермана Окума и „Израдања професионалног имиџа: унапређење вештина слушања“ Филипа Моргана и Кенета Бејкера

ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ 19

ЂАЧКИ ФЕСТИВАЛ ЗНАЊА	
Школа: Основна школа «Слободан Секулић», Ужице	Наставник и предмет: Јелена Радовановић – координатор фестивала у којем је учествовало девет основних школа, три средње стручне школе (Медицинска, Економска и Техничка), Гимназија и Музичка школа из Ужица
Кључне речи: сарадња са локалном заједницом, учешће ученика у процесу учења; подршка наставника као водича и супервизора; интерактивност ученика и наставника; рад са подацима и информацијама; комуникацијска компетенција; учење учења; дигитална компетенција; сарадња	
Шта је била намера и циљ? Основни циљ пројекта је била промоција знања као вредности уз подстицање сарадње међу школама у локалној заједници. Други циљеви су се односили на унапређење компетенце за учење и рад са подацима и информацијама уз примену ИКТ –а, вештине сарадње и комуникације. Поједини садржаји реализованих активности су били усмерени на развој еколошке компетенције, естетских компетенција, предузетничке компетенције и бриге о здрављу.	
Како је рађено? Организација фестивала је трајала око месец и по дана. Свака од школа (14 школа је учествовало) је имала свог представника у организационом тиму и потпуно слободну у избору садржаја и начина њихове реализације на фестивалу. У оквиру сваке школе наставници су са ученицима дефинисали садржаје који ће бити приказани.	
Шта су урадили ученици? Ученици су учествовали у одабиру садржаја, припреми активности које ће реализовати и извођењу огледа, презентовању продуката, презентовању профила средњих стручних школа и приказу сценских наступа.	
Која је била улога наставника? Наставници су коориднисали фестивал, бирали садржаје који ће бити презентовани, припремали ученике за презентације, подстицали развој вештина презентовања и комуникације.	
Шта смо постигли, научили и шта бисмо препоручили другима? Приказани метод се показао адекватним за примену стечених знања и промоцију знања у локалној заједници, те мотивисању ученика за саморегулисано учење и активно учешће у наставном процесу. Предлог за наредни фестивал је увођење неког облика евалуације којом би ученици посетитоци процењивали фестивал и заједничке форме извештаја о реализованим активностима за све школе учеснице. Пројектне активности се могу погледати на сајту школе: http://petaosnovna.com/?p=1182	

12	ПРИЛОЗИ
ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ 20	
ПРИРОДА	
Школа: Основна школа «Коста Трифковић», Нови Сад	Наставник и предмет: Радмила Милић, Даниела Ивков, Снежана Недељковић, Катарина Сендерак, Љиљана Бабић, наставници разредне наставе
Кључне речи: брига о околини; интеграција — тематски приступ; учешће ученика у процесу учења; подршка наставника као водича и супервизора; ИКТ као оруђе за учење; интерактивност ученика и наставника; рад са подацима и информацијама; комуникацијска компетенција; учење учења; решавање проблема; сарадња	
Шта је била намера и циљ? Општи циљ је било проширивање знања о природи и повезивање знања из предмета Природа и друштво, Чувари природе, Српски језик и Ликовна култура. Овај циљ се остварио преко следећих подциљева: развијање радозналости, интересовања и способности за активно упознавање окружења, оспособљавање за самостално учење и проналажење информација у оквиру различитих предмета, унапређивање компетенција: вештине комуникације, компетенције за целоживотно учење, дигиталне компетенције, решавање проблема, вештина сарадње и ИКТ компетенције.	
Како је рађено? Током осам часова ученици су у паровима, користећи уџбенике, деचेј часописе, интернет, енциклопедије и други материјал у вези са њиховом темом, прикупљали грађу (текстове, видео записе, фотографије...) о лековитим биљкама, гајеним биљкама, домаћим животињама, дивљим животињама и човеку. Затим су прикупљени материјали представљени постерима, паноима са фотографијама и презентацијама на часу. На крају је организована заједничка посета ергели Зобнатица и 300 врту на Палићу.	
Шта су урадили ученици? Ученици су, уз помоћ родитеља, прикупљали информације на тему природа и учествовали у евалуацији пројекта (попуњавали су анкетне листиће). Родитељима су ученици уз помоћ учитељица припремили захвалнице.	
Која је била улога наставника? Учитељице су подучавале делове пројекта индивидуално, заједно су се припремале за часове и осмишљавале начине преношења информација. Ученике смо подржавале инструкцијама и примерима.	
Шта смо постигли, научили и шта бисмо препоручили другима? Радом у пару ученици су развили способност сарадње, вештине комуникације, а истраживањем на интернету дигиталне компетенције. Показали су заинтересованост (повећану мотивацију за овакав начин рада. Атмосфера је протекла у радном и топлим односу где се могло видети и осетити узбуђење ученика у представљању научених и припремљених материјала.	

ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ 21

АТМОСФЕРА, САСТАВ И КЛИМАТСКИ ЕЛЕМЕНТИ	
Школа: Основна школа «Мирослав Антић», Нови Сад	Наставник и предмет: Весна Димитријевић, географија
Кључне речи: учешће ученика у процесу учења; подршка наставника као водича и супервизора; ИКТ као оруђе за учење; интерактивност ученика и наставника; рад са подацима и информацијама; комуникацијска компетенција; учење учења; дигитална компетенција; сарадња	

Шта је била намера и циљ? Намера је била унапређивање предметних знања путем повезивања претходно стечених са новим знањима; развој компетенције за рад са подацима и информацијама; унапређивање рачунарске писмености ученика и вештина сарадње, комуникације, логичког мишљења и способности самоучења. Како је рађено? Пројекат је трајао седам дана. Ученици су упутства добили од наставника. Методе које су коришћене: усмено излагање кроз разговор и дискусију између наставника и ученика међусобно, илустрациона метода кроз цртање клима-дијаграма, анализа добијених резултата мерења и практична примена теоријских знања. Поред уџбеника, кориштени су термометри и посуде за мерење падавина, графоскоп и графофолије, рачунари и едукативни софтвер. Шта су урадили ученици? Ученици су у паровима, на основу упутстава добијених од наставника прикупљали податке мерењем температуре ваздуха и падавина, правили клима дијаграме и анализирали клима дијаграме. Која је била улога наставника? Наставник је давао инструкције и подстицао на самосталну израду и анализу клима дијаграма, те упознавао ученике са коришћењем рачунара за потребе проучавања наведене области. Шта је постигнуто, научено и шта се може препоручити другима? Ученици су имали прилику да практично примене теоријска знања што је мотивационо деловало на њих, па су радо учествовали у активностима на часу. Кроз дискусију и рад у паровима су имали прилику да унапреде комуникационе способности, а употреба рачунара је допринела оснаживању вештине самоучења.

ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ 22

ПОТРАГА ЗА «КЊИГОМ ЗНАЊА»	
Школа: Основна школа «Вук Караџић», Неготин	Наставник и предмет: Данијела Милошевић и Наташа Ђорђевић Паовић, наставнице физике и српског језика
Кључне речи: ваннаставна активност; кооперативно учење; учешће ученика у процесу учења; подршка наставника као водича и супервизора; интерактивност ученика и наставника; рад са подацима и информацијама; комуникацијска компетенција; естетичка компетенција; учење учења; решавање проблема	
Шта је била намера и циљ? Намера је била да се обезбеди учење кроз игру, очигледност, практични рад и повезивање природне науке са уметничким изразом, развије кооперативно учење и вршњачка едукација, јер се тиме обезбеђују боље разумевање природних појава и трајније усвајање знања, умења и вештина. Како је рађено? Пројекат учења је трајао 54 школска часа у оквиру ваннаставних активности. Прво су ученици бирали оглед из физике, затим прикупљали материјал и увежбавали извођење огледа. Након тога је следило писање сценарија, подела улога, увежбавање драмске игре са извођењем огледа, снимање огледа, сликање потребног материјала, израда презентације и извођење представе пред другим ученицима. Шта су урадили ученици? Ученици су бирали оглед, прикупљали материјал, увежбавали извођење огледа, писали сценарио, вршили поделу улога, увежбавали драмске игре са извођењем огледа, снимали оглед, фотографисали потребни материјал, израђивали презентацију и изводили представе пред другим ученицима.	

Која је била улога наставника? Наставници су давали упутства, упућивали на литературу, помагали ученицима при писању сценарија, водили рачуна да извођење огледа буде безбедно, помагали при снимању, фотографисању и изради презентације. Шта смо постигли, научили и шта бисмо препоручили другима? Представљањем природних наука као забавних повећали смо заинтересованост ученика. Многи од ученика су огледе понављали у кућним условима у сарадњи са родитељима. Током рада је развијан тимски рад, рад на истраживачким задацима и стицане су вештине из области сценског извођења. У следећем пројекту бисмо организовали мање преставе за мање групе ученика како би сви ученици били у могућности да јасно виде и испробају оглед. Огледи се могу погледати на линку: http://prezi.com/ewyn9b0cj2lt/?utm_campaign=share&utm_medium=copy

ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ 23

ЛУТКАРСТВО У НАСТАВИ	
Школа: Основна школа «Вук Караџић», Неготин	Наставник и предмет: Данијела Милошевић и Наташа Ђорђевић Паовић, наставнице физике и српског језика
Кључне речи: естетичка компетенција; учешће ученика у процесу учења; подршка наставника као водича и супервизора; интерактивност ученика и наставника; комуникацијска компетенција; учење учења; сарадња; иницијативност и предузетништво	
Шта је била намера и циљ? Ученици трећег разреда су претходно обрађене текстове на часовима српског језика приказивали кроз сценско извођење са циљем унапређивања међупредметних компетенција: компетенције за целоживотно учење, вештине комуникације, решавање проблема, вештина сарадње, естетске компетенције, иницијативности и предузетништва. Како је рађено? На часовима српског језика након обраде и анализе новог текста, ученици су подељени у групе на основу заинтересованости за дело и ликове у њему, а потом су добили задатак да у групи осмисле начин луткарског сценског приказа текста. Шта су урадили ученици? Ученици су за изабрани текст осмишљавали начин сценског приказа дела и израде сцене, прерађивали су текст у драмски текст по улогама и израђивали лутке које осликавају ликове из дела. Која је била улога наставника? Задатак наставнице разредне наставе је био да одабере текстове који ће се драмски обрађивати, да мотивише све ученике за учествовање у драматизацији, те координише рада група. Шта смо постигли, научили и шта бисмо препоручили другима? Групним радом су ангажовани сви ученици и подстакнути на активно учествовање. Обрада прочитаног текста луткарским представама је допринела слободнијем исказивању идеја и изражавању индивидуалности. Деца су била заинтересована за овакав вид рада и подстакнута на активно промишљање прочитаног и ангажовање у осмишљавању решавања проблема. Уочена је и спремност за сарадњу и толерантан однос према другим радним групама. Такође, ученици су изразили жељу да се и у будућности примењује овај метод рада у обради градива.	

ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ 24

ЗИМСКИ ПОРОДИЧНИ ПРАЗНИЦИ НЕКАД И САД	
Школа: Основна школа «Коста Трифковић», Нови Сад	Наставник и предмет: Нада Шушак, наставница разредне наставе
Кључне речи: истраживачко учење; учење учења; живот у демократском друштву; интегративно- тематско планирање; учешће ученика у постављању циљева и у процесу учења; подршка наставника као водича и супервизора;; рад са подацима и информацијама; решавање проблема; сарадња	
Шта је била намера и циљ? Намера је била да се међупредметним повезивањем (Природа и друштво, Српски језик, Музичко, Ликовно, Грађанско, Верска настава) на тему зимских породичних празника стичу нове вредности, ствара позитивна атмосфера рада у школи и подстиче развој следећих компетенција: компетенције за целоживотно учење, дигиталне компетенције (употреба интернета у учењу), комуникација и живот у демократском друштву. Развијане су вештине учења: активно конструисање знања, резимирање и елаборација кључних информација. Потребе за посебном образовном подршком су узете у обзир и подразумевале су инклузију ученика у делове пројекта и праћење њиховог напредовања у складу са ИОП-ом.	
Како је рађено? Пројекат је трајао 4 наставне недеље и током зимског распуста (током зимских празника — тиме су садржаји упознати у природном окружењу). Ученици су истраживали тему користећи старе породичне фотографије, видео записе, текстове из различитих извора о зимским празницима у прошлости и сада. Радили су у групама или индивидуално и потом оно што су открили су презентовали у оквиру одељења.	
Шта су урадили ученици? Ученици су учествовали у планирању, примени и оцени успешности на бази добровољности, што се показало као успешан принцип пошто се преко 95% ученика укључило у планирање и одабир начина рада.	
Која је била улога наставника? Наставница разредне наставе је имала инструктивну и саветодавну улогу, припремала је задатке за рад у малим групама, координирала ученике, подржавала, олакшавала и усмеравала учење ученика.	
Шта смо постигли, научили и шта бисмо препоручили другима? Главни резултат пројекта огледа се у повећању самосталног рада ученика. Важне ствари научене током и на основу пројекта су оснаживање ученика за примену вербално-текстуалне методе учења путем самосталног рада на тексту, обучавање ученика за истраживачки рад, повећање сарадње ученика, социјализација и дружење, стицање знања о прошлости и подршка, продубљивање породичних односа, те унапређење комуникационих вештина . За мотивацију да се овакав начин учења примени и у будућности од изузетне важности је било и укључивање родитеља у пројектне активности.	

ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ 25

ПРИМЕНА ИКТ-А У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА	
Школа: ОШ „Иван Горан Ковачић“, Нишка Бања	Наставник и предмет: Наташа Стојановић, наставница српског језика
Кључне речи: дигитална компетенција/писменост; ИКТ као оруђе за учење; учење учења; рад са подацима и информацијама; комуникацијска компетенција; сарадња; естетичка компетенција	
Шта је била намера и циљ? Циљ пројекта је била изградња функционалних знања обезбеђивањем ученицима често коришћење ИКТ-а у настави како би стекли нове вештине писмености (дигиталне, информационе, медијске као и писменост у социјалним мрежама) која укључује и тражење, бирање, комбиновање, критички однос према доступним информацијама везаних за тему и задатке. Развијане су дигиталне компетенције као и компетенција за учење, комуникацију и сарадњу, за рад са подацима и информацијама као и развијање естетичке компетенције.	
Како је рађено? Током школске године реализује се пројектна активност уз коришћење ИКТ-а. Ученици су као базично веб- место за проналажење информација, обавештења, упутстава и задатака користи се наставников блог Весела дружина (http://21naki.wordpress.com). Садржаји на блогу (лекције, задаци, вежбе, квизови — рађени у неком од веб-алата), користе се на часу, али и код куће за додатно вежбање и проверу знања пред испитивање и сл. На сајту се налазе примери гејмификације у настави језика и књижевности (где ученици кроз игру вежбају научено или савладавају предвиђене активности (Zondle, Kahoot, Blubbr)), затим примери лекција које су ученици проучавали код куће, а на часу дискутовали, те сајтови који обједињују ученичке радове и активности које су реализоване у разним ваннаставним активностима (школски часопис Мир, сајт Професионалне оријентације) или су настали на разним пројектним активностима у оквиру предмета.	
Детаљнији приказ часова се налази на линку http://1drv.ms/10cYcYh	
Поред јавних, свима доступних садржаја, који настају на часовима српског језика, у настави користимо и затворену, безбедну платформу за учење Едмодо. Пример коришћења Едмодо у настави је линку http://bit.ly/1o4M2Mj	
Шта су урадили ученици? Ученици сами бирају шта ће и на који начин учити, како ће свој рад направити и приказати. Раде индивидуално или сарађују са вршњацима из одељења или из других земаља.	
Која је била улога наставника? Да би ученици могли да користе веб-алате, наставник их најпре подучава како се користе или путем туторијала које им припрема и даје, или путем директног подучавања или пак, путем Скајпа и дељења екрана. У овако организованој настави, наставник је стално доступан ученицима путем Скајпа, друштвених мрежа, мејла и сл., модератор је активности на сајту. Такође, наставник поставља разноврсне задатке, осмишљава лекције на другачији начин, креира лекције, квизове, упитнике	
Шта смо постигли, научили и шта бисмо препоручили другима? Дугогодишња примена ИКТ-а у настави је показала да овакав метод рада јача унутрашњу мотивацију за учење, инспирише, побољшава комуникацију на релацији наставник-ученик и ученик-ученик, припрема их за изазове у 21. веку где се од њих тражи критичко мишљење и решавање проблема, преиспитивање и бирање информација, планирање, преузимање одговорности, сарадња и комуникација. Такође, овај метод се показао ефикасан и у мотивисању оних ученика који генерално нису мотивисани за учествовање у настави.	

ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ 26

ДАН КРЕАТИВНОСТИ	
Школа: Гимназија „Светозар Марковић“ Нови Сад	Наставник и предмет: Ивана Љубовић, хемија; Драгица Илић Николић, историја Љиљана Новаковић, хемија; Катарина Врећа, географија; Милена Лилић Беара, француски језик; Зорица Николетић, рачунарство и информатика; Александра Поповић, професор историје/одељенски старешина (ЧОС)
Кључне речи: ученичко учешће у постављању циљева и процесу учења; наставник као подршка и супервизор; компетенција за целоживотно учење.	
Шта је била намера и циљ? Као један од начина реализације принципа наставе усмерене на учење и развој компетенција, који је претходно приказан као опредељење школе у анексу школског програма, у школи је 7. 11. 2014. одржан Дан креативности, на којем су у оквиру различитих предмета ученици били у активној улози излагача и водитеља радионица и тиме унапредили своје вештине учења.	
Како је рађено? Наставници који су учествовали у пројекту су са ученицима одељења у којима предају осмислили и договорили активности које ће се реализовати на Дану креативности, а које одступају од уобичајеног начина наставе. Ученици су сами припремали своје задатке (експерименте, излагања, рецитовање, квизове...) и демонстрирали их на Дану креативности.	
Шта су урадили ученици? На часовима хемије, ученици матурантских разреда држали су наставу у разредима друге године. Наставна јединица која је била обрађивана је: Својства метала друге групе ПСЕ. Оне су са ученицима изводиле лабораторијске огледе. Ученици 4. разреда су припремили предавања која су била научно-популарног карактера. У оквиру теме Сапуни и детерџенти, ученици су након презентације рада разматрали еколошке проблеме који су последица примене ових производа. Тема Полни хормони и њихова примена, је дала повод за дискусију о употреби и злоупотреби стероидних хормона и последицама њихове примене. У оквиру историје, ученици су добили задатак да науче и на часу који је био на Дан креативности да говоре стихове великих песника који су посвећени жртвама Првог и Другог светског рата говоре. У сваком одељењу је изабран организатор који је требало да направи по неколико група које су изабрале свог вођу. Свака група је требало да говори стихове по својој жељи. У оквиру географије, ученици другог разреда правили су неку врсту припреме за садржаје који им предстоје у другом полугодишту а везано за континент Азију. На часу је било више група , неке су захтевале да се у оквиру њих покажу одређене вештине док су неке захтевале знање које су ученици стекли приликом обраде сличних садржаја у основној школи. У два одељења првог разреда, организован је квиз на тему: <i>Основни појмови из информатике и рачунарства</i>. Ученици су имали задатак да се припреме, а материјал је био део у књизи (учбеник издат ове године са пуно нових информација) намењен онима који желе да знају више. Група одељења (половина одељења) се делила у четири групе где су капитени именовани од стране наставника, а затим су они наизменично бирали чланове екипе. После формирања први задатак је био да екипи дају име што је унело и шаљиви моменат у квиз. На ЧОС–у, ученици су сами осмислили квиз из опште културе, састављали питања из историје, географије, музике, филма и спорта. Они који су састављали питања били су и водитељи квиза.	
Која је била улога наставника? Припрема, координација, праћење и супервизорски рад. Главни извођачи активности су били ученици.	

Шта смо постигли, научили и шта бисмо препоручили другима?

Мотивација је била висока, часови занимљиви и забавни, понекад и емотивни (историја, стихови).

Ученици сарадници су исцрпљени после петог часа констатовали да наставнички посао и није тако једноставан.

ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ 27

7 ЛЕКЦИЈА О ХОЛОКАУСТУ	
Школа: Железничка техничка школа, Београд	Наставник и предмет: Ивана Љубовић, хемија; Драгица Илић Николић, историја Љиљана Новаковић, хемија; Катарина Врећа, географија; Милена Лилић Беара, француски језик; Зорица Николетић, рачунарство и информатика; Александра Поповић, професор историје/одељенски старешина (ЧОС)
Кључне речи: Холокауст, историја свакодневног живота, сведочанства, емпатија	
Шта је била намера и циљ? Упознавање ученика са тематиком Холокауста и дубље разумевање појмова гето, антисемитизам, тоталитаризам, геноцид, „коначно решење,” нацизам, Холокауст. Разумевање ширег историјског контекста, промовисање хуманистичког принципа и универзалних вредности, развијање емпатије.	
Како је рађено? Конципирано је и реализовано седам часова на тему Холокауст. Часови су конципирани тако да развијају тему од појединачног ка општем, од личног ка универзалном. Редослед извођења часова је значајан и он омогућава да се ученици поступно уведу у тематику Холокауста. Почиње се упознавањем културе, обичаја и религије Јевреја. Након тога, кроз упознавање са личним причама и трагичним судбинама, коришћењем сведочанстава и докумената из релевантних и поузданих извора, тежи се разумевању ширег историјског контекста, досезању хуманистичких принципа и универзалних вредности и побуђивању емпатије. На часовима је акценат стављен на доживљај и разумевање (пажљиво изабраних) аутентичних сведочења, објашњење и разумевање кључних појмова (који се помињу у сведочењима и кроз тај контекст се лакше разумеју), као и окретање прошлости у свом крају, различитим истраживачким техникама.	
Шта су радили ученици? Ученици су спровели истраживање на терену, као и истраживање путем интернета, читали и препричавали кратке животне приче и сведочења, припремали презентације, демонстрирали припремљену грађу, писали кратке текстове, разговарали, дискутовали, постављали питања... (Активности ученика су илустроване на примеру три лекције, остале лекције могу се наћи у Бази знања „Креативне школе“ према следећим одредницама: Холокауст — култура сећања; 2012/2013. III разред III награда) на линку: http://www.kreativnaskola.rs/BazaZnanja/BazaZnanjaZaSrednjeSkole.aspx	
ЛЕКЦИЈА 1: ЈЕВРЕЈИ Тимови ученика обилазе синагогу, Јеврејски историјски музеј и Јеврејску општину у Београду са задатком да разговарају са надлежним особама и да фотографишу уз њихово одобрење. Користе унапред припремљену листу питања која треба да им омогући упознавање јеврејске религије, културе и обичаја. У одељењу изводе презентације и дискутују о томе шта су сазнали. Присећају се имена Јевреја у Србији: Бора и Исидор Барух, Моша Амар, Моша Пијаде, Данило Киш, Давид Албахари, Филип Давид, Мира Адаља Полак... Разговара се и о томе шта ученици знају о животу и стваралаштву познатих Јевреја у свету (Алберт Ајнштајн, Хана Арент, Исак Асимов, Леонард Коен, Сигмунд Фројд, Карл Маркс, Дастин Хофман, Боб Дилан, Ерих Фром...)	

Додатни задатак: Чути музику са YouTube: „Hava Nagila“ Original, Dance, Lyrics и „Jerusalem of Gold – Yerushalayim shel Zahav,“ Ofra Haza, with English Lyrics

ЛЕКЦИЈА 4: ЛИЦА, ЉУДИ

Ученици у групама читају и превode са енглеског кратке биографије (са фотографијама)

У разреду препричавају ове кратке животне приче, уочавајући разлике у пореклу, животним приликама и преокупацијама ових личности, али сличности трагичне судбине која је задесила већину њих.

- Berta Adler, Date of Birth: June 20, 1928, Selo-Solotvina, Czechoslovakia
- Inge Auerbacher, Date of Birth: December 31, 1934, Kippenheim, Germany
- Gideon Boissevain, Date of Birth: June 5, 1921, Amsterda, Netherlands
- Franco Cesana, Date of Birth: September 20, 1931, Bologna, Italy
- Thomas Elek, Date of Birth: December 7, 1924, Budapest, Hungary
- Dorotka Goldstein, Date of Birth: February 1, 1932, Warsaw, Poland
- Matvey Gredinger, Date of Birth: June 2, 1921, Vertujeni, Romania
- Ivo Herzer, Date of Birth: February 5, 1925, Zagreb, Yugoslavia
- Helene Melanie Lebel, Date of Birth: September 15, 1911, Vienna Austria

Извор: Educational material USHMM

Додатни задатак: Погледати филм „Кад сване дан“ Горан Паскаљевић

ЛЕКЦИЈА 5: СВЕДОЧАНСТВА

Ученици истражују друге изворе сазнања о Холокаусту – www.auschwitz.org, www.yadvashem.org, www.ushmm.org. Када проуче организацију и структуру сајтова бирају једну област којом ће се бавити. На пример, AUSCHWITZ, YAD VASHEM, UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM. Три групе ученика припремају презентације које ће представити целом разреду. Свака група треба да има једног ученика који добро претражује интернет, једног који добро познаје енглески језик и једног који добро јавно презентује.

Додатни задатак: Погледати филм „Шиндлерова листа“ Стивен Спилберг

Која је била улога наставника?

Наставница је имала кључну улогу у дизајнирању часова и осмишљавању додатних задатака за ученике, као и у успостављању контаката са институцијама и припремама ђачких посета. Такође, успостављена је сарадња са професорком енглеског језика ради реализације теме Холокауста на часовима енглеског језика. Било је важно изабрати текстове веома пажљиво, водећи рачуна о томе да они на репрезентативан начин представе различите аспекте преживљавања током Холокауста, али и да дотакну кључне социолошке појмове које ученицима треба приближити, тако што су стављени у контекст личних сведочења. На почетку и на крају сваког часа водили смо рачуна о „уласку“ и „изласку“ из теме, имајући увек на уму осетљивост проблематике, као и циљеве које хоћемо да остваримо.

Шта смо постигли, научили и шта бисмо препоручили другима?

Побуђена је радозналост и истраживачки дух ученика. Ученици су ангажовани и интелектуално и емотивно. Нису им понуђена лака решења и готови одговори. Ученици су се суочили са бројним дилемама и значајним филозофским питањима, као и са чињеницом да је крај Другог светског рата преживелим Јеврејима донео ослобођење, али не и слободу. Ученици су развили осетљивост да препознају антисемитизам данас и заузели су критички став према њему.

Изразили су жељу да са наставницом обиђу Старо сајмиште, место страдања и сећања (текст, фотографије и клип ће бити постављени на сајт Железничке техничке школе) као и да се практично ангажују организовањем јавне трибине „Жртве Холокауста у Београду.“

Готово неосетно, усвојили су и значење кључних појмова:

- ГЕТО – градски квартал у коме је концентрисана једна етничка или религијска група
- КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР – врста затвора за политичке противнике, припаднике појединих етничких или религијских група
- АНТИСЕМИТИЗАМ – нетрпељивост, мржња и предрасуде према Јеврејима
- ГЕНОЦИД – планирано, организовано, потпуно или делимично истребљење неке националне, етничке, расне или верске групе
- ХОЛОКАУСТ – систематски државни прогон и геноцид над Јеврејима (у ширем смислу, над различитим етничким, верским и политичким групама) који су починили нацистичка Немачка и њени сарадници
- ПОГРОМ – организовано убијање велике групе људи због њихове различитости
- НАЦИЗАМ – политички фашистички покрет, идеологија и режим на власти у Немачкој од 1933-1945.
- ФАШИЗАМ – политички покрет, идеологија и режим на власти у Италији током Другог светског рата
- ТОТАЛИТАРИЗАМ – идеологија или пракса свеобухватне интервенције државе – државе која хоће „да буде све“

ШТА ЈЕ ОБРНУТА УЧИОНИЦА?

Обрнута учионица подразумева инверзију традиционалних метода наставе, при чему се упутства дају преко интернета, изван учионице, а "домаћи задатак" се преноси у учионицу

ИНВЕРЗИЈА

Традиционална учионица
Наставник: Мудрац на позорници

Данашње предавање

Домаћи

Обрнута учионица
Наставник: Неупадљиви водич

Данашња активност

Погледајте предавање на мрежи

ШТА СЕ ДЕШАВА У ОБРНУТОЈ УЧИОНИЦИ

- Ученици гледају предавања код куће, својим темпом и комуницирају с вршњацима и наставницима преко он-лајн дискусија
- Ученици се ангажују унутар учионице уз помоћ инструктора

ТЕОРЕТСКИ ОКВИР

Образовна технологија и учење активности су две кључне компоненте модела обрнуте учионице. Обе суштински утичу на средину у којој се учи.

КАКО ТО ЗАПРАВО ИЗГЛЕДА

У многим школама и учионицама прихваћен је модел обрнуте учионице. Овде ћемо сагледати пример средње школе у Клинтондејлу, у близини Детроита, у којој је модел обрнуте учионице примењен с великим успехом.

КАКО ЈЕ ФУНКЦИОНИСАЛО

- Наставници су производили три видео снимка недељно
- Ученици су код куће гледали ове снимке, у трајању од 5 до 7 минута, или у школи, уколико код куће немају приступ интернету
- Време у учионици проведено је у лабораторијским или интерактивним активностима како би се илустровало концепте.

Ученици одмах добијају повратне информације. Наставници имају више времена да помогну ученицима и да објасне проблематичне концепте.

Ученици нису фрустрирани. Раније, многи ученици нису радили домаћи уколико би их то фрустрирало. Рад на проблемима на часу минимизира овај проблем.

Наставници се враћају на концепте које ученици не разумеју. Након што ученици одгледају час, записују питања која имају. Наставници прегледају питања које је записао сваки ученик.

Наставници подржавају ученике на часу. Ученици који можда немају технологију или помоћ родитеља изван школе сада добијају смернице од наставника током часа.

"Ствар је у промени модела подучавања тако да ученици добију већу подршку у учионици од експерата који раде у средњој школи у Клинтондејлу."

- Bruce Umstead, Michigan Office of Education Technology & Data Coordination

АКТИВНО ГРАЂАНСТВО

- Активни грађани:
- Познају своја права, али и одговорности као чланови заједнице
 - Добро су обавештени о одлукама које доносе
 - Могу да разматрају своје активности и разумеју како утичу на друге
 - Могу да објасне своје ставове о стварима које се тичу других људи

Основне грађанске вештине исте су као основне животне вештине уопште. Човеку, као друштвеној особи и особи која обавља одређени посао, потребне су вештине говора, читања, писања, интеракције, слушања, као и мануелне и радне вештине. Проширење ове листе вештинама самоспознаје, одговорности, партиципације и сарадње чине грађанина који поседује одговарајуће вештине. Потребно је да се овима придруже и вештине аргументације, преговарања, конструктивне критике, перцепције друштва, вредновања и решавања проблема и конфликта.

Основе активног грађанства према CRELL-у (Centre for Research and Lifelong Learning – Центар за истраживање и целоживотно учење)

ЗНАЊА	ВЕШТИНЕ	СТАВ	ВРЕДНОСТИ	ИДЕНТИТЕТ
• Људска права • Основна знања о друштву и његовом функционисању • Основна знања о историји • Културно наслеђе • Друштвени утицаји	• Интеркултурна компетенција • Способност доношења одлука • Креативност • Сарадња • Способност да се сазнаје и да се ствари препознају • Критичко мишљење и разматрање • Комуникација • Решавање проблема • Решавање конфликта	• Поверење у друштво • Занимање за друштвене теме • Друштвена активност • Независност • Спремност да се преузме одговорност у својству активног грађанина	• Људска права и одговорност • Демократија • Једнакост • Одрживи развој • Поштење • Мир/ ненасилност • Партиципација, интервенције	• Лични идентитет • Регионални идентитет • Национални идентитет • Глобални идентитет

30 Адаптирано на основу следећих извора: Integrating new technologies into the methods of education - <http://www.intime.uni.edu/model/democracy/demo.html>; Citizenship Foundation - <http://www.citizenshipfoundation.org.uk/main/page.php?286>; Social Education Victoria - <http://www.sev.asn.au/model-citizen/>; Powerful learning practice - <http://plpnetwork.com/2012/07/18/developing-students-active-citizens/>; Modul für Lehrerbildung KOMPETENZTRAINING "AKTIVE BÜRGERSCHAFT" - <http://www.eubis-comenius.eu/docs/kompetenztraining.pdf>

Све што је укључено у вештине живљења у демократском друштву не може се у школи стећи само на основу информација о демократском друштву и о учешћу у њему. Школа најбоље оснажује вештине активног грађанина учењем које помаже да се организују и интернализују информације и претворе у практичну акцију. Циљ различитих активности је да се ученици учине способним да активно учествују у демократском животу. За то је важно омогућити да ученици у раду у школи:

- Истражују теме, изражавају ставове и учествују у активностима доношења одлука
- Разумеју како људи могу да предузму акцију и питају се о ономе што се догађа на локалном, регионалном и националном нивоу
- Активно учествују у демократским процесима и баве се сродним питањима кроз своје активности и доношење одлука.

Наставник оснажује критичко мишљење и доношење одлука на следећи начин:

- стварањем могућности да се ученици упознају са различитим мишљењима и виђењима
- помагањем ученицима да разумеју став људи који мисле другачије
- охрабривањем и усмеравањем ученика да изразе и аргументују своја мишљења
- постепеним препуштањем одговорности за процес учења, постављање циљева, планирање имплементације и процењивање напретка самим ученицима
- преношењем контроле са наставника на ученике кад је то могуће
- помагањем ученицима да учествују у дискусији што слободније и што потпуније
- помагањем ученицима да разумеју да су креативни субјекти и да руководе својим изборима, водећи их тако да виде последице својих избора

1. Вежба пет реченица

Овај метод служи за вежбање организовања и аргументације за презентацију. Сваки члан групе пише следеће реченице: уводну реченицу (проблем, појашњење става), три реченице разраде (аргументи који су довели до кључне реченице) и кључну реченицу (= закључак/суштински садржај аргументације)

2. Стимулативна изложба

Једна или неколико група припрема изложбу на одређену тему. Сврха изложбе је да се активирају посетиоци (групе ученика) да изнесу своје мишљење о теми. Посетиоци се шетају и посматрају изложбу и коментаришу је: сваки ученик добија на пример три самолепљива папирића (две различите боје) на којима пише или питања о изложби/њеним темама и мишљењима (За шта је заинтересован, а за шта не; Шта је важно, а шта није). Након тога ученик лепи папириће на изложене предмете. На крају, организатори изложбе и посетиоци заједно разговарају.

31 Адаптирано на основу Modul für Lehrerbildung KOMPETENZTRAINING "AKTIVE BÜRGERSCHAFT" <http://www.eubis-comenius.eu/docs/kompetenztraining.pdf>; www.eubis-comenius.eu,

3. Студија случаја (у малим групама од 4 до 6 ученика)

Основна структура:

- Случај се бира из практичног живота/света ученика.
- О случају се води дискусија
- Траже се алтернативна решења.
- Бира се једно од алтернативних решења.
- Избор решења се оправдава/брани/аргументује.
- Избор се пореди с одлуком начињеном у стварности.

Циљ је развити способност ученика за доношење одлука. Ова способност захтева

- Знање (знање о садржају и искуство)
- Когнитивне компетенције (реализација, анализа, поређење, конструисање)
- Личну укљученост (индивидуална мотивација, одговорност, креативност)

Све ове вештине и карактеристике такође утичу на доношење одлука. Уз помоћ студија случаја, учи се и знање о садржају и социјалне вештине.

4. Дискусија у кругу

Ученици дискутују о датој теми тако што узимају у обзир правила комуникације око којих је раније постигнут договор: одржаваће се контакт очима. На раније изјаве ће се надовезивати понављањем или коментарисањем. Реч се тражи на договорен начин (обично дизањем руке). Ученици су се упознали с датом темом унапред (нпр. преко домаћег задатка). Седе у кругу или у квадрату тако да сви могу да виде једни друге. Наставник даје реч ученику који је затражи на договорен начин. Ученик износи своје мишљење, па даје реч следећем ко је тражи. Овај ученик понавља суштину претходне изјаве, коментарише је и износи своје мишљење, одржавајући контакт очима. Потом је ред на следећег ученика. На крају се може донети закључак о дискусији. Може га начинити или наставник или два ученика који раде као секретари и записују главне тачке дискусије.

Важно: Наставник ће појаснити правила дискусије пре почетка ове вежбе. Два ученика ће бити одређени да прате да ли се договорена правила поштују и даће своје коментаре након дискусије.

Напомена: одабрана тема може да се односи и на емоције, осећања, расправе, контрадикције.

5. Вршњачко испитивање

Добар начин да се понови научено и да се вежбају технике постављања питања, слушање и одговарање.

Наставник припрема питања: парови добијају различита питања (5-10). Ученици могу да у малим групама припремају питања и користе удбенике и друге материјале/медије. Они који седе унутар круга први постављају питања. Они у спољашњем делу круга прво понављају питање па након тога одговарају. Улоге се мењају. Ако постоје потешкоће у давању одговора, други чланови у паровима могу да једни другима помогну.

6. Двоструки круг

Ученици дискутују у паровима. На овај начин се упознају с искуствима, знањима и идејама других и вежбају активно слушање.

Парови се одређују извлачењем карата. Чланови парова седе једни наспрам других, једни у унутрашњем кругу а други у спољашњем. Сваки пар добија тему за дискусију.

Ученик говори другим члановима своја знања, мишљења и ставове о овој теми. Онај који слуша бележи. Након извесног времена (наставник даје сигнал) улоге се мењају: сада онај који је говорио слуша оног другог. На крају се редом читају белешке, прво они из унутрашњег, па они из спољашњег круга.

7. Три плуса и три минуса за оцену кратког процеса учења

Сваки ученик добија папир. На једној страни ученици пишу три позитивне напомене/искуства. На другој страни пишу три негативне напомене/искуства. Наставник прикупља папире и ставља их на зид. Разговара се о повратним информацијама и доносе се закључци.

8. Четири угла

Овај метод помаже да се открију ставови ученика о одређеној теми. Различити коментари везани за тему пишу се на постерима који се каче у угловима учионице. Сваки ученик одабира одређени угао за који сматра да одговара на питање/мишљење/изјаву наставника. Онда одлази у угао у ком се налази став који је одабрао. Ученици могу и да одаберу „свој“ угао на основу жеље да изјаву записану у том углу прокоментаришу. Ученици у сваком углу успостављају парове или мале групе у којима дискутују о свом избору. На крају један од ученика износи закључак на основу резултата дискусије. Остали ученици могу да допринесу приликом представљања.

9. Групно писање

У интерактивном процесу групног писања, сличности и разлике између чланова групе постају невидљиве.

Успостављају се групе од 3-4 ученика.

Свако записује своје мишљење о одређеној теми у једној од кутија у спољашњем кругу. Сва мишљења се читају наглас и објашњавају. Заједничка мишљења се уписују у кутију у средини и ученици могу да коментаришу.

Бауцал А, Павловић Д. (2010): PISA 2009 У СРБИЈИ – ПРВИ РЕЗУЛТАТИ: Научи ме да мислим, научи ме да учим, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду и Центар за примењену психологију

ГРУПА 484: Ми и они други (ТекстУра, Мала кутија), Критички појмовник цивилног друштва; публикације се могу наћи на сајту организације, адреса наведена под: Неки корисни линкови

НПС (2013): Смернице за унапређивање улоге информационо-комуникационих технологија у образовању

НПС (2011): Индикатори за праћење стања у обраовању и васпитању

Публикације **Организације за економску сарадњу и развој** (*The Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD*) које су уручене скоро свим школама, али које многи наставници нису видели. Могу се преузети у електронској верзији на електронској страници Центра за образовне политике:

Нема више неуспешних: десет корака ка једнакоправности у образовању - www.cep.edu.rs/sites/default/files/eknjiga/Nema_vise_neuspesnih.pdf

Наставници су битни. Како привући, усавршавати и задржати ефикасне наставнике - www.cep.edu.rs/sites/default/files/eknjiga/Nastavnici_su_bitni.pdf

Разумети мозак: рођење науке о учењу -

www.cep.edu.rs/sites/default/files/eknjiga/Razumeti_mozak.pdf

На истој интернет страници ћете наћи и:

Колико је инклузивна наша школа? Приручник за самоевалуацију и спољашњу евалуацију инклузивности школе -

<http://www.cep.edu.rs/izdanja/koliko-je-inkluzivna-naa-kola-prirunik-za-samoevaluaciju-i-spoljanju-evaluaciju-inkluzivnosti-kole/43>

Наставничка професија за 21. век -

<http://www.cep.edu.rs/izdanja/nastavnika-profesija-za-21-vek/40>

Павловић, Д. и Бауцал, А. (2013): PISA 2012 У СРБИЈИ – ПРВИ РЕЗУЛТАТИ: Подржи ме, инспириши ме, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, Београд (у ПДФу доступно на: www.pisaserbia.org/images/stories

Бауцал, А. (2012): Кључне компетенције младих у Србији у PISA 2009 огледалу, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, Београд

Sahlberg P. (2014): Финске лекције, Новали

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и УНИЦЕФ (2014): Подршка образовању деце из сиромашних породица

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва (2014): Други национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији - преглед и стање социјалне искључености и сиромаштва за период 2011 – 2014. године са приоритетима за наредни период. Доступно на

<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/11/Drugi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smnjenju-siromastva-final.pdf>

Учење за 21. век: Рубрике за планирање и процену активности учења, Innovative Teaching and Learning, Microsoft Partners in Learning

Неки корисни линкови:

<http://biosova.weebly.com/obrazovneparadigme.pbworks.com/w/page/>

<http://www.egu.eu/education/planet-press/>

www.grupa484.org.rs

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/all_publications.pdf

<http://www.coe.int/en/web/pestalozzi/intercultural>

<http://www.edutopia.org/topics>

<http://www.edupub.gov.lk/>

<http://www.ceo.edu.rs/>

http://www.cipcentar.org/i_roditelji_se_pitaju/PDF/literatura/Komparativna%20istrazivanja%20stavova%20roditelja%20Jugoistocne%20Evrope.pdf

http://www.cipcentar.org/i_roditelji_se_pitaju/PDF/SRO/Brosura%20SR.pdf

Неки занимљиви текстови на страним језицима:

- Dmdarski, M. (2015): Experiment-o-mania, Geophysical Research Abstracts, Vol. 17, EGU General Assembly 2015

- EUROPEAN COMMISSION 2012: Assessment of Key Competences (Literature review, Glossary and examples)

- Frost D. (2014): Transforming education through teacher leadership, University of Cambridge Faculty of Education

- Fullan, M. (2007): The New Meaning of Educational Change, Fourth edition. Teachers College Press.

- Hattie, J. (2009): Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. London: Routledge.

- IBE Glossary of Curriculum Terms (доступно на

http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/drafts/IBE_curriculum_glossary_final.pdf)

- IEA Inclusive Education Glossary (доступно на:

<http://www.inclusive-education-in-action.org/iea/index.php?menuid=36>)

Disclaimer:

The contents of this publication are the sole responsibility of the contractors and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.